

	lav	høy
kv.	7,6	5,3
menn	2,4	6,2

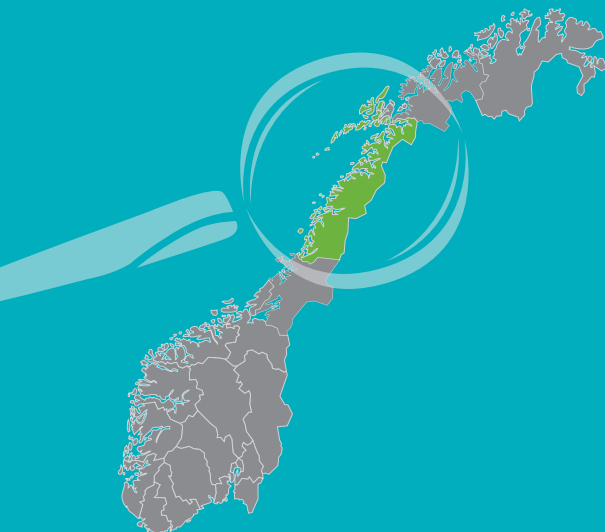
→ se Weber (1971)

Mangfold og engasjement i motvind

En studie av åpne fritidstiltak for ungdom

Hege Gjertsen
Terje Olsen

Mangfold og engasjement i motvind

En studie av åpne fritidstiltak for ungdom

av

**Hege Gjertsen
Terje Olsen**

NF-rapport nr. 1/2011

ISBN-nr.: 978-82-7321-608-3

REFERANSESIDE

- Rapporten kan også bestilles via nf@nforsk.no

Tittel Mangfold og engasjement i motvind En studie av åpne fritidstiltak for ungdom	Offentlig tilgjengelig: Ja	NF-rapport nr.: 1/2011
	ISBN nr. 978-82-7321-608-3	ISSN 0805-4460
	Ant. sider og bilag: 166	Dato: Mars 2011
Forfattere Hege Gjertsen og Terje Olsen	Prosjektansvarlig (sign): Hege Gjertsen	
	Forskningsleder: Terje Olsen	
Prosjekt En studie av åpne fritidstiltak for ungdom.	Oppdragsgiver Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet	
	Oppdragsgivers referanse Kirsten Helene Teige	
Sammendrag Hovedformålet med studien har vært å kartlegge og beskrive ulike sider ved åpne fritidstiltak for ungdom i norske kommuner. Sentrale tema har vært omfang av, innhold i og organisering av åpne fritidstiltak, samarbeid, kompetanse, deltakelse og medbestemmelse, samt tilrettelegging for ulike grupper ungdom. Vi har gjennomført tre delstudier: - En kunnskapsstatus over forskning på feltet. - En kartleggingsundersøkelse i form av en internetbasert spørreundersøkelse til alle norske kommuner. - Dybdestudier i et utvalg kommuner	Emneord Åpne møteplasser for ungdom Fritidstiltak Fritidsklubber Ungdomshus Keywords Youth club Adolescent leisure activities	
Andre rapporter innenfor samme forskningsprosjekt/program ved Nordlandsforskning	Salgspris NOK 200,-	

Nordlandsforskning utgir tre skriftserier, rapporter, arbeidsnotat og artikler/foredrag. Rapporter er hovedrapport for et avsluttet prosjekt, eller et avgrenset tema. Arbeidsnotat kan være foreløpige resultater fra prosjekter, statusrapporter og mindre utredninger og notat. Artikkel/foredragsserien kan inneholde foredrag, seminarpaper, artikler og innlegg som ikke er underlagt copyright rettigheter.

FORORD

Åpne fritidstiltak for ungdom er i dag ikke en lovpålagt oppgave for kommunene, og eksisterer i skjæringsfeltet mellom sosialpolitiske og kulturpolitiske begrunnelser. Dårlig økonomi og trusler om nedleggelse er en av de største utfordringene fritidstiltakene står overfor. Nordlandsforskning har høsten 2010 og vinteren 2011 gjennomført en studie av åpne fritidstiltak for ungdom på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD). Studien omfatter en kunnskapsstatus, en kartleggingsundersøkelse i alle norske kommuner og en casestudie i et utvalg kommuner. Vi håper at rapporten kan være et innspill i diskusjonen av hva åpne fritidstiltak for ungdom skal være – hva de skal inneholde og hvordan de skal organiseres.

Vi vil takke alle representantene fra kommunene i landet som har besvart den internettbaserte spørreundersøkelsen. Vi ønsker også å takke informantene som har deltatt og bidratt med sine erfaringer og kunnskap i samtaler med oss. Dette gjelder både ungdom, ledere og ansatte ved fritidstiltak og representanter fra kommunen som har ansvar for åpne fritidstiltak for ungdom. Det har vært spennende og lærerikt å besøke ulike former for åpne fritidstiltak.

Vi vil takke landsorganisasjonen Ungdom & Fritid for å ha vært behjelpelig med å fremskaffe informasjon, og vært interessante diskusjonspartnere. Takk til seniorforsker Trond Bliksvær ved Nordlandsforskning som har vært behjelpelig med spørreundersøkelsen og som har lest utkast av rapporten og gitt verdifulle tilbakemeldinger. Vi vil også takke tre dyktige ungdommer: Mari, Gaute og Elise for arbeidet de gjorde i forbindelse med å skaffe riktige e-postadresser til spørreundersøkelsen. Vi vil videre takke vår kontaktperson hos BLD, Kirsten Helene Teige, for et godt samarbeid.

Bodø, mars 2011

INNHold

FORORD.....	1
TABELLER	5
SAMMENDRAG	7
SUMMARY	11
1. INNLEDNING.....	13
1.1 BAKGRUNN FOR STUDIEN	13
1.2 FORMÅL, TEMA OG PROBLEMSTILLINGER.....	15
<i>Omfang av, innhold i og organisering av åpne fritidstiltak.....</i>	<i>15</i>
<i>Tilrettelegging for ulike grupper</i>	<i>16</i>
<i>Samarbeid</i>	<i>17</i>
<i>Kompetanse blant de ansatte</i>	<i>17</i>
<i>Deltakelse og medvirkning.....</i>	<i>18</i>
1.3 RAPPORTENS OPPBYGNING	19
2. FORSKNINGSMETODE OG DATAGRUNNLAG	21
2.1 DELSTUDIE A: KUNNSKAPSSTATUS	21
2.2 DELSTUDIE B: KARTLEGGINGSUNDERSØKELSE AV EKSISTERENDE TILBUD.....	22
2.3 DELSTUDIE C: DYBDESTUDIE I ET UTVALG KOMMUNER	26
2.4 OPPSUMMERING	32
3. KUNNSKAPSSTATUS.....	33
3.1 INNLEDNING.....	33
3.2 LITTERATURSØK OG VIDERE BEARBEIDING	33
3.3 BEGREPSBRUK	36
3.4 OMFANG	37
3.5 ANSATTES KOMPETANSE	38
3.6 UNGDOM MED FUNKSJONSHEMMING	40
3.7 FRITIDSKLUBB SOM FORBYGGENDE VIRKSOMHET	42
3.8 RUSFOREBYGGING	45
3.9 KULTURELLE AKTIVITETER	47
3.10 FLERKULTURELLE UNGDOMSMILJØER	50
3.11 ÅPNE FRITIDSTILTAK SOM FORSKNINGSFELT.....	53
4. OMFANG AV, INNHold I OG ORGANISERING AV ÅPNE FRITIDSTILTAK FOR UNGDOM.....	55
4.1 OMFANG AV ÅPNE FRITIDSTILTAK	55
4.2 ORGANISERING AV ÅPNE FRITIDSTILTAK	57
<i>Kommunale fritidstiltak.....</i>	<i>57</i>

<i>Prosjektorganisering og finansiering fra ikke-kommunale instanser</i>	60
<i>Fritidstiltak drevet av frivillige eller private</i>	62
<i>Åpningstider</i>	62
4.3 TRE HOVEDTYPER AV ÅPNE FRITIDSTILTAK	64
<i>Tradisjonelle fritidsklubber – ”et sted å være”</i>	64
<i>Kulturhus for ungdom – ”et sted å gjøre”</i>	65
<i>Ungdomskafeer – ”et sted å stikke innom”</i>	66
4.4 KOMMUNENS BEGRUNNELSER FOR Å PRIORITERE ÅPNE FRITIDSTILTAK	67
4.5 HVILKE UNGDOM BRUKER FRITIDSTILTAKENE?	72
4.6 HVILKE AKTIVITETER TILBYS?	74
4.7 RAMMEVILKÅR OG UTFORDRINGER	75
4.8 OPPSUMMERING	81
5. SAMARBEID	83
5.1 HVEM SAMARBEIDER DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE MED?	83
5.2 HVA SAMARBEIDES DET OM?	86
<i>Ulike former for fritidstiltak – ulike former for samarbeid</i>	89
5.3 I HVILKEN GRAD SAMARBEIDER ÅPNE FRITIDSTILTAK MED FRIVILLIGE AKTØRER?	90
5.4 HVA KAN FREMME SAMARBEID?	91
<i>Kunnskap og holdninger</i>	92
<i>Forebygging – helhetlig perspektiv</i>	93
<i>Organisatoriske og økonomiske rammer</i>	93
5.5 OPPSUMMERING	93
6. KOMPETANSE BLANT DE ANSATTE I ÅPNE FRITIDSTILTAK	95
6.1 FORMER FOR KOMPETANSE	95
6.2 HVILKEN KOMPETANSE HAR LEDERNE OG DE ANSATTE?	96
6.3 HVILKEN KOMPETANSE VEKTLLEGES?	100
<i>Formell kompetanse – sosialfaglig og kulturfaglig kompetanse</i>	101
<i>Kompetanse og samarbeid</i>	103
<i>Realkompetanse og personlig egnethet</i>	104
6.4 KOMPETANSEUTVIKLING	106
6.5 OPPSUMMERING	108
7. DELTAKELSE OG MEDVIRKNING	109
7.1 UNGDOMMERS DELTAKELSE OG INNFLYTELSE	110
7.2 HAR UNGDOMMENE INNFLYTELSE PÅ FRITIDSTILTAKENE?	114
7.3 ULIKE FORMER FOR MEDVIRKNING I ÅPNE FRITIDSTILTAK	115
<i>Klubbstyre</i>	117
<i>Allmøte</i>	119
<i>Direkte innflytelse</i>	120
<i>Medvirkning gjennom ungdomsråd</i>	122
7.4 Å HA INNFLYTELSE – Å ØNSKE INNFLYTELSE	123

7.5	OPPSUMMERING	126
8.	TILRETTELEGGING FOR ULIKE GRUPPER AV UNGDOM.....	127
8.1	HVEM ER FRITIDSTILBUDENE RETTET TIL – OG HVEM BRUKER DEM?.....	128
8.2	VEIEN TIL OG FRA FRITIDSTILTAKENE	130
8.3	UNGDOM MED FUNKSJONSHEMMING	133
8.4	UNGDOM MED MINORITETSBAKGRUNN	137
8.5	UNGDOM FRA RESSURSSVAKE FAMILIER OG UNGDOM MED ADFERDSPROBLEMER	139
8.6	OPPSUMMERING	140
9.	AVSLUTTENDE DRØFTINGER.....	142
9.1	TYPER ÅPNE FRITIDSTILTAK	144
9.2	SPØRSMÅLET OM LOVFESTING	148
	REFERANSER	151
	VEDLEGG	156

TABELLER

TABELL 1: HVILKET KJØNN HAR RESPONDENTENE? ANTALL OG PROSENT. (N=317)	23
TABELL 2: HVILKET FYLKE KOMMER RESPONDENTENE FRA? ANTALL OG PROSENT. (N=318)	24
TABELL 3: ANTALL INNBYGGERE I KOMMUNENE SOM HAR BESVART UNDERSØKELSEN OG I FRAFALLET. PROSENT.	25
TABELL 4: HVILKE ETATER JOBBER RESPONDENTENE I? ANTALL OG PROSENT. (N=317)	26
TABELL 5: OVERSIKT OVER KOMMUNER I DYBDESTUDIEN, ETTER FYLKE OG ANTALL INNBYGGERE	27
TABELL 6: OVERSIKT OVER FRITIDSTILTAK	28
TABELL 7: FRITIDSTILTAK, MÅLGRUPPE OG ÅPNINGSTID	29
TABELL 8: OVERSIKTIG OVER INFORMANTER, ETTER KOMMUNE	29
TABELL 9: OVERSIKT OVER INFORMANTER – UNGDOMMENE, ETTER KJØNN OG ALDER	30
TABELL 10: OVERSIKT OVER INFORMANTER - ANSATTE I FRITIDSTILTAK, ETTER KJØNN OG KOMMUNE	30
TABELL 11: OVERSIKT OVER INFORMANTER – REPRESENTANTER FRA KOMMUNENE	31
TABELL 12: OVERSIKT OVER DATABASES OG TREFF	34
TABELL 13: ANTALL LITTERATURREFERANSER, ETTER LAND	35
TABELL 14: ANTALL REFERANSER, ETTER ÅR DE BLE UTGITT	35
TABELL 15: HVOR MANGE ÅPNE FRITIDSTILTAK FINNES DET I KOMMUNEN/BYDELEN? ANTALL OG PROSENT. (N=316)	56
TABELL 16: HVOR MANGE ÅPNE FRITIDSTILTAK FINNES DET I KOMMUNEN/BYDELEN, ETTER ANTALL INNBYGGERE. PROSENT. (N= 308)	56
TABELL 17: ANTALL ÅRSVERK VED KOMMUNALT DREVEDE FRITIDSSENTRA	57
TABELL 18: I HVOR MANGE ÅPNE FRITIDSTILTAK ER KOMMUNEN INVOLVERT PÅ FØLGENDE MÅTE? PROSENT. (N=318).	58
TABELL 19: I HVOR MANGE ÅPNE FRITIDSTILTAK ER KOMMUNENE INVOLVERT I BÅDE DRIFT/ORGANISERING OG FINANSIERING, ETTER ANTALL INNBYGGERE. PROSENT. (N=308)	58
TABELL 20: HVOR MANGE ÅPNE FRITIDSTILTAK I KOMMUNEN/BYDELEN HAR FØLGENDE ÅPNINGSTIDER? PROSENT.	63
TABELL 21: OVERSIKT OVER FRITIDSTILTAK ETTER TYPE	67
TABELL 22: HVA ER KOMMUNENS BEGRUNNELSE FOR Å DRIVE, ORGANISERE ELLER STØTTE ÅPNE FRITIDSTILTAK? PROSENT.	68
TABELL 23: I HVILKE GRAD OPPLEVER KOMMUNENE/BYDELENE AT FØLGENDE FORHOLD ER EN UTFORDRING FOR DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE I KOMMUNEN/BYDELEN? PROSENT.	76
TABELL 24: I HVILKEN GRAD SAMARBEIDER KOMMUNENE/BYDELENE MED FØLGENDE INSTANSER? PROSENT.	84
TABELL 25: HAR ETT ELLER FLERE AV DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE ET FORMALISERT SAMARBEID MED KOMMUNALE INSTANSER? ANTALL OG PROSENT. (N=301)	86
TABELL 26: OVERSIKT OVER HVORVIDT ETT EL. FLERE AV DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE HAR ET FORMALISERT SAMARBEID MED KOMMUNALE INSTANSER, ETTER ANTALL INNBYGGERE I KOMMUNEN. PROSENT. (N=290)	86

TABELL 27: I HVILKEN GRAD HAR LEDERE OG ANSATTE VED DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE FORMELL FAGLIG KOMPETANSE (RELEVANT HØGSKOLE- ELLER VIDEREgåENDE UTDANNING)? PROSENT.	96
TABELL 28: I HVILKEN GRAD HAR LEDERE OG ANSATTE VED DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE REALKOMPETANSE (ANNEN TYPE RELEVANT ARBEIDSERFARING)? PROSENT.	97
TABELL 29: ETTER DIN VURDERING, HAR LEDERE OG/ELLER ANSATTE I FRITIDSTILTAKENE BEHOV FOR MER KOMPETANSE? ANTALL OG PROSENT. (N=307)	99
TABELL 30: I HVILKEN UTSTREKNING ER FØLGENDE GRUPPER MED PÅ Å UTFORME OG DRIVE DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE? PROSENT.....	114
TABELL 31: HVOR MANGE ÅPNE FRITIDSTILTAK RETTER SEG MOT FØLGENDE GRUPPER? PROSENT.	128
TABELL 32: I HVILKEN GRAD TROR DU DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE I DIN KOMMUNE/BYDEL BIDRAR TIL Å INKLUDERE FØLGENDE UNGDOMSGRUPPER? PROSENT.....	130
TABELL 33: TROR DU LANGE AVSTANDER I DIN KOMMUNE/BYDEL GJØR DET VANSKELIG FOR UNGDOM Å BENYTT SEG AV ÅPNE FRITIDSTILTAK? ANTALL OG PROSENT. (N=313)	131
TABELL 34: HAR KOMMUNEN BIDRATT TIL Å BEDRE TRANSPORTMULIGHETENE FOR UNGDOM? ANTALL OG PROSENT. (N=314).....	131
TABELL 35: TROR DU LANGE AVSTANDER I DIN KOMMUNE GJØR DET VANSKELIG FOR UNGDOM Å BENYTT SEG AV ÅPNE FRITIDSTILTAK, ETTER HVORVIDT KOMMUNEN HAR BIDRATT TIL Å BEDRE TRANSPORTMULIGHETENE FOR UNGDOM. PROSENT. (N=288)	132
TABELL 36: ETTER DIN KJENNSKAP, I HVILKEN GRAD ER DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE TILRETTELAGTE PÅ FØLGENDE MÅTE? PROSENT.	136
TABELL 37: OVERSIKT OVER TYPE FRITIDSTILTAK.....	145

SAMMENDRAG

I denne rapporten presenteres resultatene av en studie av åpne fritidstiltak for ungdom, gjennomført av Nordlandsforskning på oppdrag fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Studien ble gjennomført i perioden august 2010 til februar 2011. Hovedformålet med studien har vært å kartlegge og beskrive ulike sider ved åpne fritidstiltak for ungdom i norske kommuner.

Metode og datagrunnlag

Studien omfatter tre delstudier:

- Delstudie A er en kunnskapsoppsummering over forskning på feltet.
- Delstudie B er en kartleggingsundersøkelse av åpne fritidstiltak i alle norske kommuner. Kartleggingen er gjennomført i form av en internettbasert spørreundersøkelse, rettet til den personen i kommunen som har ansvar for åpne fritidstiltak for ungdom.
- Delstudie C er en dybdestudie i fem utvalgte kommuner. I disse kommunene har vi intervjuet ungdom og ansatte ved til sammen ti ulike åpne fritidstiltak, samt representanter med ansvar for åpne fritidstiltak i kommunene.

Omfang av, innhold i og organisering av åpne fritidstiltak

De aller fleste (96 %) av kommunene/bydelene som har besvart undersøkelsen, har ett eller flere åpne fritidstiltak for ungdom. For omtrent halvparten (49 %) gjelder dette ett eller to tiltak. Åpne fritidstiltak kan være organisert på ulike måter, både i forhold til hvem som driver tiltaket og hvordan det er finansiert. Mens de fleste fritidstiltakene både er drevne og finansiert av kommunen, er det også tiltak som er drevet av frivillige organisasjoner eller er private. Noen av disse mottar økonomisk tilskudd fra kommunen, mens andre drives uten økonomisk tilskudd fra kommunen. I spørreundersøkelsen så vi at 91 prosent av kommunene/bydelene er involvert i både drift/organisering og finansiering av ett eller flere åpne fritidstiltak i kommunen. Samtidig viste casestudien at det varierer betydelig hvor mye kommunene bevilger til åpne fritidstiltak. Det er heller ikke uvanlig at det foregår prosjektorganiserte aktiviteter ved særlig de litt større fritidstiltakene som er finansiert gjennom eksterne midler. Å søke om midler fra eksternt hold, enten det er til prosjekter eller for å opprettholde eller utvide det ordinære tilbudet, er ressurskrevende. Samtidig kan det gi et bedre tilbud og nye spennende aktiviteter.

Med bakgrunn i datamaterialet har vi skilt mellom tre hovedtyper av åpne fritidstiltak; tradisjonelle fritidsklubber, kulturhus for ungdom og ungdomskafeer. Fokuset i de tradisjonelle fritidsklubbene er at ungdom skal ha *et sted å være*, hvor de kan møte venner og være sosiale. Ved kulturhusene er det først og fremst aktivitetene som står sentralt. Dette er steder hvor man forventes å *gjøre noe*. Når det gjelder ungdomskafeene er dette er steder ungdommene kan være sosiale, delta på ulike aktiviteter og få hjelp til ulike ting, men hvor *forpliktelsen* til stedet synes å være lavere enn i de to andre typene av tiltak. Hvilke aktiviteter åpne fritidstiltak tilbyr varierer mye, blant annet ut fra hvilke type tiltak det er snakk om og størrelsen på tiltaket. Vi har sett at det er betydelige variasjoner når det gjelder hvilke åpningstider fritidstiltakene har. Mens noen av tiltakene kun er åpne noen timer én kveld i uka, er andre (og større) tiltak åpne hele dagen flere dager i uka.

I kommunene finner vi kombinasjoner av kulturpolitiske og sosialpolitiske begrunnelser for å støtte åpne fritidstiltak. Fritidstiltakene skal bidra til at ungdom får være sammen med jevnaldrende og utvikle egne interesser, samtidig som man forhindrer at de får problemer med rus og kriminalitet. De største utfordringene åpne fritidstiltak har i dag er knyttet til dårlig eller usikker økonomi.

Samarbeid

I spørreundersøkelsen så vi at over to tredjedeler (69 %) av kommunene/bydelene samarbeider i store eller svært stor grad med kulturetaten, mens kun 26 prosent samarbeider i stor eller svært stor grad med helse- og sosialetaten. Det tilsvarende tallet for oppvekst- og skoleetat er 35 prosent. Undersøkelsen viste også at 80 prosent samarbeider i stor grad eller noen grad med frivillige organisasjoner. Omtrent to tredjedeler av kommunene har ett eller flere åpne fritidstiltak som har et formalisert samarbeid med kommunale instanser. Åpne fritidstiltak samarbeider med andre instanser for det første om organisering, finansiering og praktiske forhold knyttet til driften av tiltaket. For det andre samarbeides det om forebygging og oppfølging av ungdom som har behov for hjelp. For det tredje samarbeides det om ulike kulturaktiviteter. Samarbeidet kan være av mer generell karakter, men kan også gjelde enkeltsaker. Casestudien viser at hvem det samarbeides med, hva det samarbeides om og omfanget av samarbeidet blant annet varierer ut fra hvilken type åpne fritidstiltak det er snakk om og hvor tjenesten er organisert i kommunen.

Kompetanse blant de ansatte

Spørreundersøkelsen viser at omtrent halvparten (49 %) av respondentene mener at lederne ved de åpne fritidstiltakene i stor eller svært stor grad har formell faglig kompetanse, mens kun en fjerdedel (24 %) mener dette når det gjelder de ansatte. Når det gjelder realkompetanse, mener 71 prosent at lederne i stor eller svært stor grad har det, og 57 prosent at de ansatte har det. Undersøkelsen viser videre at over halvparten (58 %) mener at både lederne og de ansatte ved de åpne fritidstiltakene har behov for mer kompetanse. Det er først og fremst et ønske om mer kompetanse knyttet til drift og ledelse av åpne fritidstiltak, sosialfaglig kompetanse og kulturkompetanse. I casestudien så vi at det varierer mye hvilken kompetanse ansatte i åpne fritidstiltak har. Det varierer også hvilken kompetanse som vektlegges, formell kompetanse, realkompetanse eller personlig egnethet. Ungdommene legger vekt på at de ansatte bør være flinke til å lytte og vise medmenneskelighet. Hvilken formell kompetanse som vektlegges av lederne for tiltakene avhenger blant annet av hvilken type fritidstiltak det er snakk om. Ved kulturhus vektlegger man at de ansatte har kompetanse knyttet til de aktivitetene som foregår i tiltaket, mens ved tradisjonelle fritidsklubber og ungdomskafeene vil det være et større ønske om sosialfaglig og eventuelt pedagogisk kompetanse blant de ansatte. I tillegg vektlegges realkompetanse, enten knyttet til bestemte aktivitetsområder eller ved å ha jobbet i fritidstiltak og lignende tidligere, og personlig egnethet. I casestudien så vi at kommunene forsøker å bidra til kompetanseutvikling blant de ansatte ved for eksempel å tilby kurs og internopplæring. Samtidig kan små stillinger og trang økonomi gjøre kompetanseutvikling vanskelig.

Deltakelse og medvirkning

Særlig i de kommunale fritidstiltakene er det en tradisjon med klubbstyrer og allmøter i fritidsklubbene. Ungdom har i løpet av de siste tiårene fått større mulighet til å være med å bestemme på ulike områder i samfunnet, slik fremveksten av ungdomsråd er et eksempel på. Per i dag er det også et uttalt ønske fra ulik hold at ungdom skal gis mulighet til å ha innflytelse over områder som angår dem selv, både gjennom FNs barne- og ungdomskonvensjon og gjennom norsk lov. I intervjuene med ungdommer og ansatte ser vi at selve ideene om medvirkning og deltakelse har bred oppslutning, selv om det også varierer noe hva man forstår med medvirkning og hva ungdommene reelt sett får innflytelse over.

I seks av de ti fritidstiltakene vi har besøkt og gjort intervjuer i, syns det som om graden av ungdommenes medvirkning og aktive deltakelse i beslutningsprosesser

er relativt lav. Her er det kommune eller arrangørorganisasjon som synes å ha relativt stor grad av definisjonsmakt og beslutningsmakt knyttet til utforming og drift av tiltaket. Det kan være ulike grunner til at det er slik. Samtidig er det en erkjennelse blant tiltakslederne flere steder at man ikke alle steder får dette like godt til som man ønsker. Fra de ansattes side uttrykkes dette som utfordringer først og fremst knyttet til å klare å få ungdommene til å engasjere seg og ville være med å bestemme. Fra ungdommenes side uttrykkes det som utfordringer knyttet til mangel på kanaler hvor de kan medvirke (allmøte, direkte medvirkning, husstyre, etc.). Medlemsundersøkelsen fra Ungdom & Fritid (2009) peker på at hvorvidt fritidstiltakene lykkes med medvirkningsarbeidet er avhengig av blant annet de ansattes fokus og kompetanse, at ungdommene får faktisk myndighet over saker og at rammebetingelsene muliggjør deltakelse. Materialet fra våre casestudier underbygger også dette.

Tilrettelegging

I spørreundersøkelsen så vi at de fleste (82 %) åpne fritidstiltak retter seg til begge kjønn. Nesten halvparten (46 %) har svart at de fleste eller alle fritidstiltakene i deres kommuner retter seg mot funksjonshemmede ungdom. Det tilsvarende tallet for ungdom fra ressursvake familier er 71 prosent, for ungdom med minoritetsbakgrunn 64 prosent og for ungdom med atferdsvansker 63 prosent. Den gruppen flest (61 %) mente fritidstiltakene i stor eller svært stor grad bidro til å inkludere var ungdom fra ressursvake familier, mens kun en femtedel (20 %) mente at tiltakene bidro til å inkludere ungdom med funksjonshemming. I casestudien så vi at det er ganske vilkårlig i hvilken grad kommunene og bydelene tar høyde for å legge til rette når det gjelder fysiske tilpasninger av bygg, trapper, heiser osv. Spørreundersøkelsen viste for øvrig at respondenter fra tre av fire kommuner (74 %) mener at lange avstander kan gjøre det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak. Litt over en tredjedel (37 %) av kommunene har bidratt til å bedre transportmulighetene, bl.a. ved å tilby gratis skyss, ulike ordninger med "hjem for 50 kroner" og ved å ha egen buss.

SUMMARY

This report presents the results of a study of open adolescent leisure activities. The study has been conducted by the Nordland Research Institute at the request of the Ministry of Children, Equality and Social inclusion (BLD), and took place during the period from August 2010 until February 2011. The main aim of the study was to conduct a survey about open adolescent leisure activities in local governments in Norway, and describe the different features and aspects of these activities. The study includes a status of knowledge on the field, a survey to all municipalities involved in the project, as well as a case study in some municipalities, where we interviewed young people and staff at ten different open adolescent leisure activities, and finally, an interview with the person in the municipality with responsibility for open adolescent leisure activities for young people.

Most of the municipalities or city boroughs in the survey have one or more offers of open adolescent leisure activities. Open adolescent leisure activities can be organized in different ways, both when it comes to the arrangement as well as financing. Most of the open adolescent leisure activities are operated and financed by the local government, however, the extent to which the municipalities support open leisure activities for the young varies a lot. We can make a distinction between three main types of open adolescent leisure activities: traditional youth clubs, culture centres for young people and youth café. The main aim of the traditional youth clubs is to be a place where young people can *be*, where they can meet their friends. At the culture centres the focus is on the activities; it is a place to *do* things. At the youth café young people can meet their friends, participate in different activities and get various forms of assistance. Local governments use both cultural policy and social policy as arguments for supporting open adolescent leisure activities. The main challenges for the youth clubs today are related to bad or insecure finances.

The open adolescent leisure activities collaborate with several departments in the municipality and with voluntary organizations, however, to varying extents. Some of the issues they collaborate about are the organization of the activities, finances, preventive actions and continuous observations of youth and cultural activities. Among half of the respondents in the survey think that the leaders of the youth clubs have formal professional competence, to a great or very great extent. Only one of four think the employee have this competence. 71 per cent

think the leaders have informal competence which they have gathered through experience. 57 per cent think the employees have this competence. The survey indicates that there is a need for more competence about organization and management of youth clubs, and competence about social work and cultural activities. Which kinds of competence the people who work at open adolescent leisure activities have, varies a lot. It also varies what kind of competence which is required. The local governments wish to contribute to increasing local competence by offering courses or training.

Club committees and open meetings have a long tradition in youth clubs. It is a generally held view that it is important that the youths are given opportunities to contribute and participate. Our study shows that the extent of such contributions and participations varies a lot in the open adolescent leisure activities. The case study also shows that it varies a lot to what extent the local government have adjusted the localities to suit the disabled, and have for example installed elevators and adjusted stairs. About 74 per cent of the respondents in the survey think that long distances between the home and the youth club can make it difficult for young people to avail of the clubs. The survey also shows that about one of three municipalities has taken measures to improve the transport services.

1. INNLEDNING

I dette kapitlet vil vi begynne med å redegjøre for bakgrunnen for studien av åpne fritidstiltak for ungdom. Deretter vil vi presentere formålet med undersøkelsen og tema og problemstillinger som har vært sentrale. Avslutningsvis tar vi for oss oppbygningen av rapporten.

1.1 BAKGRUNN FOR STUDIEN

Åpne fritidstiltak har i norsk sammenheng vokst frem som alternative tilbud til organiserte fritidsaktiviteter for ungdom. Disse finnes i dag i en rekke ulike varianter og størrelser, i form av ungdomsklubber, allaktivitetshus, ungdomskafeer eller ungdomshus. Betegnelsene varierer, og det samme gjør innholdet, organisering, drift og økonomi i åpne fritidstiltak. Det sentrale elementet som er felles i disse ordningene er at de i prinsippet skal være et åpent tilbud rettet mot alle ungdommer i en kommune eller et område, og at man ikke krever spesielle forutsetninger for å delta.

Bakgrunnen for studien er Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD) sitt ønske om forskning på åpne møteplasser for barn og ungdom, for å bidra til kunnskapsutvikling og for å videreutvikle politikken på dette området. BLD ønsket en oversikt over eksisterende forskning på feltet, en nasjonal kartlegging av eksisterende tilbud, samt en dybdestudie i utvalgte kommuner. I den videre teksten bruker vi begrepet "åpne fritidstiltak" som en generell samlebetegnelse på denne type møteplasser rettet mot ungdom og der terskelen for deltakelse er ment å være lav.

I løpet av de siste årene har det vært økt politisk fokus på åpne fritidstiltak for barn og unge, ut fra både en sosialpolitisk og en kulturpolitisk begrunnelse. *Den sosialpolitiske begrunnelsen* legger vekt på at fritidsklubber fungerer forbyggende i forhold til sosiale problemer, blant annet ved at de bidrar til å holde ungdom unna rusmidler og kriminelle miljøer. I tillegg skal fritidstiltak være inkluderende for utsatte ungdom, ungdom med minoritetsbakgrunn og ungdom med nedsatt funksjonsevne. Tiltakene skal bidra til å bedre barn og unges oppvekst- og levekår og motvirke marginalisering av ungdom som berøres av fattigdomsproblemer. Gode møteplasser ses som viktig i arbeidet med å skape gode oppvekstmiljø (NOU 2009). Målet er å bidra til et positivt fritidsmiljø for ungdom og at alle skal ha like muligheter til å delta. I Soria Moria-erklæringen (2005) fastholder regjeringen

målet om å legge til rette for at alle barn og unge skal gis mulighet til å delta og utvikle seg i samfunnet uavhengig av foreldrenes økonomi og sosiale situasjoner. Kommunale fritidsklubber og ungdomshus utgjør en del av det helhetlige tjenesteapparatet for ungdom i de kommunene der slike tilbud finnes (NOU 2009:22). Tjenestene skal bidra, sammen med kommunenes øvrige tjenesteapparat, til å fange opp ungdom med behov for hjelp og oppfølging. Denne typen fritidstilbud er i stor grad åpne for alle. Terskelen for å delta er lav, det skal gis rom for og legges til rette for uformelt samvær mellom jevnaldrende og mellom ungdom og trygge voksne på ettermiddags- og kveldstid. Slike tiltak skal bidra til å redusere sosiale forskjeller, og til å gi utsatte grupper av ungdom gode mestringsopplevelser og dermed økt sosial kapital (ibid.).

Fritiden er i dag også en arena for opplevelse og identitetsdannelse, en arena der ungdom i mange sammenhenger i selvutviklingens navn skal oppnå og prestere noe. Spørsmålet er nå hvorvidt en utnytter og bruker fritiden på en måte som gir personlig vekst og sier noe om hvem vi er. *Den kulturpolitiske begrunnelsen* for åpne fritidstiltak vektlegger nettopp viktigheten av at ungdom får mulighet til å utvikle interesser og identitet sammen med jevnaldrende. Frivillig engasjement og deltakelse er bevisstgjørende, bygger identitet og utvikler kreativitet. Dette er et viktig argument for at kommunene tilstreber å gi alle ungdom de samme mulighetene til å delta i meningsfylte kultur- og fritidsaktiviteter uavhengig av familiens bakgrunn eller den enkeltes kvalifikasjoner. Mange fritidstiltak er primært motivert ut i fra aktivitetenes egenverdi, ikke for at deltakelsen skal virke forebyggende.

Det er i dag i hovedsak kommunenes ansvar å utforme og drive åpne fritidstiltak som blant annet fritidsklubber og ungdomshus, men dette er ikke en lovpålagt oppgave for kommunene. Det varierer da også i hvilken grad kommunene driver og støtter åpne fritidstiltak for ungdom. BLD har de siste årene på ulike måter forsøkt å stimulere til økt kommunal satsing på åpne fritidstiltak for barn og ungdom, blant annet gjennom tilskuddsordningen "Barne- og ungdomstiltak i større bysamfunn" (2010). Denne satsingen retter seg mot ungdom med spesielle behov og utsatte ungdomsgrupper, deriblant unge med innvanderbakgrunn. Tilskuddsordningen er et virkemiddel for å skape oppvekst- og levekår i større bysamfunn. I 1998 ble det igangsatt et utviklingsprogram som nå er avsluttet, for å styrke de lokale oppvekstmiljøene gjennom et bredt samarbeid mellom offentlige og frivillige krefter. Å bedre barn og ungdom sine muligheter til deltakelse, medvirkning og mestring stod sentralt i dette programmet. Samtidig skulle innsatsen mot vold, mobbing, rus, kriminalitet og rasisme i

ungdomsmiljøene styrkes. Deltakende kommuner mottok årlig stimuleringsmidler som skulle nyttes til innsats og arbeid for å bedre oppvekstmiljøet for barn og ungdom (BLD 2008). I tillegg til åpne fritidstiltak som finansieres og drives i kommunalt regi, driver også frivillige organisasjoner som blant annet Røde Kors og religiøse organisasjoner, ulike fritidstiltak for ungdom. En del av disse mottar økonomisk støtte fra kommunen.

1.2 FORMÅL, TEMA OG PROBLEMSTILLINGER

Tema for undersøkelsen har vært åpne møteplasser for ungdom. Studien omfatter både kommunale og ikke-kommunale åpne fritidstiltak. Dette omfatter fritidsklubber og ungdomshus, men også andre lignende tiltak. Det dreier seg om fritidstiltak som ikke har medlemskap eller medlemskontingent og der alle ungdommer innenfor en bestemt aldersgruppe kan delta. For at tiltakene skal kunne kategoriseres som "åpne" skal de også være gratis, eller koste svært lite. Utviklingen på dette feltet de senere årene gjør at ingen har full oversikt over bredde, innhold og variasjoner i tilbudet. Også det faktum at det er vanskelig å avgrense hva en definisjon som "åpne fritidstiltak" skal inneholde illustrerer dette.

Hovedformålet med studien har vært å kartlegge og beskrive ulike sider ved åpne fritidstiltak for ungdom i norske kommuner. Sentrale tema var omfang og utbredelse av åpne fritidstiltak, innhold i og organisering av åpne fritidstiltak, samarbeid, kompetanse, medvirkning og tilrettelegging for ulike grupper. Nedenfor beskriver vi de tema og problemstillinger som har stått sentralt i denne studien, og som vil bli belyst gjennom erfaringene til både ansatte og ungdom ved fritidstiltak, samt av representanter med ansvar for åpne fritidstiltak fra kommunene.

Omfang av, innhold i og organisering av åpne fritidstiltak

Vi har kartlagt omfanget og utbredelsen av forskjellige typer åpne fritidstiltak (både kommunale og ikke-kommunale). Vi har sett på hvem som er målgruppen og hva som kjennetegner brukergruppen for tiltakene, og hvilke aktiviteter som tilbys. I undersøkelsen har det også vært viktig å se nærmere på hva åpne fritidstiltak kan inneholde og hvordan de er organisert med tanke på drift, finansiering og geografisk lokalisering. Her er vi særlig opptatt av i hvilken grad og på hvilken måte kommunen er involvert i drift og finansiering, samt hvilke begrunnelser kommunene har for å drive og/eller støtte fritidstiltak. Hva er den uttalte målsettingen med fritidstiltakene? Vi har også sett på hvilke rammevilkår

(økonomi, lokalisering, kompetanse) fritidstiltakene lever under og hva som oppleves som viktige rammevilkår og utfordringer.

Utvikling og drift av åpne fritidstiltak utføres ikke i et vakuum, men iverksettes i ulike kontekster. Noen kontekstuelle forhold er av nasjonal karakter og andre har en lokal/regional forankring. Det er derfor viktig med kunnskap om muligheter, utfordringer og begrensninger lokalt. Hvordan fritidstiltakene er organisert, hvilke tilbud som gis osv. varierer mye fra sted til sted. Ulike betingelser når det gjelder geografiske avstander og økonomi har som nevnt betydning. Hvordan tiltakene er organisert når det gjelder geografisk lokalisering vil også ha betydning for tilgjengelighet for ulike ungdomsgrupper. Vi har i studien sett på hvorvidt lange avstander kan gjøre det vanskelig for ungdom å delta i åpne fritidstiltak.

Tilrettelegging for ulike grupper

I undersøkelsen har vi fokusert på i hvilken utstrekning og på hvilken måte åpne fritidstiltak inkluderer og legger til rette for at både gutter og jenter, ungdom fra ressursvake familier, ungdom med minoritetsbakgrunn og ungdom med nedsatt funksjonsevne kan delta. Når tiltakene bedre ut til noen ungdomsgrupper enn til andre? Hva kan eventuelt gjøres for at fritidstiltak i større grad kan bidra til inkludering? Det har også vært interessant å se på hva som kjennetegner fritidstiltak som har klart å inkludere ulike grupper ungdom, men også hva som oppleves som de største utfordringene på dette feltet. I undersøkelsen har vi sett på i hvilken grad og på hvilken måte fritidstiltak retter seg mot ungdom med spesielle behov og utsatte ungdomsgrupper og ungdomsmiljøer. Vi har spesielt sett på følgende grupper:

- Ungdom fra ressursvake familier, og da særlig familier med svak økonomi. Ikke alle har de samme mulighetene til å delta i fritidstilbud, men kan oppleve isolasjon og utestegning. For utsatte ungdom og ungdom fra fattige familier representerer krav til f.eks. medlemskontingent, kostnadskrevenende utstyr og dugnader både sosiale og økonomiske kostnader som kan virke ekskluderende. En viktig konsekvens av fattigdom i dag er nettopp at ungdom ikke kan delta på de samme aktiviteter og arenaer som andre deltar på. Organiserte aktiviteter koster ofte mye.
- Ungdom med minoritetsbakgrunn. Fritiden til barn og unge i Norge preges i stor grad av organiserte aktiviteter. Forskjellene i deltakelse i organisert fritid mellom ungdom med etnisk norsk bakgrunn og de med ikke-vestlig bakgrunn er betydelig, særlig i de større byene (Friberg 2005). For å få til god inkludering er det viktig med gode møteplasser. Ungdom med innvandrer-

bakgrunn kan innebære utfordringer i forhold til språklige barrierer og andre kulturelle forhold. Hvordan tar fritidstiltakene høyde for dette?

- Ungdom med funksjonshemninger. Normalisering og integrering har vært førende prinsipper innen norsk offentlig velferdspolitikken på funksjonshemmedefeltet de siste tiårene (Askheim 2003). Disse prinsippene er basert på synet om at personer med funksjonshemming har samme rett til normale livsbetingelser som andre samfunnsmedlemmer (Anvik 2006). Dette innebærer også at ungdom med nedsatt funksjonsevne skal ha de samme muligheter som andre til å delta i fritidsaktiviteter. Inkluderingsstenkningen ligger til grunn for politiske prioriteringer når det gjelder tiltak for ungdommer med funksjonshemninger (Lühr og Nilsson 1998). Det er i dag begrenset kunnskap om i hvilken grad ungdom med funksjonshemming deltar i fritidstiltak i forhold til funksjonsfriske ungdom. I undersøkelsen belyser vi hvorvidt og på hvilken måte fritidstiltakene er tilrettelagte også for ungdom med funksjonsnedsettelse.

Samarbeid

Vi har i undersøkelsen sett nærmere på hvilket samarbeid det er mellom åpne fritidstiltak og andre instanser, både kommunale instanser og frivillig sektor. I undersøkelsen har vi sett på hvilket omfang samhandlingen har, hva det samhandles om, hvem som samhandler, hvor formelt samarbeidet er, hvilke faktorer som oppleves å være viktig for at samhandlingen skal fungere godt og hva som kan eventuelt gjøre det vanskelig å samhandle. Samarbeid med andre instanser kan blant annet bidra en helhetlig og godt samordnet innsats i forhold til inkludering av ulike grupper ungdom (BLD 2010). I St.meld. 39 (2006-07) pekes det på at frivillig sektor bidrar til å inkludere grupper og individer som av en eller annen grunn kan falle utenfor velferdssamfunnet. I undersøkelsen er vi også opptatt av hvordan åpne fritidstiltak i kommunene er forankret i et helhetlig barne- og ungdomsarbeid, og involvert i tverretatlige samarbeidet i kommunen.

Kompetanse blant de ansatte

Et annet viktig tema som er belyst i undersøkelsen er *kompetanse*. Det er et kommunalt ansvar å sørge for at de ansatte i fritidstiltak har den nødvendige kompetansen, og at de gis mulighet for faglig utvikling. Kartleggingsstudien gir kunnskap om i hvilken grad respondentene mener leder og ansatte ved åpne fritidstiltak har formell- og realkompetanse, og hvilke muligheter de har for kompetanseutvikling. Vi har også undersøkt hvordan kommunene bidrar til kompetanseheving. Med formell faglig kompetanse siktes det til relevant

høgskole- eller videregående utdanning. Vi kan her skille mellom formell kompetanse og realkompetanse, som omfatter erfaring de ansatte har tilegnet seg over tid ved å ha jobbet med barn og unge. Det er med andre ord den antatte kompetansen yrkesansiennitet bringer. I undersøkelsen har vi også sett nærmere på hvordan leder, ansatte og ungdom ved fritidstiltakene, og representantene fra kommunene, vurderer de ansattes behov for mer kompetanse. Det har også vært interessant å undersøke *hvilken* kompetanse som anses som viktig – formell kompetanse, realkompetanse eller personlig egnethet.

Deltakelse og medvirkning

Avstanden mellom ungdom og beslutningstakere i kommunene kan for mange synes lang, samtidig som det i dag er en sterk vektlegging av å øke ungdoms deltagelse og innflytelse i saker som har betydning for deres utvikling, trivsel og levekår¹. Det er i dag stor politisk enighet om at ungdom må få mulighet og ansvar til å være med å utforme fritidstiltak. Medvirkning innebærer at bruker av et tiltak eller mottaker av en tjeneste får anledning til å gi uttrykk for sitt syn og at synet skal tillegges vekt ved utforming og gjennomføring av tiltaket/tjenesten (NOU 2004:18). I undersøkelsen har vi belyst medvirkning både fra ungdommens og ansatte ved fritidstiltakenes side. Her har det vært sentralt å se nærmere på i hvilken grad og hvordan ungdommen kan medvirke, hvordan kommunen og de ansatte ved tiltakene legger til rette for medvirkning og hvorvidt og i hvilken grad ungdommen selv opplever at de blir hørt og tatt på alvor. Hensynet til brukernes medvirkning og innflytelse er i dag et sentralt prinsipp innenfor velferdsstatens tjenesteyting. Undersøkelser (Eriksen 2001, Djuve og Kavli 2006) viser imidlertid at interessen for å invitere brukerne til å medvirke i sin egen sak i praksis varierer. Medvirkning forstås her som å kunne være verdifull på flere måter. For det første kan medvirkning handle om demokrati fordi det bidrar til at brukerne av en tjeneste deltar i beslutninger om hvordan tjenestene skal utformes. For det andre kan medvirkning handle om mer effektive tjenester, fordi det gjør det lettere å gi tjenester som brukeren ønsker eller har behov for. For det tredje kan medvirkning bidra til å heve kvaliteten på de tjenester som gis, siden brukeren kan gi viktige innspill til utformingen av tjenestene.

Et annet begrep som er nært knyttet til brukermedvirkning er *ungdomskompetanse*. Her forstås kompetanse ikke bare som evner de unge har tilegnet seg, men kan beskrives som den handlingskompetanse ungdommen har utviklet i den kontekst han/hun er en del av (Thrana 2008). Sosiale, materielle og kulturelle

¹ FN's barnekonvensjon, Rundskriv Q-27/2006 Barne- og likestillingsdepartementet

oppvekstvilkår påvirker hvilken handlingskompetanse som utvikles og som brukes av den enkelte ungdom. Menneskelig handlingskompetanse kan konkretiseres i fem hoveddeler: hvilke kunnskaper en besitter, hvilke ferdigheter en utvikler, kontroll over ytre betingelser (materielt, kontekstuell), utvikling av identitet (både egenidentitet og identiteter til gruppe, miljø, kultur), samt handlingsberedskap som dreier seg om hvordan en person handler i bestemte situasjoner og vil være basert på de erfaringer en har tilegnet seg i de fire foregående punktene (Nygren 2004). Disse fem faktorene vil ha et dynamisk forhold og påvirke hverandre. Det handler i stor grad om indre personlige egenskaper og ytre påvirkninger der miljøbetingelser er det viktigste. Ut fra dette perspektivet anses ungdommen sin kompetanse som betydningsfull og som kan bidra til å utvide kunnskapsgrunnlaget på dette feltet. For å få til en reell medvirkning fra ungdommene selv er en avhengig av en dialog som er på ungdommens egne premisser. Dette vil være vesentlig både for å få fram deres synspunkter og meninger, men også for at de i neste omgang kan bidra med viktig kompetanse i utformingen av fritidstiltak.

I undersøkelsen har vi sett på hvordan ungdomsdemokrati, medbestemmelse, medvirkning og ansvarliggjøring vektlegges og fungerer i åpne fritidstiltak i forhold til utforming og drift av tiltak. I hvilken utstrekning og på hvilken måte får ungdommene selv være med å utforme fritidstiltakene? Opplever ungdommene å ha innflytelse, og ønsker de innflytelse? På hvilken måte mener ungdommen selv at de kan bidra med sin kompetanse i forhold til utvikling og drift av fritidstiltak?

1.3 RAPPORTENS OPPBYGNING

I *kapittel 2* tar vi for oss forskningsmetoden vi har anvendt og datagrunnlaget som studien bygger på. I *kapittel 3* presenterer vi en kunnskapsstatus, hvor vi redegjør for sentrale trekk ved eksisterende forskning på dette feltet. I de neste fem kapitlene redegjør vi for resultatene fra spørreundersøkelsen og casestudien. I *kapittel 4* tar vi for oss omfanget av, innholdet i og organiseringen av åpne fritidstiltak for ungdom. Her kommer vi også inn på målsetningen med tiltakene, målgruppen for tiltakene og kommunenes begrunnelser for å støtte åpne fritidstiltak. I *kapittel 5* drøfter vi hvem åpne fritidstiltak samarbeider med, hva det samarbeides om og hvilket omfang samarbeidet har. I *kapittel 6* diskuterer vi hvilken kompetanse de ansatte i åpne fritidstiltak har, hvilken kompetanse som vektlegges, og behov og muligheter for kompetanseutvikling. I *kapittel 7* ser vi på i hvilken grad og på hvilken måte det legges til rette for at ungdom får innflytelse på organiseringen av og innholdet i åpne fritidstiltak. Her diskuterer vi også ulike former for medvirkning i fritidstiltak. I *kapittel 8* diskuterer vi i hvilken grad og på

hvilken måte de åpne fritidstiltakene er tilrettelagte for ulike grupper ungdom. Avslutningsvis, i *kapittel 9*, presenterer vi en sammenfatning av ulike typer åpne fritidstiltak med referanse til diskusjonen om hvorvidt åpne fritidstiltak bør lovfestes.

2. FORSKNINGSMETODE OG DATAGRUNNLAG

I dette kapitlet vil vi redegjøre for forskningsmetoden vi har anvendt og datagrunnlaget i studien. Vi har gjennomført tre delstudier hvor vi har kombinert kvalitativ og kvantitativ metode; en kunnskapsstatus, en nasjonal kartleggingsstudie og en dybdestudie i et utvalg kommuner. Hensikten har vært å la de tre delstudiene kaste lys over hverandre i en helhetlig analyse av datamaterialet. Nedenfor vil vi ta for oss hver av delstudiene.

2.1 DELSTUDIE A: KUNNSKAPSSTATUS

Et første steg i prosjektet har vært å utvikle en sammenfattende kunnskapsstatus på feltet som gir oversikt over eksisterende forskning på dette området. I den innledende fasen av prosjektet har vi derfor gjennomført systematiske litteratursøk og oppsummert de forskningsresultater som finnes på feltet i Norge, og med et komparativt blikk til nordiske studier på feltet. Vi har gjennomført litteratursøk i norske databaser som inneholder referanser til forskningslitteratur. Søkene i disse databasene ble gjennomført med kombinasjoner av utvalgte søkeord på begrep, slik som "fritidsklubb" og "ungdomsklubb" (og tilsvarende søkeord på engelsk i internasjonale litteraturdatabaser). Databasene som ble benyttet var BIBSYS Ask, Bibsys Forskdok, Idunn.no, Nordart og Google Scholar. I tillegg har vi gjennomgått og oppsummert aktuelle stortingsmeldinger, NOU'er m.m. på feltet. Disse søkene returnerte et omfattende antall referanser, og en første oppgave var å gå gjennom treffene for å sortere ut relevante treff.²

Det sentrale poenget i denne delstudien har vært å oppsummere dominerende trekk ved kunnskapssituasjonen på dette feltet pr i dag. Vi har dessuten drøftet hvilke spørsmål det er relativt stor konsensus om. Det har også vært relevant å beskrive felt som er lite forskningsmessig belyst. Dette er løst gjennom å hente inn litteratur, lese og sammenfatte denne litteraturen på temaer og emner. De bibliografiske opplysningene og våre sammenfatninger av denne litteraturen har blitt sortert og behandlet i en egen intern database som vi har opprettet for dette formålet. Analysen av dette materialet presenteres i kapittel 3 og gjennomgår sentrale trekk ved dette kunnskapsfeltet. Her vil vi også beskrive hvilke områder som i liten grad er undersøkt og beskrevet forskningsmessig.

² Dette blir nærmere redegjort for i kapittel 3.

2.2 DELSTUDIE B: KARTLEGGINGSUNDERSØKELSE AV EKSISTERENDE TILBUD

I denne delstudien ønsket vi å kartlegge ulike typer åpne fritidstiltak for ungdom i norske kommuner. Sentrale spørsmål vi ønsket å få svar på gjennom surveyen var knyttet til følgende tema; omfang av, innhold i og organisering av fritidstiltak, samarbeid, kompetanse og medvirkning.³

Kartleggingen ble gjennomført som en internettbasert spørreundersøkelse rettet til vedkommende som er ansvarlig for åpne fritidstiltak for barn og ungdom i hver enkelt kommune. Til dette brukte vi programmet Questback som er utviklet nettopp for å gjennomføre spørreundersøkelser. Spørreskjemaet ble distribuert til alle aktuelle instanser ved hjelp av e-post. Respondenten besvarte undersøkelsen over internett.

Vi har hentet inn gjeldende e-postadresser til rette respondent i hver norsk kommune gjennom Kommunenøkkelen og opplysninger på kommunenes hjemmesider.⁴ I de tilfeller der slike opplysninger ikke var åpent tilgjengelig, ringte vi kommunens sentralbord og fikk opplysningene direkte. I enkelte av de større byene, hvor det administrative ansvaret for fritidstilbud for ungdom er delegert bydelsforvaltningene, har vi hentet inn e-postadresser og sendt e-postene direkte til disse personene. Vi benyttet Questbacks muligheter til å sende purringer til de adressater som ikke besvarte undersøkelsen. Vi gjennomførte tre purrurer.

Før spørreskjemaet ble sendt ut på bred basis til hele landet, pretestet vi skjemaet ved at seksjonsleder ved kulturkontoret i Bodø kommune besvarte skjemaet og ga tilbakemelding. Utprøvingen ga en viss trygghet for at spørsmålene ble forstått og oppfattet som relevante av respondentene.

Vi har benyttet oss av SPSS i analysen av dataene fra spørreundersøkelsen.

Spørreundersøkelsen ble sendt ut til alle kommunene i landet. I tillegg ble den sendt ut til bydelene i Oslo og Bergen. Vi vil nedenfor ta for oss noen bakgrunnsopplysninger om de som har besvart undersøkelsen.

³ Spørreskjemaet finnes i vedlegg 1.

⁴ Kommunenøkkelen bygger på data fra Kommuneregisteret, som eies og driftes av Kommuneforlaget, KS og Statistisk sentralbyrå.

I alt 318 kommuner og bydeler har besvart undersøkelsen.⁵ Dette tilsvarer en svarprosent på 74 prosent. Vi vil begynne med å se nærmere på hvem det er som har besvart undersøkelsen. Vi har spurt om respondentenes kjønn og hvilken etat/instans i kommunen de jobber i. Vi har også kartlagt hvilke fylker respondentene kommer fra. Tabellen nedenfor viser fordelingen på kjønn i antall og prosent.

Tabell 1: Hvilket kjønn har respondentene? Antall og prosent. (N=317)

	Antall	Prosent
Mann	134	42
Kvinne	183	58
<i>Total</i>	<i>317</i>	<i>100</i>

Det er, som vi ser i tabellen ovenfor, noe flere kvinner (58 %) enn menn (42 %) som har besvart undersøkelsen.

⁵ Av disse var det 11 bydeler fra Oslo (av totalt 15) og 3 bydeler fra Bergen (av totalt 8).

Tabell 2: Hvilket fylke kommer respondentene fra? Antall og prosent. (N=318)

	Antall kommuner/bydeler som har svart	Prosent	Antall kommuner totalt i fylket	Prosent av antall kommuner i fylket ⁶
Finnmark	13	4	19	68
Troms	13	4	25	52
Nordland	30	10	44	68
Nord-Trøndelag	18	6	24	75
Sør-Trøndelag	19	6	25	76
Møre og Romsdal	29	9	37	78
Sogn og Fjordane	18	6	26	69
Hordaland	24	7	33	-
Rogaland	19	6	26	73
Vest-Agder	5	2	15	33
Aust-Agder	11	4	15	73
Telemark	12	4	18	67
Vestfold	7	2	14	50
Buskerud	16	5	21	76
Oppland	20	6	26	77
Hedmark	17	5	22	77
Akershus og Oslo	30	10	23	-
Østfold	16	5	18	89
Longyearbyen	1	-	-	-
<i>Total</i>	<i>318</i>	<i>100</i>	<i>431</i>	<i>-</i>

Tabellen viser at undersøkelsen er besvart av personer fra alle fylkene. Relativt sett kommer den høyeste andelen fra Nordland, Møre og Romsdal, samt Akershus og Oslo, noe som blant annet skyldes at dette er fylker med mange kommuner. Fra Oslo deltar også representanter fra flere bydeler. Sett i forhold til antall kommuner i de ulike fylkene er det Østfold som har fleste kommuner representert (89 %), der 16 av i alt 18 kommuner har svart. Fylket som kommer dårligst ut med

⁶ For Akershus og Oslo og Hordaland kan vi ikke oppgi prosent av antall kommuner, ettersom det her også har vært representanter fra bydeler som har besvart undersøkelsen.

tanke på svarprosent er Vest-Agder, hvor kun en tredjedel av kommunene har svart (33 %). Også Vestfold (50 %) og Troms (52 %) har betydelig lavere svarprosent enn gjennomsnittet.

Vi har også sett nærmere på kommunestørrelsen til kommunene/bydelene som har besvart undersøkelsen og de som ikke har svart.

Tabell 3: Antall innbyggere i kommunene som har besvart undersøkelsen og i frafallet. Prosent.

Innbyggere	Svarkommunene	Frafallskommunene
0 – 1999	19	27
2000 - 4999	30	33
5000 - 9999	22	14
10000 - 19999	12	17
20000 - 29999	7	2
30000 - 49999	2	4
50000 el. flere	7	2
<i>Total</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
N	312	144

Som tabellen ovenfor viser, er det en noe større andel småkommuner blant kommunene som ikke har besvart undersøkelsen. Mens 60 prosent av kommunene som ikke besvarte undersøkelsen har under 5 000 innbyggere, gjelder dette 49 prosent av kommunene som svarte. Den største forskjellen mellom kommunene som har svart og de som ikke har det, er i forhold til de aller minste kommunene, som har under 2 000 innbyggere. Dette kan ha påvirket resultatene på enkelte områder. Vi kan for eksempel anta at jo mindre kommunene er desto færre fritidstiltak har de.

Tabell 4: Hvilke etater jobber respondentene i? Antall og prosent. (N=317)

	Antall	Prosent⁷
Kultur	247	78
Oppvekst	72	23
Helse- og sosial	20	6
Fritid	58	18
Annen	33	10

Tabellen ovenfor viser hvilke etater respondentene jobber i. De fikk her mulighet til å krysse av flere steder, noe også over en tredjedel har gjort. Det vil si at de jobber innenfor flere av områdene som vi har nevnt. Tabell 4 viser at et stort flertall, 78 prosent, av de som har besvart undersøkelsen jobber i kultursektoren. Omtrent en tredjedel av disse krysset av for at de også var tilknyttet "oppvekst" eller "fritid". Kun seks prosent av de som har besvart undersøkelsen har tilknytning til helse- og sosialsektoren i kommunen.

I spørreundersøkelsen ba vi også respondentene skrive hvilken stilling de har i kommunen. Av de som besvarte dette spørsmålet (N=290) svarte omtrent 22 prosent at de var ansatt ved et fritidstiltak i kommunen, av disse var de fleste (68 %) leder for tiltaket. Videre svarte omtrent 29 prosent at de jobbet som konsulent o.l. i kommunen, de fleste innenfor kultursektoren. 41 prosent svarte at de var leder for en enhet/avdeling i kommunen og også her jobbet de fleste innenfor kultursektoren. I tillegg har 8 prosent av respondentene andre stillinger, deriblant daglig leder for frivillighetssentral, lærer, personalsjef, rådmann og ansatt i Utekontakt.

2.3 DELSTUDIE C: DYBDESTUDIE I ET UTVALG KOMMUNER

I denne delstudien har vi gjennomført kvalitative intervju med ungdom og ansatte ved fritidstiltak og representanter fra et utvalg på fem kommuner.⁸ Kommunene er valgt ut på bakgrunn av flere forhold. Vi ønsket å gå nærmere inn i case som er vidt forskjellige fra hverandre (contrasting cases). Variasjon gir mer å spille på i analysen, og et bredere grunnlag for å besvare problemstillingene. Gjennom besøk ved fritidstiltak i disse kommunene har vi ved hjelp av observasjon og intervju med ungdom og ansatte ved fritidstiltakene og ansatte i kommunene som

⁷ Ettersom respondentene kunne krysse av flere steder blir samlet prosent mer enn 100.

⁸ I Brønnøy kommune har vi kun intervjuet representanter fra kommunen ettersom kommunen ikke drev noen åpne fritidstiltak på intervjudtidspunktet.

har ansvar for åpne fritidstiltak for ungdom, sett nærmere på hvilke erfaringer informantene har med de åpne fritidstiltakene som eksisterer i kommunen.

Tabellen nedenfor viser hvilke kommuner som inngår i studien.

Tabell 5: Oversikt over kommuner i dybdestudien, etter fylke og antall innbyggere

Kommune	Fylke	Innbyggere
Tromsø	Troms	Ca. 66 000
Bodø	Nordland	Ca. 47 000
Brønnøy	Nordland	Ca. 7 500
Oslo	Oslo	Ca. 600 000
Lier	Buskerud	Ca. 23 000

Vi har valgt ut både store bykommuner og mindre kommuner. Flere av bykommunene (Tromsø og Bodø) er store i geografisk utstrekning og omfatter også mer landlige, usentrale områder. Når det gjelder ungdommene som bruker fritidstiltakene har det vært viktig å få intervjuet ulike grupper ungdom, også ungdom med ikke-norsk etnisk bakgrunn. Utvalget er strategisk i den forstand at vi har sikret at vi har fått med en bredde i utvalget i forhold til kjønn, etnisk tilhørighet og bosted. I de utvalgte casekommunene har vi intervjuet ungdom og ansatte ved ett eller flere fritidstiltak. I helheten av de fritidstilbudene vi har dekket i casestudiene, har vi sørget for at både kommunale og ikke-kommunale tiltak er med.

Fem kommuner ble valgt ut på bakgrunn av kunnskapsstatusen og spørreundersøkelsen med hensyn til å dekke variasjon i kommunestørrelse, typer tiltak og demografiske trekk. De aktuelle fritidstiltakene i hver enkelte av disse kommunene er valgt ut i nærmere dialog med en kontaktperson i kommunen. Her har det blant annet vært viktig å inkludere ulike typer åpne fritidstiltak.

Tabell 6: Oversikt over fritidstiltak

Sted	Fritidstiltak
Bodø	Kulturhuset Gimle
Tromsø	Tvibit kulturhus for ungdom
Tromsø	Alfheim aktivitetshus
Lier	Høvik fritid
Lier	Sjåstad fritidsklubb
Oslo	Jordal fritidsklubb
Oslo	Riverside ungdomshus
Oslo	Cafe Condio
Oslo	X-Ray ungdomskulturhus
Oslo	C@feen

Tabellen ovenfor viser hvilke fritidstiltak som inngår i dybdestudien. Vi har til sammen inkludert ti ulike tiltak fra fire kommuner.⁹ Tabell 7 nedenfor viser målgruppen og åpningstiden for tiltakene som inngår i studien.

⁹ Brønnøy kommune hadde på dette tidspunktet ingen åpne fritidstiltak for ungdom.

Tabell 7: Fritidstiltak, målgruppe og åpningstid¹⁰

Fritidstiltak	Målgruppe	Åpningstid
Kulturhuset Gimle	13-19 år	Onsdager 11-12, 15-21
Tvibit kulturhus for ungdom	15-25 år	Ukedagene: 11.30-17/20
Alfheim aktivitetshus	14 år og eldre	Mandager: 17-22
Høvik fritid	5. – 10. trinn	Ukedagene: 14-17
Sjåstad fritidsklubb ¹¹	13-18 år	Onsdager 18-22 Annen hver fredag 18-23
Jordal fritidsklubb	8-10 kl.	Ukedagene: 13.50-20.30/21 (pause 17-18)
Riverside ungdomshus	15-22 år	Ukedagene: 9.30-20.45 Lørdag og søndag: 14-19.45
Cafe Condio	15-25 år	Torsdag – fredag: 15-22
X-Ray	14-25 år	Mandag-fredag: 14-19
C@feen	8 kl.-3 vg.	Mandag-fredag: 13-22

I hver av kommunene har vi intervjuet en eller flere personer fra kommunen, ansatte og ungdom ved fritidstiltak. Nedenfor gis en oversikt over antall informanter.

Tabell 8: Oversiktig over informanter, etter kommune

Sted	Representant fra kommunen	Ansatt i fritidstiltak	Ungdom
Bodø	1	1	9
Tromsø	2	2	7
Lier	1	2	2
Oslo	2	11	18
Brønnøy	3	-	-
<i>Total</i>	<i>9</i>	<i>16</i>	<i>36</i>

¹⁰ Åpningstid er her knyttet til faste klubbkvelder, åpen kafé og lignende. Fritidstiltakene vil i tillegg ofte ha åpent på andre tidspunkt i tillegg, i forbindelse med bandøving osv. Ved flere av fritidstiltakene har også ulike grupper ungdom egne nøkler og kan bruke lokalene når de vil.

¹¹ Sjåstad fritidsklubb i Lier er pr mars 2011 midlertidig stengt pga sykdom.

Vi tok direkte kontakt med representanter fra kommunene og ansatte ved fritidstiltak for å avtale intervju. Ungdommene ble rekruttert via de ansatte i fritidstiltakene. Hovedgruppen av informanter blant ungdom har vært mellom 13-18 år, samtidig som vi har vært fleksible i forhold til å intervjuere eldre/ynge ungdom. Vi har forsøkt å rekruttere informanter slik at vi i det totale intervjumaterialet har en bred og variert sammensetning med hensyn til kjønn, alder og etnisk bakgrunn. Totalt intervjuet vi 36 ungdommer.

Tabell 9: Oversikt over informanter – ungdommene, etter kjønn og alder

Sted	Kjønn		Alder
	Gutt	Jente	
Bodø	5	4	16-18
Tromsø	2	5	15-18
Lier	2	0	17-20
Oslo	9	9	12-16
<i>Total</i>	<i>18</i>	<i>18</i>	

I tabellen over ser vi hvordan ungdommene vi intervjuet fordeler seg etter kjønn og alder. Når det gjaldt ansatte i fritidstiltakene intervjuet vi totalt 16 ansatte. Av disse hadde seks også lederansvar for fritidstiltaket. De øvrige var ansatte i tiltaket i en heltids- eller deltidsstilling. Nedenfor ser vi hvordan de ansatte i fritidstiltakene som vi intervjuet fordeler seg etter kjønn.

Tabell 10: Oversikt over informanter - ansatte i fritidstiltak, etter kjønn og kommune

Sted	Kjønn	
	M	K
Tromsø	1	1
Bodø	-	1
Lier	1	1
Oslo	8	3
<i>Total</i>	<i>10</i>	<i>6</i>

I de fleste kommunene intervjuet vi flere personer fra kommunen som har ansvar for åpne fritidstiltak for ungdom i kommunen eller bydelen. Totalt intervjuet vi ni representanter fra kommunen eller bydelen.

Tabell 11: Oversikt over informanter – representanter fra kommunene

Sted	Kjønn		Avdeling i kommunen/bydelen
	M	K	
Tromsø	1	1	Kultur og idrett
Bodø	-	1	Oppvekst og kultur
Lier	-	1	Kultur, idrett og fritid
Oslo	1	1	Kultur, fritid og nærmiljø
Brønnøy	2	1	Helse og velferd
<i>Total</i>	4	5	

Tabellen viser kjønnsfordelingen blant representantene fra kommunene, samt hvilken avdeling i kommunen de representerer. Som vi ser er de fleste tilknyttet avdeling for kultur.

Vi gjennomførte enkeltintervju med informantene fra kommunene. Når det gjelder ungdommene og de ansatte ved fritidstiltakene anså vi det som fordelaktig å gjennomføre gruppeintervju, vel og merke ungdom og ansatte hver for seg. I gruppeintervju samles flere personer for å snakke om et bestemt tematisk emne og hvor samtalen styres og ledes av den som arrangerer intervjuet (Silverman 2000). Slike intervju kan engasjere deltakerne og frembringe mer informasjon og flere synspunkter enn en ellers ville få fram i enkeltintervjuer. I denne studien har gruppeintervju vært en metodisk tilnærming som har gitt god innsikt i ungdommens og ansattes erfaringer med fritidstiltakene. Denne metoden er også tidsbesparende. Vi fikk mulighet til å intervju adskillig flere. Vi har likevel vært åpne for å gjennomføre enkeltintervju i tillegg, dersom det har vært ønskelig. Både enkeltintervjuene og gruppeintervjuene ble gjennomført ved hjelp av en halvstrukturert intervjuguide med oversikt over temaer som det var ønskelig å belyse. Det ble samtidig åpnet opp for at informantene selv kunne få legge til ting de syntes var viktig å få frem. Det ble med andre ord gitt rom for deres perspektiv. Alle intervjuene er basert på frivillig deltakelse fra den enkelte informant, både i kommuneadministrasjonen, blant fritidsarbeiderne og ungdommene. Intervjuene ble tatt opp på bånd, deretter transkribert, bearbeidet og analysert i programmet Nvivo, som er et dataprogram utviklet for å systematisere og analysere kvalitative data.

Kvalitativ metode er velegnet for å kunne få utfyllende kunnskap om hvordan aktørene opplever og forstår situasjonen, samtidig som en i større grad kan fange samspillet mellom ulike forhold. I dette prosjektet har det vært viktig å løfte fram

involverte aktørers erfaringer og vurderinger knyttet til åpne møteplasser for ungdom.

All informasjon som er innhentet er blitt behandlet konfidensielt og anonymisert. Båndopptakene, sammen med alt annet datamateriale, er blitt behandlet etter etiske og forskriftsmessige retningslinjer som ethvert forskningsprosjekt skal være underlagt. Forskningsprosjektet er rutinemessig innmeldt til Personvernombudet for forskning ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste. Det ble gitt både muntlig og skriftlig informasjon til informantene i dybdestudien om formålet med prosjektet. Vi innhentet også samtykke til bruk av båndopptaker hos informantene.

2.4 OPPSUMMERING

Studien av åpne fritidstiltak for ungdom omfatter tre delstudier:

- Delstudie A omfatter en kunnskapsstatus over forskning på feltet.
- Delstudie B omfatter en kartleggingsundersøkelse av åpne fritidstiltak blant alle norske kommuner. Kartleggingen er gjennomført i form av en internettbasert spørreundersøkelse, rettet til den personen i kommunen som har ansvar for åpne fritidstiltak for ungdom.
- Delstudie C omfatter dybdestudie i fem utvalgte kommuner. I disse kommunene har vi intervjuet ungdom og ansatte ved til sammen ti ulike åpne fritidstiltak, samt representanter med ansvar for åpne fritidstiltak i kommunene.

3. KUNNSKAPSSTATUS

3.1 INNLEDNING

Den første fasen av denne studien har bestått i å gjøre en kort, oppsummerende gjennomgang av relevant litteratur på feltet. Hensikten med dette har vært å etablere en oversikt over sentrale trekk ved eksisterende forskning på dette området. Vi har gjennomført systematiske litteratursøk i norske, nordiske og internasjonale databaser som inneholder informasjon om forskningslitteratur. I dette kapitlet skal vi drøfte noen av de viktigste trekkene i dette bildet. De spørsmålene vi har stilt til materialet er:

- Hva er gjeldende kunnskap og dominerende temaene på dette feltet per i dag? Hva er det enighet om – og hva er eventuelt omstridt?
- I hvilken grad kan dette sies å ha preg av å utgjøre et samlet forskningsfelt?
- Hvilke metodiske tilnærminger er dominerende?
- I hvilken grad gjenspeiler denne litteraturen likheter og forskjeller mellom Norge og de øvrige nordiske landene, når det gjelder politikkfeltet, fagtradisjoner og kulturelle trekk?
- Er det spørsmål og temaer innen feltet som i liten grad er forskningsmessig belyst?

Vi skal kort redegjøre for den metodiske tilnærmingen i litteraturstudien, for deretter å besvare spørsmålene over. Innledningsvis skal det også nevnes at vi her ikke har hatt ambisjon om å utvikle noen fullstendig oversikt over forskning på dette feltet – men mer å si om de viktigste temaer, diskusjoner og dominerende trekk ved feltet slik det fremstår i dag.

3.2 LITTERATURSØK OG VIDERE BEARBEIDING

Vi har gjennomført systematiske søk i de mest relevante litteraturdatabasene. I de innledende drøftingene med oppdragsgiver ble vi enige om å legge hovedvekten på det norske materialet, med et visst komparativt sideblikk til nordisk litteratur på det samme feltet. Vi har søkt på begrepene "ungdomsklubb" og "fritidsklubb", og tilsvarende i de aktuelle databasene. Her er en oversikt over de databasene og treffene.

Tabell 12: Oversikt over databaser og treff

BIBSYS Ask (den sentrale katalogen for universitets- og høgskolebibliotekene). Her brukte vi søkestrengen <i>ungdomsklubb?</i> eller <i>fritidsklubb?</i> eller <i>ungdomsaktivitet?</i> eller <i>fritidsaktivitet?</i>	Søket returnerte 749 treff, hvorav vi gjennomgikk de 290 nyeste (tilbake til 1995).
Idunn.no (nordiske tidsskrifter, samfunnsvitenskap og humaniora). Her søkte vi på begrepene <i>ungdomsklubb*</i> og <i>fritidsklubb*</i> hver for seg.	De to søkene returnerte i alt 88 treff. I all hovedsak var dette redaksjonelle artikler i fagblader.
Nordart (nordiske vitenskaplige tidsskrift og artikler fra fagblader). Vi brukte søkestrengen <i>ungdomsklub*</i> OR <i>fritidsklub*</i> .	Søket returnerte 30 treff.
DPB (Danmarks pædagogiske bibliotek). Søkestrengen besto av begrepene <i>"ungdomsklub? eller fritidsklub?"</i>	Søket returnerte 291 treff.
Libris (libris.kb.se inneholder referanser til svenske tidskriftsartikler.) Vi søkte på begrepene <i>ungdomsklub*</i> og <i>fritidsklub*</i> hver for seg.	Til sammen returnerte de to søkene 512 treff.
Google Scholar (internasjonal forskningslitteratur). Vi brukte søkestrengen <i>"youth club"</i> OR <i>"youth center"</i> OR <i>"youth centre"</i> .	Denne søkestrengen viste til sammen drøyt 10 000 treff fra 2000 og fremover.

Vi tok særlig resultatene fra Bibsys og de nordiske artikkeldatabasene og importerte de vi betraktet som mest aktuelle inn i referansedatabasen Zotero.¹² I tillegg til disse søkene har vi gjort separate søk på sidene til enkelte forskningsinstitusjoner, slik som Statistisk sentralbyrå, Nova og Det nationale forskningssenter for velfærd i København (tidligere Socialforskningsinstituttet). På bakgrunn av dette litteraturtilfanget gjorde vi en avgrensning og et utvalg av litteratur på til sammen 53 publikasjoner som vi ville se nærmere på. Disse ble valgt ut med hensyn til relevans for vår problemstilling og tematisk bredde. Dette utvalget ble siden utvidet noe etter hvert som vi fulgte opp spesielt relevante referanser som vi fant i disse publikasjonene. Ikke alle av disse referansene er sitert direkte i den videre teksten.

¹² Zotero er en applikasjon til webleseren Mozilla Firefox.

Som det fremgår av oversikten over kunne omfanget vært betydelig større enn dette. Avgrensningen og utvalget henger sammen med størrelsen på det totale oppdraget. Fordelt på land, fordeler disse seg som vist nedenfor. Dette betyr at rundt 80 prosent av de referansene vi har valgt ut er norske, og de øvrige 20 fra våre skandinaviske naboland.

Tabell 13: Antall litteraturreferanser, etter land

LAND	ANTALL
NORSKE BIDRAG	42
SVENSKE	6
DANSKE	5

Som tidligere nevnt, har vi lagt hovedvekten på nyere studier. Dette ser vi også at gjenspeiles når vi ser på fordelingen fordelt på år i det utvalget vi har gjort.

Tabell 14: Antall referanser, etter år de ble utgitt

År	Antall
2010	1
2009	8
2008	6
2007	5
2006	1
2005	3
2004	1
2003	0
2002	4
2001	8

De øvrige 13 referansene er til litteratur i hovedsak utgitt på slutten av 1990-tallet.

3.3 BEGREPSBRUK

I den litteraturen vi har tatt for oss brukes en rekke begreper, slik som ungdomsklubb, ungdomshus, fritidsaktivitet osv, naturlig nok på noe ulike måter. I denne kunnskapsoversikten har vi lagt oss på en relativt vid tilnærming til dette temaet, og har inkludert litteratur som omhandler alle former for fritidstiltak rettet mot barn og ungdom og der medlemskap eller medlemskontingent ikke er noen forutsetning for deltakelse. Den primære målgruppen vil være i alderen 12 til 18 år, men vi har ikke utelukket litteratur som opererer med målgrupper som strekker seg ut over dette. Det kan både dreie seg om tilbud og aktiviteter drevet i kommunal regi eller av frivillige organisasjoner, eller ulike kombinasjoner av kommunal og frivillig drift og finansiering. Betegnelsene på disse stedene kan variere fra sted til sted, eksempelvis brukes ungdomsklubb, allaktivitetshus, fritidsklubb, ungdomshus og ungdomskafé. For enkelthets skyld bruker vi i dette kapitlet begrepet fritidstiltak om alle de ulike variantene av slike tiltak som faller inn under denne definisjonen. Likeledes bruker vi for enkelthets skyld begrepet ungdom videre i dette kapitlet uten at vi legger noen annen avgrensning i dette enn at det referer seg til det som er målgruppe i den forskningslitteraturen vi gjennomgår.

Begrepet "ungdom" referer ikke utelukkende til en alderskategori, men også til transformasjonen fra barn til voksen, slik blant andre Øia og Strandbu (2007) argumenterer for. Dette innebærer at begrepet "ungdom" både viser til livsfase og endring, og til personlige identitets- og dannelsesprosjekter som den enkelte ungdom forventes å gjennomgå i løpet av denne tiden. Selv om det ikke gjøres eksplisitt i alle de aktuelle arbeidene som vi omtaler her, synes det å være en relativt stor grad av konsensus om at begrepet "ungdom" konnoterer prosess og overgang, og at det her dreier seg om en vestlig ungdomsrolle som i en viss forstand er flytende. I boken "Ny ungdom og usedvanlige læreprosesser" argumenterte Ziehe og Stubenrauch (1983) for å forstå ungdomstiden i den vestlige kulturkrets som en form for "kulturell frisetting", i den betydning av at ungdomsfasen innebærer en periode av livet som i langt mindre grad enn andre livsfaser er preget av faste normer, rutiner, tydelig rolleforventninger. I det senmoderne samfunnet er også ungdomstiden flytende på den måten at kategorien ungdom utvides i tid både oppover og nedover, slik at gruppen også er mer sammensatt med hensyn til livsstiler av livsverdener enn tidligere (Engelstad og Ødegård 2003). Det er i denne sammenheng også relevant å trekke inn Baumans (2006) begrep om flytende modernitet, der blant annet forståelsesrammer for personers handling og identitetsforvaltning må forstås som

stadig skiftene og underlagt kontinuering endring. Det samme er Giddens' drøfting av modernitetens konsekvenser (Giddens 1997), der han blant annet legger vekt på hvordan modernitet innebærer en stadig pågående selvrefleksjon som i praksis bryter med det tradisjonelle, slik at ingen ting i seg selv kan begrunnes i tradisjon og kontinuitet.

3.4 OMFANG

Historisk sett var det en viktig begrunnelse for fremveksten av ungdomsklubbene å skape fritidsaktiviteter til ungdom som ikke deltar i organiserte aktivitetstilbud, slik som idrettslag, korps og ulike typer interesseforeninger. I nordisk sammenheng ble de første ungdomsklubbene etablert i Sverige og Danmark tidlig på 1900-tallet og mellomkrigstiden. I Norge ble de første ungdomsklubbene etablert tidlig på 1950-tallet i den hensikt å bekjempe kriminalitet (Jacobsen 2000). Fritidstiltakene for ungdom har på denne måten vokst frem som alternativ til tradisjonelle, organiserte fritidstiltak. Sett under ett, innebærer disse tiltakene en kombinasjon som veksler mellom to ulike aspekter: a) forebyggende og oppdragende formål og b) kulturelle aktiviteter og formål (Vestel og Smette 2007). Vi kan si at legitimeringsgrunnlaget for disse stedene pendler mellom en sosialpolitisk og en kulturpolitisk begrunnelse (BLD 2009).

Om vi ser på antall og omfang, synes det som at antallet klubber er i en nedgangsperiode. Ifølge Jacobsen (2000) var antallet på sitt høyeste rundt 1980, med rundt 1000 klubber på landsbasis. Siden sank dette tallet til rundt 725 klubber i 1990. Dette skyldtes blant annet at man den gangen fjernet øremerkete driftsmidler til kommunene på dette feltet og i stede gikk over til å bake dette inn i det generelle rammetilskuddet (ibid). I 2005 var det totale antallet fritidsklubber på landsbasis nede i rundt 648 (Veste og Hydle 2009). På hjemmesidene til interesseorganisasjonen Ungdom & Fritid oppgir man at foreningen i dag organiserer drøyt 600 kommunalt støttede fritidsklubber, ungdomshus og lignende tiltak.¹³

Drift av fritidsklubber har aldri vært noen lovpålagt oppgave for kommunene. Slik BLDs ekspertgruppe har drøftet mer inngående, ligger kommunenes motivasjon for å etablere slike ordninger i å skape tilbud til uorganisert ungdom, skape arena for forebyggende virksomhet overfor ungdommer, identitetspolitisk arbeid og skape levende og attraktivt miljø å bosette seg i (BLD 2009). Riktignok definerer

¹³ Iflg www.ungogfri.no

Stortinget fritidsklubber som en kommunal oppgave, men har samtidig lagt føringer på hvordan kostnader bør fordeles:

Offentlige tilbud, som fritidsklubber, musikk- og kulturskoler m.v., bør være gratis eller tilbys til en svært lav pris, slik at alle har mulighet til å delta. Frivillig aktiviteter som er lagt til offentlige bygg, anlegg og andre arenaer, som kommunale idrettsanlegg eller skolebygg, bør tilbys gode leievilkår slik at aktivitetene blir rimelig å delta på. (St.meld. 39 2001-02)

Når det gjelder bruken av tid på ulike fritidstiltak av den typen vi snakker om her, ser vi at de fleste av ungdomsundersøkelsene har spørsmål om tidsbruk, og der tidsbruk i fritidsklubber (el. tilsvarende) er en av svarmulighetene. En rask gjennomgang av svarprosentene her, tyder på at ungdommers tidsbrukt pr uke i åpne fritidstiltak varierer mye mellom ulike kommuner. Trolig kan dette ha sammenheng med blant annet hvilke tilbud som finnes i hver enkelt kommune, åpningstider, reisevei og opplevd relevans av tiltakene. Sett under ett, tyder svarene på at tidsbruk på deltakelse i fritidsklubber går noe ned i løpet av siste tiårsperiode (Sodeland 2009a og 2009b; Sletten 2003; Strandbu og Øia 2007; Hegna og Helland 1998; Handegård og Gjertsen 2006; Vestel et.al 1997; Stefansen 1997).

Dette synes å være tilfelle når det gjelder tidsbruk på uorganiserte aktiviteter totalt – ikke kun i fritidstiltak. Dette kan også ses i sammenheng med større samfunnsendringer, knyttet til økende individualisering og mer flytende tilhørigheter, slik Ødegård (2007) gjør når hun karakteriserer ungdommenes deltakelse i de fleste typer organiserte fritidsinteresser som "troløse medlemmer". Det er for øvrig interessant å merke seg at Oslos ungdom med innvandrerbakgrunn oppgir at de bruker klubbene mer enn ungdom med norsk bakgrunn, selv om deltakelsen også blant disse er dalende (Øia og Vestel 2007).

3.5 ANSATTES KOMPETANSE

Et tema som adresseres i flere av publikasjonene vi har gjennomgått dreier seg om kompetanse, faglig utvikling og kunnskap blant ansatte innen dette feltet. Som påpekt flere steder, opparbeider de ansatte over tid en svært god kunnskap om det lokale ungdomsmiljøet hvor de jobber. De utvikler blant annet kunnskap om hvilke type problemer og "problemungdom" som gjør seg gjelden til ulike tider, rusbruk, rasisme, vold og klubbens rolle i dette bildet (Vestel 1995 og 2004; Jacobsen 2000; Helland og Øia 2000; Vestel og Hydle 2009; Vestel og Smette

2007). I denne litteraturen pekes det også på at de lokale klubbarbeiderne er i en unik posisjon til å kunne gå inn i en videre dialog med ungdommer som på ulike måter er i krise eller fare, og kunne fungere som bindeledd og varsler overfor andre faggrupper og institusjoner, slik som barnevern, skole og politi (Vestel og Smette ibid.)

Når det gjelder konkrete oversikter over bakgrunn og kompetanse hos de som er ansatt i dette feltet, har vi ikke noen fullgod oversikt over dette per i dag. Det finnes et knippe av norske utgivelser rettet mot ansatte i feltet (Jacobsen 2000; Frønes 1979; Helland og Øia 2000). Fokuset i disse utgivelsene pendler mellom de to aspektene forebyggende miljøarbeid på den ene side og kulturarbeid på den andre. Selv om det ikke adresseres direkte i de nevnte utgivelsene, ser vi at kompetanseprofilen denne litteraturen retter seg mot ligger i et skjæringsfelt mellom pedagogikk, miljøarbeid, kulturarbeid og ledelse. I de senere år har ulike kurstilbydere utviklet egne kurstilbud rettet mot ansatte i fritidsklubber, og enkelte av de høyere utdanningsinstitusjonene har etablert tilbud om årsstudium i barne- og ungdomsarbeid¹⁴. Innen interesseorganisasjonen Ungdom & Fritid utgjør kurs, opplæring og kompetanseutvikling blant ansatte også en viktig del av virksomheten.

Innen feltet ser vi dessuten at det pågår ulike typer av fagutviklingsprosjekter knyttet til metodikk og samhandling rettet mot både de ansatte og deltakerne i klubbene. På denne måten synes det som om innholdet i prosjektene i stor grad berører viktige sider ved ansvarsfordeling og maktforhold innad i klubbene. Eksempler på dette er utprøving av Løft-metodikken (Smette 2005), "Youth work in Progress" ("Yo-Pro") (Vestel og Hydle 2009) og Aktiv ungdom (www.aktivungdom.eu). De to sistnevnte representerer dessuten kursvirksomhet som er koblet til større internasjonale prosjekter og idéstrømninger, der målene er knyttet til temaer som forebygging, brukermedvirkning, medborgerskap og toleranse.

Vestel og Hydle (op.sit) peker på at arbeidet i fritidsklubbene i liten grad er profesjonalisert, og forklarer dette med at fritidsklubbene har vokst frem som en tradisjon der klubbarbeidet har hatt preget av å være ideelt arbeid, og noe som i stor grad har blitt gjort "ved siden av andre jobber". BLDs ekspertgruppe har tatt til orde for et betydelig kompetanseløft for denne gruppen i de kommende årene (BLD 2009), blant annet gjennom muligheter for videregående og høyere grads

¹⁴ Høgskolen i Sør-Trøndelag, Universitetet i Agder og Dronning Mauds Minne.

utdanninger, og økt vekt på heltidsstillinger i denne sektoren. Gruppen peker på at dette vil kunne sikre gode muligheter til samhandling med blant annet kommunalt personell i andre etater, og gjør dem bedre rustet til å håndtere de mange utfordringer og dilemmaer som man møter i arbeidet innenfor denne sektoren. Ekspertgruppen understreker likevel at det bør være rom for å ansette personer som ikke nødvendigvis har formell utdanning, men som kombinerer evnen som trygg voksenperson med dyktighet innenfor de kulturaktivitetene som klubben driver (ibid).

3.6 UNGDOM MED FUNKSJONSHEMMING

Ungdom med funksjonshemninger har på enkelte områder noen andre utfordringer enn ungdom generelt. Riktignok er mye felles, men spørsmål som sosial deltakelse, venner, identitet og tilhørighet blir spesielt prekære i visse fase av livet (Wendelborg 2010; Grue 1999). I denne sammenheng kan nettopp åpne møteplasser som fritidsklubb, ungdomskafé, rockeverksteder og liknende være spesiell viktige. I St.meld. 39 (2001-02) heter det at:

Barn og unge med funksjonshemninger møter barrierer i forhold til samvær med jevnaldrene. Dette handler blant annet om manglende tilgjengelighet til bygninger, uteområder og transport. Det å ikke få delta på vanlige barne- og ungdomsarenaer fører lett til isolasjon og ensomhet. Innsats og arbeid som kan sikre barn og ungdom med funksjonshemming like muligheter for samvær med jevnaldrende og deltakelse i fritidsaktiviteter er viktig. (Ibid:86.)

Det er derfor interessant å se nærmere på hvordan situasjonen er på dette området, og hvilken rolle åpne møteplasser faktisk spiller. En gjennomgang av fritidstilbudene til funksjonshemmede barn og unge som konsulentbyrået Rambøll gjennomførte for Kunnskapsdepartementet i 2008, pekte blant annet på at fysisk utilgjengelighet stadig er en viktig barriere i flere kommuner, sammen med mangel på økonomiske og personellmessige ressurser, svakt transporttilbud, lite koordinerte tilbud og manglende informasjon (Rambøll 2008). Resultatene fra en dansk utredning av fritidstilbudene til unge funksjonshemmede peker på tilsvarende utfordringer der (CLH 2007).

I begge de nevnte publikasjonene pekes det blant annet på at personellmessig innsats i tilbudene er svakt utbygd når det gjelder mulighet til å inkludere personer funksjonshemmede ungdommer. BLDs ekspertgruppe (2009) peker i sin rapport på ordningen Fritid med bistand som en aktuell måte å imøtekomme dette

på. Dette er en støttekontaktordning for fritid, basert på en arbeidsmetodikk som i sin tid ble utviklet i Kristiansand kommune og som siden er tatt i bruk i flere norske kommuner (Midtsundstad og Øyen 2006). Dette er også en erkjent utfordring, som synes å imøtekommes i ordningen "Støttekontakt kultur- og fritidsdeltakelse", hvor Helsedirektoratet tar sikte på å styrke bruken av ordningen med bruk av støttekontakt til fritidsformål for funksjonshemmede (Sosial- og Helsedirektoratet 2007). Dette kan enten organiseres i form av individuell støttekontakt, i form av deltakelse i en aktivitetsgruppe eller et individuelt tilpasset tilbud i samarbeid med en frivillig organisasjon (ibid). Organisasjonen Fritid for alle har blant annet utviklet metodikken Fritid med bistand, der hensikten er å inkludere personer med forskjellige bistandsbehov inn i ordinære fritidsaktiviteter.

I en studie av fritidsbruk hos unge med fysiske funksjonshemminger har Løvgren (2009) intervjuet 29 personer om deres deltakelse – og deres tidligere erfaringer med å delta – i ulike typer fritidstiltak. For noen av ungdommene har deltakelse i fritidstiltak bidratt til tilhørighet, anerkjennelse og mestring, mens det for andre har hatt liten eller ingen betydning. Rapporten peker på at for mange av informantene fremstår deltakelse i fritidstiltakene som perifere og lite relevante i forhold til eget liv. En viktig forklaring synes å være at forventningene man hadde til å delta ikke ble realisert og at barrierene ble for store, selv om dette ble forsøkt avhjulpet. Det er interessant å merke seg at Løvgren peker på at barrierer kommer i ganske subtile former som det ikke uten videre er lett å opponere mot.

En hovedfagsoppgave i spesialpedagogikk, levert ved Universitetet i Oslo (Rødland 2007) tar opp spørsmålet om hvordan synshemmede barn og unge har det i fritiden. Innledningsvis vises det til flere kilder som peker på at denne gruppe deltar mindre i fritidsaktiviteter enn andre barn og ungdommer, og der manglende tilrettelegging utgjør én viktig forklaring (ibid). Tallene i studien understøtter dette bildet, men viser også at heller ikke det lokale blindeforbundets egne (segregerte) fritidstilbud har særlig stor oppslutning. Totalt viser materialet her at det først og fremst er idrettsaktiviteter – altså den type aktivitet som innebærer en sterkere grad av formalisering og organisering – som har høy oppslutning blant respondentene i studien. Mer enn 60 prosent av de spurte oppgir at de er fornøyd med de fritidsaktiviteter de deltar i, mens 16 prosent svarer at de savner å delta på aktiviteter.

Ellen Saur har i sin avhandling drøftet deltakelse i det kommunale fritidstiltaket "Grotta" (teater, musikk, med mer) for personer med utviklingshemming (Saur

2008). Dette er altså et segregert tiltak, spesielt innrettet mot denne målgruppen. Saur diskuterer blant annet deltakelse i dette fritidstiltaket opp mot den normaliseringsdiskursen som har preget omsorg og tilbudene til utviklingshemmede i etterkant av ansvarsreformen. Dette er et fritidstiltak på en segregert arena, men aktivitetene er ment å kunne innebære en form for kulturell aksept og anerkjennelse. Saur peker på kulturdiskursen (vektleggingen av originale kulturelle uttrykk) som en mulig alternativ tilnærmingstype for å forstå disse aktivitetene. På et noe tilsvarende vis har Sauer (2004) og Ineland (2007), studert den svenske teatergruppen Ållateatern.

Det synes å peke seg spesielt ut to interessante trekk ved den litteraturen som foreligger når det gjelder funksjonshemmede og fritidstiltak. For det første er det interessant å se at formålsformuleringene i den nasjonale politikken formuleres i termer av integrering og inkludering (jfr det innledende sitatet i dette avsnittet), mens det først og fremst synes å være ulike typer av mer eller mindre segregerte fritidstilbud som omtales i den forskningslitteraturen vi har gjennomgått. Det finnes for eksempel lite tematisering av tilbud til funksjonshemmede i de nevnte levekårsstudiene og i den generelle litteraturen om fritidsklubber. Særlig blir dette påfallende om vi sammenligner med andre kategorier, slik som ungdom med minoritetsbakgrunn eller såkalt "utsatt ungdom". På den annen side kan det faktisk også være slik at det er mest nærliggende for de forskerne som vil studere fritidstilbudene til funksjonshemmede ungdommer å henvende seg til de "spesialiserte" arenaene.

3.7 FRITIDSKLUBB SOM FORBYGGENDE VIRKSOMHET

Forebygging utgjør en vesentlig dimensjon i kommunalt ungdomsarbeid. Det kan være relatert til rusproblemer, rasisme, vold/mobbing, marginalisering eller andre ting. Slik dette fremkommer i den litteraturen vi har innhentet, kommer dette til uttrykk i form av lokale prioriteringer og satsningsområder i kommunene, og det reflekteres i de ulike ungdomsundersøkelsene vi har gjennomgått. Her har man i noen grad valgt ut ulike temaer, ut fra hva man har vært opptatt av som særlige interesseområder lokalt.

Hvordan speiles så forebyggingsarbeidet i forskningslitteraturen? Flere av de aktuelle kildene problematiserer nettopp forebyggingsaspektet som uklart og vanskelig å påvise effektene av. Helland og Øia (2000) peker på at den grunnleggende forståelsesmodellen er basert på medisinsk diagnostisk tenkning, der trekk ved individets handlinger eller trekk ved samfunnet produserer sykdom

eller problemer, men som kan motvirkes aktivt gjennom å sette inn ulike former for tiltak. Når denne forståelsesmodellen overføres til det sosialpolitiske området, blir nettopp ungdomsklubber et av flere aktuelle tiltak for forebyggende arbeid overfor ungdommer. Det synes å være en generell aksept for at det er lettere – og rimeligere – å forebygge skader i forkant enn hva det trolig vil være å reparere skader når de først har oppstått. I evalueringen "Ungdomstiltak i større bysamfunn" (Isachsen et.al. 1999), der man fulgte en rekke enkeltprosjekter som hadde fått støtte fra BLD, peker forfatterne på at forbyggingsbegrepet både er brukt forskjellig fra prosjekt til prosjekt, og at det forebyggende aspektet ved det enkelte tiltak i varierende grad ble gjort eksplisitt (ibid:92). Dette synet kommer også til uttrykk hos Helland og Øia (op.cit.):

Den hyppige bruken av begrepet forebygging i den politiske retorikken kan lett kritiseres som en form for symbolpolitikk uten reelt innhold. Ved at forebyggingsbegrepet fremstår som et positivt ladet symbol på at politiske beslutningstakere ønsker å utrette noe, vil slik retorikk lett fremstå som en avledningsmanøver (ibid:17).

Forebygging synes med andre ord å være noe som det er vanskelig å være imot, men som i realiteten kan skjule konflikterende strategier eller virkemidler. Forfatterne peker også på at eventuelle effekter av forebyggingsarbeidet vanligvis er svært vanskelig å etterprøve. Det handler om at det her er snakk om åpne sosiale systemer hvor deltakere strømmer ut og inn, slik at årsakssammenhenger fremstår som uklare og sammensatte. Det samme problemet støter man på når man skal evaluere resultatene av slik aktivitet.

Denne typen av advarsler fra forskerhold innebærer på ingen måte at forebyggingstenkningen mister fotfeste. Helland og Øias bok drøfter for øvrig hvordan forebyggende arbeid er effektivt og virkningsfullt i ulike sammenhenger når det gjøres med bakgrunn i kunnskap og riktige metodiske tilnærminger. I den forskningslitteraturen vi har gjennomgått er det et knippe av hovedtemaer som går igjen i litt ulike varianter. Nettopp dette området er gjenstand for politisk oppmerksomhet (og bekymring) lokalt. Et slikt tema er rusmiddelbruk, som synes å være det hyppigste gjennomgangstemaet. Vi har derfor viet et eget underkapittel til å sammenfatte kunnskap på nettopp dette feltet (se avsnitt 3.8).

Videre ser vi at integrasjon av innvandrerungdom og forebygging av rasisme er et ofte tilbakevendende tema (Øia 2006; Øia og Vestel 2007; Kavli 2007; Vestel 2004; Carlsson 2002; Friberg og Gautun 2007; Helland og Øia 2007), og dette temaet adresseres særlig i ungdomsundersøkelsene og andre studier fra Oslo.

Forebygging av vold, mobbing og problemadferd er et annet tema som trekkes frem i flere steder i den forskningslitteraturen vi har sett på (Helland og Øia 2007; Handegård og Gjertsen 2006; Mahoney og Stattin 2000; Hegna og Helland 1998). Andre gjennomgående temaer er psykiske helse og trivsel (Baviskar og Dahl 2009; Handegård og Gjertsen 2006), skole og "dropout"-problematikk (Carlsson 2002; Hegna og Helland 1998; Bakken 2007; Øia 2007), fremtidsplaner og fraflytting (Handegård og Gjertsen 2006; Helland 1997; Stefansen 1997).

I noen grad er rekruttering til ungdomsklubber også tematisert i norske studier. Her er det ofte snakk om balansen i rekruttering mellom "utsatt ungdom" (som er målgruppe for forebyggende tiltak) og andre ungdommer. Tanken er at dersom det blir en for stor andel av ungdom som på en eller annen måte har problemer, vil klubben fungere mot hensikten og bli en oppsamling av negative sosiale trekk. Vestel og Hydle (2009) referer til dette og peker på at *"[det er] svært viktig at idealet om en balanse mellom sosialt arbeid og de kultur[elt] orienterte praksisene, slås fast en gang for alle, av retningsgivende myndigheter"* (ibid:232). Forfatterne etterlyser en tydeliggjøring av også de kulturelle formålene av de nasjonale politiske myndigheter overfor kommunepolitikernes skiftende interesser og prioriteringer.

De forebyggingsformålene som formuleres for klubbene – og som i mange tilfeller henger direkte eller indirekte sammen med forebyggende ungdomsarbeid lokalt og kommunedelplaner – er alle å forstå som "gode hensikter". Det er politikk-områder som det er vanskelig å være uenig i at er viktige. I mange tilfeller vil det også være vanskelig å sette opp konkrete mål for politikkområdet, og dermed også vanskelig å etterprøve. Forebyggende virksomhet på disse områdene favner åpenbart videre enn ungdomsklubbene alene, men det synes å være åpenbart at det her kan være snakk om konkurrerende og kanskje også konflikterende temaområder. Et relevant spørsmål vil være i hvilken grad ungdomsklubbene vil være i stand til å innfri og realisere slike målsettinger. Videre, i en tid da medlemstall og oppslutning om ungdomsklubbene synes å synke, kan det være relevant å stille spørsmål om hvor instrumentelt og hvor fremtredende "forebyggingslinja" skal være i det praktiske ungdomsarbeidet i ungdomsklubbarbeidet. I boken "Ungdomsarbeideren" spør Henning Jakobsen (2000:28) retorisk "Hvem ønsker å bli forebygd?"

I artikkelen "Fritidsklubben som forebyggende arena – har den «gått ut på dato»?" leverer Vestel og Smette (2007) et tydelig forsvar for den rollen fritidsklubber kan ha i forebyggende arbeid i kommuner og lokalsamfunn.

Artikkelen understreker særlig den betydning personalet har, ikke kun i form av formell kompetanse, men også i form av deres inngående kunnskap til ungdomsmiljøet lokalt, deres tillit blant ungdommene og evne til å møte de utfordringene som måtte oppstå i ungdomsmiljøet lokalt (ibid). Et særlig interessant poeng som trekkes frem i artikkelen, er drøftingen av de konkrete sammenhengene mellom det kommunale ungdomspolitiske arbeidet som gjøres, og de aktivitetene (både kulturelle og forebyggende) som fritidsklubbene faktisk driver lokalt.

3.8 RUSFOREBYGGING

Når det gjelder fritidsklubben som forebyggingsarena står forebygging av rusbruk sterkt. Dette handler blant annet om at mange får sitt første møte med rusmidler i løpet av ungdomstiden, og i kommunalpolitisk sammenheng er bekymringen for utbredelse av nye rusmidler et stadig tilbakevendende tema. Vi ser at mange av de kommunale ungdomsundersøkelsene har med et spørsmålsbatteri knyttet nettopp til rusbruk.

Pedersen (1994) har pekt på at tidspunkt for alkoholdebut har betydning for utvikling av alkoholbruk og -konsum senere i livet. Frykten for varige skader og vanedanning er også en bekymring for foreldre, og er et av de områdene der fritidsklubber synes å fungere som et ledd i det forebyggende arbeidet. Spørsmålet er derfor: I hvilken grad virker tiltakene rusforebyggende, og eventuelt på hvilke måter?

Det er åpenbart at et slikt spørsmål vanskelig kan måles og besvares entydig. Sett under ett, tyder oppsummeringene i de ulike kommunale ungdomsundersøkelsene fra senere år på at mønsteret går i retning av at sigaretttrøyking går ned, mens bruken av snus går opp (Sodeland 2009a og 2009b; Handegård og Gjertsen 2006; Sletten 2003). Sett under ett, viser drikkemønsteret blant ungdom store variasjoner kommunene imellom. Det vil imidlertid være vanskelig å knytte dette direkte til den kommunale fritidsklubbsektoren (Helland og Øia 2000). På landsbasis viser Ung i Norge-undersøkelsen fra 2002 at alkohol er det vanligste rusmidlet og 56 prosent av alle spurte i aldersgruppen 13-19 år svarte at de hadde drukket seg tydelig beruset siste år – en økning på nesten ti prosentpoeng fra ti år tidligere (Heggen og Øia 2005). Når det gjelder kjønnsforskjeller i alkoholdebut og drikkemønster synes det å være tydelige forskjeller mellom de ulike undersøkelsene. Debut og bruk av andre type rusmidler tas også i disse undersøkelsene, men resultatene er i liten grad knyttet til bruk av fritidsklubber.

Å skulle relatere rusmønster direkte til fritidsklubbenes forebyggingslinje kan synes vanskelig å vise empirisk, fordi en rekke andre variable vil virke forstyrrende inn på hva man måler. I de lokalpolitiske diskursene (slik det kommer til uttrykk i kommunenes ungdomssatsinger, kommunedelplaner for oppvekst, osv.) er likevel forebygging av rusproblemer et viktig argument. Smette (2005) påpeker at fritidsklubbenes funksjon som forebyggende arena først og fremst synes å komme opp i forbindelse med at klubbene er nedleggingstruet. Smette (ibid) har gjennomført en evaluering knyttet til innføring av den såkalte Løft-metodikk ("løsningsfokuset samtaleteknikk") i to fritidsklubber.¹⁵ Dette er en samtalemetode som ansatte i fritidstiltakene kan lære seg å bruke for å få ungdom til å reflektere om sin egen rusbruk og sin rusadferd. Selv om resultatene i evalueringen synes å sprike noe, kan dette arbeidet nettopp ses i sammenheng med at fritidsklubber forsøker å ruste opp og synliggjøre den forebyggende aktiviteten de gjerne tillegges i kommuneplaner og politiske dokumenter.

Longitudinelle studier av sammenhenger mellom fritidsklubber og rusbruk i Sverige peker på at fritidsklubbene tvert i mot synes å fremme, snarere enn å forebygge, bruk av rusmidler og problemadferd. Resonnementet er her at fritidsklubber trekker til seg såkalt "problemungdom" eller ungdom med "antisosial oppførsel", som igjen påvirker andre ungdommer som deltar i tiltakene (Mahoney og Stattin 2000; Mahoney et. al 2004). Ifølge deres konklusjoner har særlig unge gutter med adferdsproblemer langt bedre utbytte av å delta i mer strukturerte fritidstiltak (ibid.) Disse forskerne bygger på en internasjonal forskningstradisjon som i liten grad synes å være lite fremme i den norske og nordiske diskursen omkring ungdomsklubbens innhold og aktiviteter.

Oppsummert kan vi si at det synes å være en relativt stor grad av konsensus om klubbens forebyggende effekter på rusområdet, i de nordiske forskningsmiljøene så vel som blant kommunalpolitikere. Dette er kanskje et paradoks, siden det er vanskelig å skulle påvise de direkte sammenhengene.

¹⁵ Dette er basert på et samarbeid mellom det daværende Sosial- og helsedirektoratet, Akershus fylkeskommune og Landsforeningen Ungdom & Fritid.

3.9 KULTURELLE AKTIVITETER

Sammen med forbyggende og oppdragene arbeid, er kulturaktiviteter en av hovedbjelkene i det arbeidet som foregår i rammen av de åpne fritidstiltakene. Det kan eksempelvis være musikkaktiviteter, foto, data, motorklubb, forming, lokalradio eller dans (jfr Helland og Øia 2000:kap7; Vestel og Smette 2007). Mens mange av de pedagogiske og forebyggende formålene med fritidsklubbene er det som "følger med på kjøpet", er det vanligvis de kulturelle aktivitetene som utgjør profilen og det konkrete innholdet i disse tilbudene, og som setter dagsorden for mye av det som foregår i regi av de ulike stedene.

Fritidsklubbene vokste frem som et alternativ til mer formaliserte og organiserte fritidstilbud, slik som korps, kor og idrett. Det synes å være en stor grad av enighet om at ungdomsklubbfeltet utover 1970-tallet etter hvert fikk en tydeligere kulturpolitisk målsetting (se Fauske og Øia 2003). Det er derfor interessant å spørre hva vi på bakgrunn av tidligere forskning vet om kulturformålenes art og prioritet i dag.

I denne sammenheng brukes begrepet "ungdomskultur" med referanse til kulturelle trekk, normer, væremåter og praksiser som på ulikt vis konnoterer ungdomsmiljø, livsfase og tilhørighet til en alderskategori. Vestel og Hydle (2009) har pekt på at denne type kulturelle fellesskap utvikles rundt forskjellige typer av aktiviteter og interesser, og utgjør potensial for profilering og rekruttering for klubber. Begrepet ungdomskultur kan ses i tråd med hva Dick Hebdige (1979) drøfter i boken *Subcultures – the Meaning of Style*. Ungdomskultur kan forstås som å markere en opposisjon og alternativ til en bestående voksen mainstreamkultur, og der forvaltningen av ulike repertoar av tegn og symbol markerer fellesskap innad og avstand til voksenverdenen. Samtidig er det åpenbart at ungdomskultur (som andre typer subkultur) alltid eksisterer innenfor en majoritetskultur – og i dialog med denne.

Ungdomskulturene må forstås på bakgrunn av at ungdom befinner seg i en livsfase der de skal løsrive seg fra foreldrene. I denne prosessen er blant annet jevnaldrende særlig viktige. Alle aldersgrupper vil oppleve former for fellesskap med andre som deler interesser, estetiker, holdninger, væremåter, smak, språk, verdisyn, stil o.l. som på ulike måter skiller seg fra hva som er aktuelt i andre aldersgrupper (Vestel og Hydle 2009: direkte sitat).

Det skal understrekes at ungdomskultur er kulturelle fenomener som åpenbart ikke må forstås i retning av "hele pakker", men heller som en flyt av tegn og

symboler, i tråd med hva Hannertz (1992) har tatt til orde for, og der det mer eller mindre kontinuerlig pågår en omdanning av tegn og reforhandling av mening. Et hovedpoeng hos Ziehe og Stubenrauch er nettopp at de "nye" ungdommene hele veien søker å skape nye og overskridende mønstre (Ziehe og Stubenrauch 1983; Pedersen 1994).

Det forskningsmiljøet som i størst grad har vært opptatt av det kulturelle innholdet i fritidstiltakene er Nova, og Vestels avhandlingsarbeid står i en særstilling på dette området (Vestel 1995 og 2004). Her behandles ulike sider ved både de formelle og uformelle sidene ved kulturelle uttrykk i klubben. Vestels avhandling er både analyse av det sosiale miljøet i og rundt ungdomsklubben, og en semiotisk analyse av ungdommenes forvaltning av sosiale tegn, koder og uttrykk som identitetsmarkør. Avhandlingen er bygd på deltakende observasjon og intervjuer med deltakere over flere og lengre perioder. Miljøet og det kulturelle konstruksjonsarbeidet drøftes både i analysene av det multietniske ungdomsmiljøet i klubben, kjønns- og maktrelasjoner innad i klubben over tid, og endringer i samhandlingsmønstre mellom og innad i ulike gruppen av ungdom endres over tid. I dette arbeidet er det primært ungdommens kulturelle koder og praksiser som vies oppmerksomhet, og i mindre grad klubbens kulturelle profil eller aktiviteter.

Det synes likevel å være et interessant trekk ved den litteraturen vi har innhentet at mens mye oppmerksomhet vies det forbyggende/pedagogiske aspektene, har klubbens kulturelle profil og aktivitetensinnhold på ingen måte blitt viet tilsvarende interesse og oppmerksomhet på selvstendig grunnlag. Riktignok finnes det enkelte unntak, som vi skal komme tilbake til, men hovedtendensen er likevel tydelig nok. Dette kan skyldes flere forhold. Den mest nærliggende forklaringen er at det er de forebyggende og pedagogiske aspektene som er av særlig politisk og administrativ interesse, og som legitimerer bruk av kommunale midler på den type tilbud. Med dette følger det også midler til forskning for å drøfte erfaringer og dokumentere resultater. En annen grunn kan være at det å studere oppbygging av kulturell profil, deltakelse og bruk av aktiviteter og tilbud, også fordrer at forskeren følger dette over en viss tid. Dette innebærer relativt kostnadskrevenende forskningsdesign med innlevelse og tilstedeværelse over noe tid. En tredje mulig forklaring kan selvsagt også være at "kultursiden" ved fritidsaktivitetene oppfattes som mindre forskningsmessig interessant.

En rekke fritidstiltak og deres kulturelle profil presenteres i erfaringsheftet "Ungdomstiltak i større bysamfunn", utgitt av Barne- og familiedepartementet

(2003). Her omtales eksempelvis Stovner rockefabrikk i Oslo, Internasjonalt kunstverksted i Sandnes og "Scenen er vår" i Drammen. Alle disse er eksempler på kulturtilbud som på det tidspunktet heftet ble utgitt var rettet mot ungdom i regi av kommunene. Også i evalueringen av Ungdomstiltak i større bysamfunn (Isachsen et. al 1999) beskrives og analyseres det kulturelle innholdet i flere fritidstilbud rettet mot ungdom ulike steder i landet.

Lennart Sauer (2004) og Jens Ineland (2007) har etterlyst en kulturdiskurs som vurderer det kulturelle innholdet til dagtilbud for utviklingshemmede på sine egne premisser. Det er her relevant å gjøre den samme etterlysningen overfor kulturdelen av de kommunale fritidstiltak for ungdom. Carlsson (2002) har også tatt til orde for dette i en følgestudie av BLDs utviklingsprogram i ti kommuner i perioden 1999-2002. Han peker på at det i perioder med svak kommuneøkonomi blir mer fristene å legitimere kultursatsning med målsettinger som ligger utenfor kulturfeltet. I evalueringsrapporten kommer det frem at flere av deltakerkommunene erkjenner at de har gått for langt i å flagge kultur som virkemiddel – og ikke som mål i seg selv:

Det beste eksemplet er fra Tana kommune hvor aktiviteter og kulturuttrykk i en periode ble begrunnet ut fra at de fungerte imot prostitusjon (rock mot prostitusjon, toving mot prostitusjon). Noe lignende så en for noen år siden i Brumunddal hvor en rekke kulturtiltak ble begrunnet ut fra at de motvirket rasisme (Carlsson 2002:124).

For øvrig har Carlsson og Haaland (2004) studert det kulturelle innholdet i et knippe forebyggende tiltak rettet mot voldelige ungdomsmiljøer. I evalueringsrapporten fra følgestudien oppsummeres og drøftes innholdet i disse tiltakene i et eget kapittel.

De mest omfattende analysene av fritidstiltakenes kulturaktiviteter forstått på sine premisser og som en egenverdi i seg selv, synes det derfor som vi finner under andre headinger enn ungdomsforskning. Eksempelvis er Odd Are Berkaak og Even Ruuds antologi om rockebandet Sunwheels fra Kalbakken ikke bare en dokumentasjon av bandets historie, men også en etnografi om bandmiljøet i en ungdomsklubb på Oslos østkant (Berkaak og Ruud 1994). Likeledes drøfter Hovland (1996) fremveksten av et etnopolitisk ungdomsmiljø i Kåfjord i Troms, der mye av vekten legges på det kulturelle innholdet i denne bevegelsen. Dette er riktignok ikke et "fritidstiltak" i vanlig forstand, men et selvorganisert motkulturelt initiativ blant et knippe av lokale ungdommer der disse aktivitetene etter hvert får

mer preg av å være et etablert kulturarbeid med henblikk på å understreke samisk tilhørighet identitetsforvaltning blant unge samer i en globalisert verden. Poenget med å nevne disse studiene er at de kan representere en alternativ innfallsvinkel til å forstå innholdet i fritidstilbudene i kraft av sin egenverdi.

3.10 FLERKULTURELLE UNGDOMSMILJØER

Flere av de studiene vi har gjennomgått tar opp spørsmålet om ungdom og etnisk bakgrunn enten implisitt som del av en rekke temaer (slik som i ungdomsundersøkelsene) eller som studier spesielt rettet mot temaer "ungdom med minoritetsbakgrunn", "unge med innvandrerbakgrunn", "ungdom med ikke etnisk-norsk bakgrunn", osv. Som i alle andre sammenhenger der denne typen begreper brukes i levekårsundersøkelser eller kvalitative studier er det grunn til å være oppmerksom på definisjonen av begreper, fordi det er ulike definisjoner som gjelder for ulike formål. En relativt bred og allmenn definisjon kan være slik som Statistisk sentralbyrå legger til grunn er en førstegenerasjonsinnvandrers er forstått som en "person født i utlandet av utenlandske foreldre", mens deres etterkommere er "personer som er født i Norge av utenlandske foreldre som har innvandret" (Olsen 2008).

Vi vet at ungdom med minoritetsbakgrunn i mindre grad enn ungdom med norsk etnisk bakgrunn deltar i frivillige organisasjoner (NOU 2006:13, s 21). Vi vet også at deltakelsen i ungdomsklubber generelt sett synker noe på landsbasis, om enn litt mindre blant minoritetsungdom enn etnisk norske ungdommer (Strandbu og Øia 2007). Når det gjelder deltakelse i fritidsklubber har Ung i Norge-studien vist at det er generelt sett små forskjeller mellom minoritets- og majoritetsungdom, mens den studien som spesielt tok for seg Oslo ("Ung i Oslo") viser forskjellene her i forhold til resten av landet (Øia og Vestel 2007:100). Oslo utgjør et unntak når det gjelder det generelle mønsteret i fritidsklubbbruken, ifølge denne studien. Når respondentene rapporterte om aktiviteter siste uke, viste resultatene at blant ungdom med utenlandsfødte foreldre er andelen som bruker fritidsklubb mer enn dobbelt så stor enn tilsvarende andel med norskfødte foreldre. Blant guttene er denne andelen 41 mot 16 prosent, og blant jenter 24 mot 13 (ibid). Det store bildet er likevel at deltakelse i fritidstiltak har gått ned både blant majoritets- og minoritetsungdom i løpet av tiårsperioden fra 1996 til 2006. Det er blant majoritetsungdommene at nedgangen er størst. 23 prosent av ungdom med norsk bakgrunn rapporterte i 1996 at de deltok i fritidstiltak siste uke, mens tilsvarende tall i 2006 var 15. Endringen blant ungdom med innvandrerbakgrunn gikk i samme periode fra henholdsvis 54 til 50 prosent.

Kavli (2007) har studert fritidsbruk blant ungdom med norsk etnisk bakgrunn og ungdom med pakistansk og somalisk bakgrunn i Oslo. Kavli fant blant annet at det er enkeltgrupper av innvandrerungdom som i liten grad deltar i organiserte fritidstilbud. Dette gjelder spesielt ungdom med somalisk og pakistansk bakgrunn. Kavli relaterer dette funnet til flere ulike forhold, knyttet til sosioøkonomiske forhold i familiene, religiøse og kulturelle forhold og diskriminering. I denne sammenheng er det kanskje særlig interessant å legge merke til at ungdom med pakistansk og somalisk bakgrunn i mindre grad deltar i nettopp fritidsklubber og åpne møteplasser. Her pekes det på at det er visse kjønnsforskjeller i deltakelse i organiserte fritidstilbud som nettopp fritidsklubber og åpne møteplasser blant innvandrerungdom, ved at det er guttene som deltar, mens jentene har langt lavere deltakelse. Særlig synes dette å gjelde jenter med pakistansk bakgrunn (ibid).

Dette er også et tema som drøftes i ytterligere to publikasjoner fra Fafo (Friberg 2005; Friberg og Gautun 2007). Friberg (2005) peker på familienes ressurser – både når det gjelder kulturell og økonomisk kapital – som viktige forklaringsfaktor. Friberg (ibid) viser dessuten til at det finnes lite data som belyser samhandling og inkludering innad i fritidstilbudene, slik at vi har relativt svakt forskningsmessig grunnlag for å drøfte inkluderingsprosesser. På bakgrunn av sitt eget materiale mener han likevel å kunne se at organiserte fritidstilbud har særlige problemer med å fungere inkluderende overfor de grupper som nettopp er minst integrert.

Friberg og Gautun (2007) har studert hvordan ansatte i lag, foreninger, klubber og andre organiserte fritidstilbud til ungdom selv oppfatter at de jobber inkluderende i forhold til unge med minoritetsbakgrunn. Deres undersøkelse peker blant annet på at mange frivillige organisasjoner har personer med ikke-vestlig bakgrunn med i styre eller ledelse, selv om de fleste organisasjoner har få medlemmer med ikke-norsk bakgrunn. I fotballagene er dette bildet imidlertid nærmest snudd på hodet, der få av klubbene har personer med ikke-vestlig bakgrunn i ledelsen, mens lagene har en relativt høy andel deltakelse fra ungdom med minoritetsbakgrunn. Deltakelse i fritidstilbud følger de samme sosioøkonomiske og etniske skillene som gjelder for bosetningsmønsteret i Oslo. Rasisme synes å være et relativt lite problem, sett fra lederes side, selv om studien konkluderer med at både frivillige organisasjoner og fotballagene bør holde fokus på holdningsskapende arbeid.

I norsk sammenheng er det først og fremst i forskningsmiljøene ved Nova og Fafo man har studert temaet innvandrerungdom & Fritidsklubber. Vestel (2004) har presentert et omfattende etnografisk materiale fra Rudsenga (fiktivt navn) og ungdomsklubben der. Denne studien drøfter blant annet den rollen fritidsklubben har som arena for å skape inkluderinger på tvers av etniske skiller og forebyggende virksomhet (rus, rasisme, vold, gjengdannelser, kriminalitet), og viser sammenhengene mellom det at en kommune/bydel satser på forebyggende ungdomsarbeid i fritidsklubber og hvordan dette forplanter seg i ungdomsmiljøene, aktivitet og ungdommers lokale tilknytning og tilhørighet til stedet og bydelen.

Analyser av datamater fra "Ung i Norge-undersøkelsen" (2002) viser en økning i kriminalitet og asosial atferd fra første- til andregenerasjon av innvandrere (Hegge og Øia 2005). Dette kan leses som et uttrykk for marginalisering, selv om det også vises til en rekke trekk som skulle tilsi at de andre generasjonene er best integrert (eks politisk deltakelse, fremtidsplaner eller deltakelse i fritidsaktivitet). Årsakene er derfor ikke uten videre entydig lett å forklare ut fra teorien om at manglende integritet skaper marginalisering, kriminalitet og fremmedgjøring (ibid).

Inkludering, forebygging av rasisme og marginalisering har vært viktige temaer i kommunenes begrunnelser for å bruke penger på ulike fritidstiltak for ungdom. Det er derfor ikke uventet at dette også er et forskningstema. Sett under ett peker denne forskningen på at det faktisk er relativt klare sammenhenger mellom det å satse midler på lokale fritidsklubber og det at det faktisk kommer ut av dette et opprustet arbeid for å motvirke rasisme, holdningsarbeid, mer aktiv og forebyggende virksomhet og mer inkluderende ungdoms- og oppvekstmiljø.

Det er gode grunner til at vi på dette temaet har mer forskningsbasert kunnskap om situasjonen Oslo og de større byene enn hva vi vet om situasjonen på de mindre stedene. Dette henger sammen med at det er her vi finner de største konsentrasjonene av innbyggere med innvandrerbakgrunn, og at tilgangen trolig er noe lettere. Samtidig konstaterer vi at temaet minoritetsungdom i liten grad blir tematisert i ungdomsundersøkelsene fra andre kommuner, slik at vi relativt sett vet mindre om hvordan det er å vokse opp med innvandrerbakgrunn i mindre byer og tettsteder, og hvilken sammenheng det eventuelt er mellom dette og deltakelse i alle typer fritidsaktiviteter.

3.11 ÅPNE FRITIDSTILTAK SOM FORSKNINGSFELT

Sett under ett synes det som ulike sider ved åpne fritidstiltak er relativt godt belyst forskningsmessig. Det gjelder spesielt de sider ved tiltakene som omhandler bruk, deltakelse og ulike forebyggingsstrategier. Dette er temaer som går mer eller mindre direkte inn i ungdomsforskning og levekårsstudiene for ungdom. Det innebærer også enkelte andre sider ved fritidstiltakene synes å få mindre forskningsmessige interesse. Eksempler på dette er ansattes rolle og fagbakgrunn, deres stillinger og arbeidsvilkår, ansvarsforhold, etc.

Et annet trekk – om enn mindre tydelig og noe mer problematisert – synes å være at ungdom forstås som en "problemkategori", som i sin tur gjøres til gjenstand for statlig eller kommunal planlegging, forbyggende tiltak og politisk satsningsområde (eksempelvis forebygging av rusmiddelbruk, mobbing eller kriminalitet). Dette kommer blant annet til uttrykk gjennom at en del av de studiene vi har gått gjennom er knyttet til fritidstilbud for ungdom i enkelte kommuner. Hoveddelen av disse har en direkte eller indirekte kobling til kommunalt planleggingsarbeid gjennom å fremskaffe mer spesifikk kunnskap om målgruppen på oppdrag fra kommune, fylkeskommune eller andre.

Metodisk viser tilnærmingene i de studiene vi har sett på at det er en bred kombinasjon av kvantitative og kvalitative tilnærminger innen dette temaet. En andel av disse studiene er lagt opp som kvantitative levekårsstudier rettet mot ungdommer i målgruppen, og med spørsmålsbatterier på en rekke temaer som trivsel, nettverk, fritidsbruk, mobbing, integrering, økonomi, etc. Denne delen av litteraturen synes å være relativt godt koblet og delvis også kumulativ, i den forstand at resultatene her i noen grad er egnet for å sammenstilles og trekke sammenligninger mellom ulike kommuner og steder.

Sett under ett synes det som om det er en relativt tett kobling mellom forskning om fritidsklubben og annen forskning om unges levekår. Forskningsmiljøet ved Nova (og det tidligere Ungforsk) har en sentral posisjon innenfor feltet. Hoveddelen av de kommunale ungdomsundersøkelsene gjennomføres av dette miljøet, dog supplert med enkelte bidrag fra noen av de regionale instituttene. For øvrig synes forskningsmiljøet på dette temaet å være spredt ved noen av høyskolene og universitetene og enkelte av de nasjonale og regionale instituttene. Som del av aktiviteten ved Nova gir instituttet ut Tidsskrift for ungdomsforskning i samarbeid med Fagbokforlaget.

Forskning om ungdomsklubber er på denne måten vevd inn som et eget undertema, knyttet til forskning om ungdoms leveår, helse, rusbruk, identitetsforvaltning og så videre. En åpenbar fordel med en slik relativt tett kobling, kan være at forskning om bruk og deltakelse i fritidsklubb nettopp forstås inn i en større levemåtmessig og sosial sammenheng. Over tid kan det imidlertid også tenkes å være en viss fare for at andre temaer som faller utenfor dette forsvinner fra denne forskningens dagsorden. Det kan med andre ord være fare for en viss sementering av kunnskapsproduksjonen på feltet slik at iderikdom og nyskaping i mindre grad enn ellers blir forskningsfeltet til del.

Om vi holder oss strengt til forskningen om ungdomsklubber (og utelukker de kvantitative ungdomsundersøkelsene på kommunenivå og nasjonalt nivå), ser det ut til at temaer som etnisitet, rusforebygging og antirasistisk arbeid har fått relativt bred behandling i denne litteraturen, mens enkelte andre temaer som eksempelvis kjønn og klassebakgrunn synes i liten grad å være tematisert. Som temaene etnisitet og antirasisme antyder, synes det også å være slik at forskningen om fritidsklubber i stor grad er dominert av en forståelse av klubber som et byfenomen. Det innebærer at rurale temaer slik som avstand og reisevei, små fritidstiltak og små stillingsandeler i liten grad er tematisert. Det samme synes å gjelde spørsmål om lokaliteter og økonomi knyttet til de minste fritidstiltakene.

Et annet interessant trekk ved den norske forskningen om fritidsklubber sett under ett, synes å preges av temaer og problemstillinger og som ligger relativt nært opp mot det blikket og perspektivet klubbarbeiderne har i sitt arbeid. Det handler mye om hvordan inkludering og forebyggende arbeid drives, hvilke grupper av ungdommer som bruker klubbene, etc. Eksempelvis synes fokuset på de kommunale politiske prosessene og prioriteringen rundt dette feltet i liten grad å være gjenstand for forskningsmessig oppmerksomhet (selv om det også finnes unntak).

Sett under ett, synes det som om den norske forskningen om åpne fritidstiltak for ungdom ser ut til å preges av en relativt stor grad av konsensus om hva som er de viktigste temaer i forskningen rundt ungdomsklubbene – sett i forhold til de øvrige nordiske publikasjonene vi gjennomgått. I en viss forstand kan det åpenbart være en styrke at flere perspektiver står relativt likestilt på dette feltet. På den annen kan det også argumenteres for at en konsentrasjon av forskningsaktivitet rundt noen sentrale temaer bidrar til større mulighet for oppbygging av et relativt samlet kunnskapsfelt.

4. OMFANG AV, INNHOLD I OG ORGANISERING AV ÅPNE FRITIDSTILTAK FOR UNGDOM

Det er ikke gitt hva et åpent fritidstiltak for ungdom er. Betegnelsen "åpne fritidstiltak" rommer svært mye og svært forskjellige tiltak. Hvordan fritidstiltakene organiseres og hva de inneholder av aktiviteter varierer mye. De fleste fritidstiltakene er i dag kommunale, men det finnes også tiltak som er drevet av frivillige organisasjoner eller privatpersoner. Det varierer også hvorvidt det er fast ansatte som jobber i fritidstiltakene, hvor mange det eventuelt dreier seg om og hvilken stillingsstørrelse de har. Som vi vil komme tilbake til senere i rapporten, varierer det også hvilken kompetanse de ansatte og lederne ved fritidstiltakene har. I dette kapitlet vil vi begynne med å se nærmere på omfanget av åpne fritidstiltak i Norge. Deretter vil vi diskutere hvordan fritidstiltakene er organisert, hva som er målsetningen med tiltakene og hva som er kommunens begrunnelse for å støtte denne type fritidstiltak. Videre vil vi se nærmere på hvem som er målgruppen og brukerne av fritidstiltakene og hvilke aktiviteter som tilbys. Til slutt i kapitlet vil vi så drøfte hvilke rammevilkår åpne fritidstiltak eksisterer under og hvilke utfordringer de står overfor.

4.1 OMFANG AV ÅPNE FRITIDSTILTAK

I spørreundersøkelsen har vi kartlagt omfanget av åpne fritidstiltak i kommunene/bydelene. Med *åpne fritidstiltak* for ungdom mener vi fritidstiltak der en ikke har medlemskap eller medlemskontingent og der alle i målgruppen kan delta eller være tilstede. Dette kan for eksempel være fritidsklubber eller ungdomshus. Vi ønsket informasjon om åpne fritidstiltak som i utgangspunktet retter seg mot ungdom i aldergruppen 12 til 18 år. Undersøkelsen omfatter alle åpne fritidstiltak for ungdom som finnes i kommunen/bydelen, både tiltak som er drevet og/eller finansiert av kommunen, fritidstiltak i regi av frivillige eller religiøse organisasjoner og fritidstiltak som er organisert og drevet av private.

Tabell 15: Hvor mange åpne fritidstiltak finnes det i kommunen/bydelen? Antall og prosent. (N=316)

	Antall	Prosent
Ingen	8	3
1 – 2	154	49
3 – 5	90	29
6 – 10	35	11
11 eller flere	22	7
Vet ikke	7	2
<i>Total</i>	<i>316</i>	<i>101</i>

Som tabellen ovenfor viser har de aller fleste (96 %) kommunene/bydelene som har besvart undersøkelsen, ett eller flere åpne fritidstiltak for ungdom. Kun tre prosent har svart at kommunen/bydelen ikke har åpne fritidstiltak for ungdom. Omtrent halvparten (49 %) har svart at kommunen/bydelen har ett eller to åpne fritidstiltak, mens 18 prosent (57 kommuner/bydeler) har seks eller flere åpne fritidstiltak. Vi kan anta at en del av de kommuner/bydeler som ikke har besvart undersøkelsen ikke har åpne fritidstiltak for ungdom og derfor ikke har opplevd undersøkelsen som relevant.¹⁶

Tabell 16: Hvor mange åpne fritidstiltak finnes det i kommunen/bydelen, etter antall innbyggere. Prosent. (N= 308)

Innbyggere	Hvor mange åpen fritidstiltak finnes det i kommunen/bydelen?							N
	11 el. flere	6-10	3-5	1-2	Ingen	Vet ikke	Sum	
0-1999	5	7	25	61	2	0	100	57
2000-4999	1	7	24	60	7	1	100	92
5000-9999	6	6	26	55	3	4	100	69
10000-19999	8	15	39	36	0	3	100	37
20000-29999	9	32	46	14	0	0	100	22
30000-49999	29	43	14	14	0	0	100	7
50000 el. flere	24	19	29	19	0	10	100	21

Som tabellen ovenfor viser er det flere åpne fritidstiltak i de største kommunene sammenlignet med de minste.

¹⁶ Vi presiserte i informasjonsbrevet som fulgte med spørreundersøkelsen, at det også var viktig at de kommuner/bydeler som ikke har åpne fritidstiltak for ungdom, svarte.

Når vi ser på tallene fra KOSTRA¹⁷ over antallet ansatte i de kommunalt drevede fritidstiltakene (se tabell 17 nedenfor), ser vi at det i løpet av de siste seks årene har ligget relativt stabilt i første del av perioden, med en viss nedgang i antallet årsverk i 2008 og 2009.¹⁸

Tabell 17: Antall årsverk ved kommunalt drevede fritidssentra¹⁹

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sum	1073,3	1098,9	1048,6	1014,7	985,2	860,6
Gjennomsnitt	2,88	2,99	2,80	2,81	2,66	2,42

Når vi ser på utviklingen i tallet på fritidstiltak som er medlem i interesseorganisasjonen Ungdom & Fritid, som organiserer hoveddelen av åpne fritidstiltak, har det derimot skjedd en økning de siste årene, fra 323 medlemmer i 1999 til 611 i 2009.²⁰ Det har likevel vært en svak nedgang i antall medlemmer fra 2008 til 2009, noe som kan skyldes at fritidstiltak er blitt lagt ned eller har valgt å melde seg ut av landsforeningen.

4.2 ORGANISERING AV ÅPNE FRITIDSTILTAK

De åpne fritidstiltakene er organisert på forskjellige måter, både med tanke på hvem som står for driften av tiltaket og hvordan tiltaket er finansiert. Mens noen tiltak er fullfinansiert av kommunen, mottar andre ingen støtte eller er delfinansiert av kommunen. Fritidstiltakene som ikke er fullfinansiert av kommunen vil være organisert/(del)finansiert også på andre måter, for eksempel gjennom dugnadsarbeid, midler fra frivillige eller religiøse foreninger eller gjennom prosjektmidler fra ulike hold.

Kommunale fritidstiltak

Når det gjelder organiseringen og finansieringen av åpne fritidstiltak har vi i spørreundersøkelsen vært opptatt av i hvilken grad kommunene er involvert i drift

¹⁷ KOSTRA er det nasjonale informasjonssystemet om styringsinformasjon om kommunal virksomhet. Statistisk sentralbyrå publiserer disse tallene, basert på kommunenes egne innrapporteringer, i en egen søkbar statistikkbank på en rekke emner. Våre tall i tabell 17 er innhentet fra dette materialet.

¹⁸ Kilde: www.ssb.no/kostra/

¹⁹ Det skal her understrekes at summene her ikke omfatter de privat drevede tiltakene.

²⁰ Informasjon gitt av Ungdom & Fritid.

og finansiering av åpne fritidstiltak. Tabellen nedenfor viser i hvilken utstrekning kommunene er involvert.

Tabell 18: I hvor mange åpne fritidstiltak er kommunen involvert på følgende måte? Prosent. (N=318).

	11 el. flere	6-10	3-5	1-2	Ingen	Vet ikke	Sum	N
Bare i drift/ organisering	1	4	10	37	36	13	101	135
Bare gjennom finansiering	2	5	17	43	23	9	99	150
Både i drift / organisering og finansiering	4	7	20	60	8	1	100	277

Tabellen over viser at 91 prosent av kommunene/bydelene som besvarte dette spørsmålet, er involvert i både drift/organisering og finansiering av ett eller flere åpne fritidstiltak i kommunen. I de fleste tilfeller (60 %) gjelder dette ett eller to åpne fritidstiltak. Forholdsvis få har svart at kommunen er involvert bare i drift/organisering (16 %) eller bare gjennom finansiering (21 %).

Tabell 19: I hvor mange åpne fritidstiltak er kommunene involvert i både drift/organisering og finansiering, etter antall innbyggere. Prosent. (N=308)

Innbyggere	I hvor mange åpen fritidstiltak er kommunen involvert både i drift/organisering og finansiering?							
	11 el. flere	6-10	3-5	1-2	Ingen	Vet ikke	Sum	N
0-1999	9	0	12	56	9	2	100	57
2000-4999	0	1	10	66	5	0	100	93
5000-9999	0	4	6	58	15	3	100	69
10000-19999	0	11	31	46	5	0	100	39
20000-29999	5	14	50	27	0	0	100	22
30000-49999	0	43	29	14	0	0	100	7
50000 el. flere	4	14	38	29	0	0	100	21

I tabell 19 ser vi at antall åpne fritidstiltak hvor kommunene er involvert i både drift/organisering og finansiering er høyere jo større kommunene er. Vi ser også

at det er ingen kommuner som har flere enn 20 000 innbyggere som oppgir at de ikke er involvert i både drift/organisering og finansiering i noen åpne fritidstiltak.

I surveyen ba vi respondentene om å oppgi eventuelle andre måter kommunen/bydelen er involvert i de åpne fritidstiltakene. Her fikk vi mange ulike svar. Nedenfor har vi tatt med noen som ble nevnt av flere:

- Utbetaler kulturmidler etter søknad
- Tildelig av økonomisk støtte til frivillige organisasjoner eller enkeltpersoner som arrangerer tiltak eller arrangementer
- Stiller lokaler til disposisjon gratis
- Samarbeid og veiledning om organisering av enkeltprosjekter og arrangementer i regi av åpne fritidstiltak
- Ressurspersoner for frivillige organisasjoner
- Ordner med transport til arrangementer arrangert av ungdommene selv
- Kulturskolelærere gir opplæring til ansatte ved åpne fritidstiltak
- Vaktmestertjeneste i kommunen bistår med rigging, kjøring og transport av minibuss
- Hjelp til å organisere dugnadsarbeid

Når det gleder kommunene som inngår i casestudien, er alle involvert i finansiering og drift av åpne fritidstiltak for ungdom.²¹ Med unntak av Brønnøy kommune er alle kommunene også involvert i flere enn ett tiltak. Bykommunene Tromsø, Bodø og Oslo har åpne fritidstiltak i ulike bydeler. Dette er tiltak som både er finansiert og drevet av kommunen/bydelen. I tillegg finnes det ikke-kommunale åpne fritidstiltak i de fleste av kommunene i casestudien. Dette er fritidstiltak som er drevet av frivillige eller religiøse organisasjoner. Flere av disse mottar økonomisk støtte fra kommunen. Det finnes også private fritidsklubber som er drevet av enkeltpersoner helt på frivillig basis, eventuelt med noe økonomisk støtte fra kommunen. Det er ikke uvanlig at fritidstiltak som i utgangspunktet er finansiert og drevet av kommunen, søker støtte fra andre for å kunne ansatte flere eller ha åpent flere dager i uka.

Surveyen og casestudien viser forøvrig at kommunene er involvert i drift og finansiering av åpne fritidstiltak på mange forskjellige måter. Flere av kommunene i casestudien er involvert i åpne fritidstiltak utover finansiering og drift av tiltak.

²¹ Brønnøy kommune har per i dag ikke noe åpent fritidstiltak for ungdom, men kommunen har bevilget midler til oppussing av lokaler der et åpent fritidstiltak skal åpne i løpet av våren 2011.

Det dreier seg blant annet om tildeling av midler til spesielle aktiviteter eller arrangementer, eller til utstyr. Som vi så i tabell 18 er kommunene i stor grad involvert i drift og/eller finansiering av åpne fritidstiltak. Det synes imidlertid å være betydelige variasjoner i hvor mye kommunene bevilger til åpne fritidstiltak.

Prosjektorganisering og finansiering fra ikke-kommunale instanser

Gjennom casestudien har vi sett at det ved flere åpne fritidstiltak foregår mye prosjektorganisert arbeid av varierende omfang. Dette gjelder særlig de litt større tiltakene. Prosjektene er ofte finansiert gjennom eksterne midler fra ulikt hold. Mens det noen steder er de ansatte som søker om midler til prosjekter, er det andre steder ungdommene selv som gjør det, gjerne med hjelp fra de ansatte.

Et eksempel på et åpent fritidstiltak som i stor grad er prosjektorganisert er Tvibit i Tromsø. Tvibit er et kulturhus for ungdom som mottar årlig rundt 4 millioner kroner i grunnbevilgning fra kommunen. Dette er midler som går til husleie og lønn til noen av de ansatte. Tvibit har et likevel et årlig budsjett på rundt 12 millioner kroner totalt, og de øvrige 8 millioner kroner er finansiert gjennom ulike prosjektmidler. I tillegg selger Tvibit en del tjenester, deriblant får de midler fra fylkeskommunen for å undervise i film til skoleklasser, som del av "Den kulturelle skolesekken". På Tvibit er det å søke om prosjektmidler fra ulike instanser er del av måten tiltaket er drevet på. Lederne understreker også at Tvibit skal være prosjektorientert, og ungdommene blir oppfordret til å sette i gang prosjekter og selv søke om midler til gjennomføringen av disse. En av lederne forklarer dette overfor oss:

"Det er jo prosjektorientert, både for ungdommene og for oss. (...) Det er selvfølgelig krevende, men samtidig er det også en direkte effekt av måten vi tenker på, gjøre det umulige mulig."

Mens prosjektorganiseringen er helt sentral i måten Tvibit drives på, står prosjektorganiserte aktiviteter ved andre åpne fritidstiltak litt mer på siden av den ordinære driften. På bakgrunn av hva vi har sett gjennom casestudien, synes det som om det særlig er de typer av åpne fritidstiltak i form av "ungdomskulturhus" eller tilsvarende som er prosjektfinansiert.

De ansatte ved fritidstiltakene og representantene fra kommunene som inngår i casestudien trekker frem både fordeler og ulemper ved prosjektorganisert drift og finansiering. Om vi igjen ser på den måten Tvibit jobber på, er prosjektorganisering sett på som en del av "Tvibit-filosofien". Ungdommene skal lære

gjennom å drive prosjekter. På den måten oppleves det som viktig at ungdom som ønsker å gjøre noe og som setter i gang et prosjekt, må begynne med å utforme søknad om midler. På den måten kan det å være nødt til å søke om midler fra andre enn kommunen være verdifullt. En annen fordel ved prosjektorganisering er at gjennomføringen av prosjektene i seg selv setter i gang mange spennende aktiviteter og tilbud ut over det som inngår i den ordinære driften. På den andre siden er det også krevende å skulle basere store deler av driften på prosjektmidler. Mange steder bruker lederne for fritidstiltak, som i utgangspunktet er kommunalt finansiert, mye tid på å søke om midler fra eksternt hold. Det kan enten være til ulike prosjekter en ønsker å gjennomføre, men også for å opprettholde eller utvide det ordinære tilbudet.

I casestudien så vi at det varierer mye fra kommune til kommune, og fra tiltak til tiltak, i hvilken grad man søker om midler til prosjekter. Mens man noen steder gjør dette i stor utstrekning, er det ikke like vanlig andre steder. I én kommune gir representanten fra kommunen som har ansvaret for åpne fritidstiltak for ungdom, uttrykk for at de ikke har prioritert eller vært flinke nok å få til eksternt finansierte prosjekter ved fritidstiltakene i tillegg til den ordinære driften, selv om det kunne ha tilført tiltakene nye og spennende aktiviteter. Denne personen understreker viktigheten av den ordinære driften ved fritidstiltakene, samtidig som hun mener det kan bli forutsigbart og kjedelig. Hun uttrykker også en skepsis til å la for mye av aktivitetene ved fritidstiltakene bli prosjektstyrt. Ved å la store deler av finansieringen av det som skjer ved tiltaket være finansiert gjennom prosjektmidler blir tiltaket desto mer usikkert. Finansieringen vil være sikker i perioden frem til neste gang en må søke om midler. Representanten fra denne kommunen mener at stabilitet er viktig og at det er det som ungdommene ønsker.

"Siden vi kun er åpen en kveld i uka har vi fått signaler fra ungdommene om at det egentlig er greit sånn som det er, den kvelden. Det er et veldig stabilt tilbud. Det er ikke ungdommene som etterspør flere kreative aktiviteter."

Hun trekker også frem at ungdommene i kommunen har mange andre kulturtilbud innenfor blant annet musikk, slik at det ikke er et så stort behov for å tilby dette ved fritidstiltakene. I denne kommunen finnes det fritidstiltak av typen tradisjonelle fritidsklubber og ungdomskaféer.

Det at man enkelte steder velger ikke å søke om midler til ulike prosjekter knyttet til fritidstiltakene, vil sannsynligvis også ha sammenheng med hva som er målsetningen med tiltakene. Dersom målsetningen primært er at ungdommene

skal ha et sted å være, vil man sannsynligvis ikke i likeså stor grad være interessert i å utvikle og gjennomføre prosjekter som man er ved fritidstiltak der målsetningen nettopp er å gjøre noe. En ansvarlig for fritidstiltak i en kommune som vektlegger forebyggingsperspektivet sterkt, gir for eksempel uttrykk for at ordinær drift og faste aktiviteter er en fordel, som hun sier:

"Jeg er ikke overbevist om at vi når de ungene vi helst vil nå ved å ha mye prosjekter. Jeg tror det er kjempeviktig med det stabile, faste voksne."

Fritidstiltak drevet av frivillige eller private

En del åpne fritidstiltak blir drevet av frivillige organisasjoner eller private. De kan motta noe støtte fra kommunen eller utelukkende drives med egne midler. Slike tiltak er i all hovedsak basert på frivillige som jobber noen timer i uke ved tiltaket.

Et eksempel på et åpent fritidstiltak for ungdom som er drevet av Røde Kors, er Café Condio i bydelen Frogner i Oslo. Dette er et gratis fritidstiltak som er utformet som en ungdomskafé og er byomfattende. Hit kan ungdom mellom 15-25 år komme for å møte venner og høre på musikk. Tiltaket er åpent fra klokken 15 til 22 alle ukedagene, med unntak av mandagene da det åpner klokken 16. Ungdommene kan også benytte seg av gratis internett og gjøre lekser. Tiltaket tilbyr også leksehjelp. I tilknytning til Café Condio kan ungdommene delta i andre aktiviteter, for eksempel kurs i gatemegling, turer, bandøving, sistehoodgrupper²² og guttegrupper. Ungdom kan også få arbeidstrening i kaffebaren. Tre ansatte fra Røde Kors jobber ved tiltaket, resten er frivillig. Det er mange frivillige med ulike bakgrunn som er tilknyttet tiltaket. Røde Kors har ikke bevisst rekruttert folk med ulike bakgrunn, men synes det er en fordel og tror de frivillige utfyller hverandre. En opplever ikke problemer med å rekruttere frivillige. Tiltaket mottar noe støtte fra bydelen, og deltar i felles månedlige møter med de andre klubblederne i bydelen.

Åpningstider

I spørreundersøkelsen spurte vi om hvilke åpningstider fritidstiltakene har.

²² Sisterhoodgrupper er jentegrupper for jenter mellom 13 – 21 år, der det anvendes en egen metodikk (www.sistehood.no). Dette er et kommunalt byomfattende tiltak.

Tabell 20: Hvor mange åpne fritidstiltak i kommunen/bydelen har følgende åpningstider? Prosent.

	11 el. flere	6-10	3-5	1-2	Ingen	Vet ikke	Sum	N
1-3 ganger i måneden	5	3	15	51	17	10	101	137
En gang i uka	2	4	16	57	15	7	101	170
Flere ganger i uka	3	7	22	56	10	2	99	218
Hver dag	4	1	9	22	53	11	100	99

I tabellen over ser vi at det varierer hvor mange som har svart på disse spørsmålene. Kun 99 respondenter, dvs. under en tredjedel av alle som har besvart spørreundersøkelsen, har svart på spørsmålet om hvor mange åpne fritidstiltak som er åpen hver dag. Dersom vi ser antallet som har svart at kommunen/bydelen har åpne fritidstiltak som er åpen hver dag i forhold til alle som har besvart undersøkelsen (N=318), blir dette kun 12 prosent. Det er med andre ord svært få kommuner/bydeler som har fritidstiltak som er åpne hver dag. Det kan tenkes at flere av respondentene kun har svart der det var mest relevant for dem. Av disse har over halvparten (53 %) svart "ingen", og av de som har svart at kommunen/bydelen har tiltak som er åpne hver dag, har de flest svart at det gjelder ett til to tiltak. Tabellen viser også at 88 prosent har svart at kommunen/bydelen har ett eller flere åpne fritidstiltak som er åpent flere ganger i uken og 79 prosent har svart tilsvarende for en gang i uka. Det er også forholdsvis mange, 74 prosent, som har svart at kommunen/bydelen har fritidstiltak som er åpne en til tre ganger i måneden.

I casestudien ser vi at det er stor variasjon i åpningstidene mellom de ulike fritidstiltakene. De tilbudene som omfatter flest, har åpent alle ukedager eller flere dager i uken. Enkelte tiltak har også åpent i helgene. De minste har åpent en kveld i uken, vanligvis på en hverdag. Mens de minste tiltakene har åpent noen timer om kvelden, kan de største ha åpent også hele dagen, eller fra ettermiddagen og utover. Det vanligste er altså at fritidstiltakene er åpne en eller flere kvelder på hverdagene i uken. De færreste har åpent i helgene, noe også klubbundersøkelsen fra 2008 (Ungdom & Fritid 2009b) viser. De største tiltakene kan ha åpent også på dagtid og i helgene. Alle kulturhusene for ungdom som inngår i casestudien har delt ut nøkkelkort til ulike ungdomsgrupper, slik at de kan bruke stedet når de vil.

4.3 TRE HOVEDTYPER AV ÅPNE FRITIDSTILTAK

I de casekommunene og -bydelene vi hadde valgt ut besøkte vi ulike fritidstiltak. Her hadde vi delvis noen ønsker selv, og delvis ble de aktuelle stedene valgt i dialog med ansatte i kommunen. Dette var gjerne den personen som hadde det administrative ansvaret for fritidstiltakene. Med utgangspunkt i de stedene vi besøkte, begynte vi å se et slags mønster i fritidstiltakene etter hvert som studien skred frem. Dette mønstret ble tydeligere etter hvert som vi besøkte de ulike fritidstiltakene, og i de tre-fire siste av stedene vi besøkte var en av hensiktene nettopp å teste ut hvorvidt det mønsteret vi mente vi hadde begynt å få øye på faktisk var relevant.

På bakgrunn i datamaterialet fra casestudien har vi skilt ut tre hovedtyper av åpne fritidstiltak: vi har kategorisert disse som henholdsvis a) kulturhus for ungdom, b) tradisjonelle fritidsklubber og c) ungdomskafeer. Dette er ulike former for fritidstiltak som vil ha mye til felles, men der det også er flere forhold som skiller dem fra hverandre. Vi skal kort utdype hva som karakteriserer hver av disse, for dernest å plassere de fritidstiltakene vi har besøkt i forhold til denne inndelingen.

Tradisjonelle fritidsklubber – ”et sted å være”

Mange steder fremstår de åpne fritidstiltakene som det vi kan kalle ”tradisjonelle fritidsklubber”. I disse fritidstiltakene ser det ut til at klubben først og fremst er *et sted å være*, der ungdommene bare kan ”henge” og møtes uten for mye innblanding av voksne. En 15 år gammel jente fra en av de tradisjonelle fritidsklubbene gir uttrykk for dette:

”Det som er deilig her, er at vi bare kan sitte i sofaen og slappe av og ikke gjøre så mye.”

Hun forteller videre at hun kommer til klubben for å møte venner og snakke. Men ungdommene kan også gjøre forskjellige ting på fritidsklubben. Det dreier seg ofte om aktiviteter som diskotek, biljard, kiosk, brettspill, med mer. Ungdommene kommer hit for å møte venner og være sosiale. Når det gjelder åpningstider, er hovedtendensen at disse har kveldstid, rundt klokken seks eller syv på kvelden, som sin ”prime time”. Målsetningen med denne typen av fritidstiltak er først fremst formulert som at ungdommene skal ha et sted de kan være, møtes og samles. Det ser også ut til at disse fritidstiltakene primært er begrunnet ut fra et forebyggingsperspektiv.

Kulturhus for ungdom – "et sted å gjøre"

Noen av de åpne fritidstiltakene for ungdom er organisert rundt ulike former for kulturaktiviteter og kulturelle uttrykk. Disse har betegnelser som "kulturhus", "kultursenter", "ungdomskulturhus" eller tilsvarende. Her er det primært aktivitetene som står sentralt, og ungdommens tilknytning og forpliktelse synes først og fremst å være koblet til de prosjekter og aktiviteter som man til enhver tid er involvert i. Huset synes primært å være *et sted å gjøre* noe. Det kan eksempelvis dreie seg om musikk, teater, film eller dans, men kan også være politisk virksomhet. I likhet med tradisjonelle fritidsklubber er det også på disse stedene rom for at ungdom kan komme til lokalene for å være sosiale og benytte seg av kafétilbud og lignende, men det er ikke den primære målsetningen med denne type tiltak. Åpne fritidstiltak for ungdom i form av kulturhus er den type fritidstiltak som i størst grad synes å være begrunnet ut fra en kulturpolitisk argumentasjon, slik følgende utsagn fra to ledere ved kulturhus for ungdom sier:

"Det blir ikke helt rett hvis det er bare for å henge. Det skal ikke være noen varmestue sånn sett.(...) Hovedfokuset er på kultur, og det skal være et hus for kreativ og engasjert ungdom."

"[Vi] er jo et kulturhus, vi er ikke en ungdomsklubb. Vi tilbyr ulike kulturaktiviteter. For oss har det bestandig vært viktig at kultur er en verdi i seg sjøl. Det er ikke en aktivitet vi driv med for å distrahere ungdommer. Vi vet at kultur er givende og styrkende og artig for ungdommene."

Begge de lederne vi siterer her er opptatt av at ungdommene helst skal være involvert i noen aktiviteter dersom de bruker stedet. De uttrykker likevel at det er greit at ungdommer kommer dit for å kjøpe mat og snakke med venner. En av lederne forteller at dersom hun ser ungdom som kommer igjen flere ganger og bare bruker kafeen, tar hun kontakt og prøver å finne ut hva de har lyst til å holde på med. De ansatte ved denne type fritidstiltak skal være behjelpelig med å sette i gang og legge forholdene til rette for ulike aktiviteter. På den andre siden er det også en underforstått forventning om at ungdommene ordner det meste selv. Det som foregår i ungdomskulturhusene synes i større grad enn ved de øvrige fritidstiltakene å være knyttet til selvstyrte og selvorganiserte aktiviteter, der tidspunkter og åpningstider langt på vei er bestemt av ungdommene selv. I mange tilfeller har ungdommene egne nøkler og bruker huset deretter. Trolig vil også de såkalte "rockecontainerne" og "rockebingene" høre inn under denne kategorien, selv om bemanningen av ansatte instruktører her ser ut til å være lavere enn i ungdomskulturhusene forøvrig.

Ungdomskafeer – ”et sted å stikke innom”

I løpet av de senere årene har det dukket opp åpne fritidstiltak som har karakter av å være en kafé rettet spesifikt mot ungdom. Ungdomskafeer fremstår som noe annet enn både kulturhuset for ungdom og den tradisjonelle fritidsklubben, og hovedskillet synes å ligge i at ungdomskafeen som form har en sterkere vekt på å yte ulike typer tjenester og service til ungdommer enn de øvrige. Ungdomskafeen fremstår som *et sted å stikke innom*. Hit kommer ungdommer primært for å være der, i tillegg til at de kan være med på aktiviteter, spille, gjøre lekser, lese blader eller få hjelp til ulike ting. Målsetningen i disse tiltakene synes å være sammensatt. Ungdommene får et sted å være, samtidig som de også skal få hjelp til ulike ting, eksempelvis leksehjelp og hjelp til å skrive søknader. Til forskjell fra tradisjonelle fritidsklubber og ungdomskulturhus synes betoningen av den individuelle følelsen av forpliktelse overfor fellesskapet og stedet å være langt mindre på ungdomskafeene. Tydeligere her enn i de to andre hovedformene synes å være at ungdomskafeen utgjør en form for tilbud rettet til ungdommene, og der ungdommene i større grad enn i de øvrige har en slag rolle som kunde. Som del av dette har ungdomskafeene til dels også andre åpningstider enn tradisjonelle fritidsklubber og ungdomskulturhus, ved at de gjerne åpner tidligere på dagen eller mot slutten av skoledagen. Det ser for oss ut til at ungdomskafeene primært er begrunnet ut fra et forebyggende perspektiv.

Vi skal senere drøfte likheter og forskjeller mellom disse formene for åpne fritidstiltak når det gjelder målsettinger, kompetanseprofil hos ansatte, voksenrollen, grad av forpliktelse og ungdommenes uttrykk for eierskap til stedet/huset. Før vi går videre skal vi imidlertid knytte noen kommentarer til en slik inndeling som vi har gjort her.

Det kan for det første innvendes at de beskrivelsene vi gir i en viss grad er karikert og idealisert. Dette er etter vår mening en helt relevant innvending. I realiteten er de konkrete åpne fritidstiltakene vi har sett mer nyansert og overlappende enn hva beskrivelsene over kan gi inntrykk av. Til dette vil vi bemerke at hensikten med beskrivelsene over er å tydeliggjøre likheter og forskjellene mellom de ulike variantene av åpne fritidstiltak som vi finner i dette feltet. For det andre skal det understrekes at den typologien vi skisserer her på ingen måte innebærer noen form for vurdering fra vår siden av kvalitet eller relevans knyttet til de ulike hovedformene vi har skissert. Igjen: hensikten er å tydeliggjøre noen bestemte trekk ved feltet. Det kan for det tredje synes å ligge implisitt i denne typologien en tidsdimensjon. Dette vil i så fall kunne referere til når de ulike hovedformene for fritidstiltak oppsto. Vårt empiriske materiale er ikke stort nok til å bekrefte eller

avkrefte dette. Det som likevel er tydelig, er at det i dag eksisterer ulike varianter over de tre skisserte hovedformene mer eller mindre side om side innfor samme kommune. For det fjerde skal det nevnes at den inndelingen vi har skissert her ikke nødvendigvis er uttømmende. Det kan godt være andre former vi ikke har støtt på.

Nedenfor har vi plassert inn de åpne fritidstiltakene som inngår i casestudien fordelt på de tre hovedformene på ulike typer tiltak.

Tabell 21: Oversikt over fritidstiltak etter type

Sted	Fritidstiltak		
	Kulturhus	Tradisjonell fritidsklubb	Ungdomskafé
Bodø	Kulturhuset Gimle		
Tromsø	Tvibit kulturhus for ungdom		
Bydel Grünerløkka	X-Ray ungdomskulturhus		
Tromsø		Alfheim aktivitetshus	
Bydel Gamle Oslo		Jordal fritidsklubb	
Lier		Sjåstad fritidsklubb	
Bydel Gamle Oslo			Riverside ungdomshus
Bydel Frogner			Cafe Condio
Lier			Høvik fritid
Bydel Frogner			C@feen

4.4 KOMMUNENS BEGRUNNELSER FOR Å PRIORITERE ÅPNE FRITIDSTILTAK

Som nevnt i kunnskapsoversikten i kapittel 3 har den politiske motivasjonen for å etablere og opprettholde åpne fritidstiltak vekslet mellom det vi kan kalle kulturpolitiske og sosialpolitiske begrunnelser (Vestel og Smette 2007; BLD 2009). Mange av de tiltakene som er iverksatt er eksempelvis begrunnet med at de skal forebygge sosial marginalisering eller integrere utsatte grupper – begrunnelser som altså henter sine argumenter fra en sosialpolitisk forståelsesmåte. Motsvarende har vi også en rekke eksempler på kulturpolitiske begrunnelser

knyttet til interesser, identitet og kulturelle uttrykk. Hovedpoenget her er at åpne fritidstiltak i praksis blir begrunnet både ut fra sosialpolitiske og kulturpolitiske argumenter i de lokalpolitiske beslutningsprosessene. Noen steder kan en finne begge argumentasjonene, mens i andre kommuner er det i all hovedsak den ene eller den andre av disse begrunnelsene som blir vektlagt. I praksis vil ofte ulike målsetninger og begrunnelser kunne flyte over i hverandre innenfor det samme tiltaket, og samme kommune kan opprette ulike åpne fritidstilbud med noe ulike begrunnelser, målt etter denne aksen.

I spørreundersøkelsen har vi sett nærmere på hvilke begrunnelser kommunene/bydelen har for å støtte åpne fritidstiltak. Her har vi tatt med både forebyggende og kulturpolitiske begrunnelser.

Tabell 22: Hva er kommunens begrunnelse for å drive, organisere eller støtte åpne fritidstiltak? Prosent.

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke	Sum	N
Å bedre ungdoms oppvekst- og levekår	90	9	1	0	0	100	310
Å holde ungdom unna de steder hvor de lett kan fristes av rusmidler	68	25	5	1	1	100	309
Å hindre at ungdom havner i kriminelle miljø	63	28	7	2	1	100	307
Å fange opp ungdom med behov for hjelp og oppfølging	53	33	10	2	1	99	307
Å la ungdom få anledning til å utvikle interesser og identitet	70	26	3	0	1	100	309
Å gi ungdom mulighet for uformelt samvær med jevnaldrende	87	11	0	0	0	98	308
Å integrere funksjonshemmede ungdom	43	39	12	3	3	100	307
Å integrere ungdom med minoritetsbakgrunn	56	34	6	1	3	100	307
Å integrere ungdom fra ressursvake familier	62	31	3	2	2	100	306

Tabellen over viser at kommunene vektlegger både sosialpolitiske og kulturpolitiske begrunnelser for å drive, organisere eller støtte de åpne fritidstiltakene. Vi ser at et stort flertall er helt enig i begrunnelsene "å bedre ungdoms oppvekst- og levekår" (90 %) og "å gi ungdom mulighet for uformelt samvær med jevnaldrende" (87 %). Omtrent to tredjedeler er helt enig i at kommunens begrunnelse for å drive, organisere eller støtte åpne fritidstiltak er "å holde ungdom unna de steder hvor de lett kan fristes av rusmidler" og "å hindre at ungdom havner i kriminelle miljø". Drøyt halvparten av respondentene (53 %) er helt enig i begrunnelsen "å fange opp ungdom med behov for hjelp og oppfølging". En noe høyere andel, 70 prosent, er helt enig i begrunnelsen "å la ungdom få anledning til å utvikle interesser og identitet".

Når det gjelder hvorvidt kommunen begrunner støtte til åpne fritidstiltak med at en ønsker å integrere ulike grupper, er kun 43 prosent helt enig i begrunnelsen "å integrere funksjonshemmede ungdom", mens det tilsvarende tallet for ungdom med minoritetsbakgrunn er 56 prosent. For ungdom fra ressursvake familier er tilsvarende tall 62 prosent.

I spørreundersøkelsen spurte vi dessuten om kommunene har eventuelle andre begrunnelser for å drive eller støtte åpne fritidstiltak. Flere understreker at de åpne fritidstiltakene skal være forebyggende, samtidig som de peker på at tiltakene har en egenverdi for ungdommene. Nedenfor nevner vi noen av de øvrige begrunnelsene som ble trukket frem, i tillegg til de som finnes i tabellen ovenfor:

- Gi unge tilhørighet til hjemstedet og gjøre kommunen til et attraktivt bosted etter endt utdanning
- Gi ungdom kulturopplevelser (kultur som egenverdi i seg selv, stimulere til kulturinteresse)
- Utvikle kreative evner hos ungdom
- Lære ungdom å drive prosjekter i egen regi
- Gi ungdom mulighet til å utvikle kompetanse ut fra de interesser de har
- Lære ungdom å ta ansvar, demokrati og samfunnsansvar
- Integrere ungdom fra ulike miljø
- Gi et tilbud til ungdom som ikke er med i organiserte aktiviteter

Til sammen viser altså disse svarene at kommunenes begrunnelser for å drive, organisere eller støtte åpne fritidstiltak for ungdom innholder både sosialpolitiske og kulturpolitiske elementer. Mange legger vekt på at fritidstiltaket både skal

bidra til at ungdom får en god oppvekst, samtidig som man forhindrer at de får problemer med rus og kriminalitet, og at ungdom får være sammen med jevnaldrende og utvikle egne interesser.

I lys av en *kulturpolitisk forståelse* blir kultur og annen aktivitet på fritiden tillagt en verdi i seg selv. Om slike tiltak i tillegg virker forebyggende, for eksempel forhindrer at ungdom blir innblandet i kriminalitet, så er det likevel ikke her den primære begrunnelsen ligger. Argumentasjonen dreier seg om at ungdomstiden representerer en fase i livet som har sin egen verdi, og som ikke først og fremst er en forberedelse til noe som skal komme senere i livet (Helland og Øia 2000). Ut fra en slik tankegang blir det viktig med offentlig innsats i forhold til alle ungdommer gjennom varierte kulturpolitiske virkemidler, tilføre de unge ressurser. De fleste ungdommer har ressurser og må gis mulighet til å dyrke egne interesser. Samtidig kan altså kulturtiltak inneholde sosialpolitiske målsetninger. Det viktigste er at ungdommene gis mulighet til å utvikle interesser, og så er det fint hvis tiltaket som en sideeffekt kan virke forebyggende. Som en leder ved et av kulturhusene for ungdom som inngår i casestudien, sier:

"Vi er jo veldig klar på at vi driv ikke forebyggende, men vi ser at de tilbudene vi har kan ha en forebyggende effekt. Vi har jo veldig fokus på kultur, og kulturen sin egenverdi."

I lys av en *sosialpolitisk forståelse* begrunnes tiltakene først og fremst ut fra at de skal virke forebyggende. Ulike aktiviteter ses på som verdifulle ved at de for eksempel kan bidra til å fange opp ungdom som har sosiale/psykiske problemer, forhindre at ungdommene ruser seg eller havner i kriminelle miljøer. Fritidstiltakene skal i utgangspunktet være allmennpreventive tiltak som retter seg mot all ungdom. Likevel ser vi at enkelte av tiltakene kan rette seg mot spesielle grupper av ungdom, og det kan også være rom for at enkelte ungdommer med særskilte problemer og behov får oppfølging.

I flere av de kommunene som er omfattet av casestudien gir informanter uttrykk for at man ønsker å drive forebyggende arbeid gjennom åpne fritidstiltak for ungdom. Eksempelvis forteller en ansvarlig for fritidstiltak i kommuneadministrasjonen at man gjennom fritidstiltakene har fått kunnskap om ungdommer som har hatt problemer, og de kommunale helsetjenestene har kunnet gitt ekstra oppfølging.

”Vi skal drive med helsefremmende og forebyggende barnevernsarbeid. (...) Vi har et aktivt idrettsmiljø og korpsmiljø, de ungdommene blir ivaretatt og det fungerer ganske greit. Det vi ser er at de ungdommene som vi møter som er litt utsatt og sårbar, de kommer til oss og spør i forhold til aktiviteter... Da er det viktig å ta vare på disse ungdommene som ramler ut av de andre systemene. Det blir jo et forebyggingsperspektiv for oss. Vi ser jo det at vi kan også være kulturarbeidere, men samtidig er vi jo på de arenaene der vi treff ungdommene.”

”Politikerne sier at det er jo bare utgifter med dette, men da har jeg sagt at det er ikke utgifter, det er investeringer. Vi investerer i ungdomsarbeidet. Er det noen politikere forstår så er det forebygging, eller å gi alternative aktiviteter. Når ingen ting skjer så er det lett å begynne med alkohol og andre rusmidler.”

De siterte utsagnene gir tydelige uttrykk for at man ønsker å nå utsatt ungdom gjennom fritidstiltakene. Aktivitetene blir et middel for å nå målet, som for det første er å fange opp ungdom med behov for hjelp og for det andre å forebygge problemer.

Mens representanter fra flere kommuner og bydeler i all hovedsak legger vekt på at tiltakene er begrunnet ut fra at de skal være forebyggende, er det likevel ingen som utelukkende fokuserer på kulturaspektet. De som vektlegger dette, peker også på at tiltakene også kan virke forebyggende. I kommunene som inngår i casestudien veier forebyggingstenkningen tungt. Kulturpolitiske argumenter gjør seg først og fremst gjeldende der det er snakk om større kulturhus for ungdom. Mens enkelte av kommunene ensidig legger vekt på forebyggingsargumentet, viser resultatene fra spørreundersøkelsen likevel at mange av respondentene er bevisste spenningen som eksisterer mellom en sosialpolitisk og kulturpolitiske forståelse, og begrunner fritidstiltakene ut fra begge perspektivene. En av informantene i casestudien gir også uttrykk for dette:

”Her hos oss er det vel en kombinasjon av de tingene der – å forebygge rus og kriminalitet og det å gi ungdommene en mulighet til å være sammen og utvikle egne interesser. Det er vel uttrykt at våre tilbud i første omgang skal være et tilbud til uorganisert ungdom. Altså de som ikke deltar aktivt i et idrettslag eller noe slikt. Vi skal ha et hovedfokus på de som ikke gjør ett eller annet. Det begrunnes jo ofte med at det skal være forebyggende. (...) Jeg har jo inntrykk av at de som benytter disse tilbudene vurderer dem som veldig verdifulle.”

Samtidig som forebyggingstenkningen står sterk i flere av kommunene som inngår i casestudien, er det også flere som mener at et for sterkt fokus på forebygging kan bidra til en generell problemorientering rundt ungdom og dermed

stigmatisere ungdomsgruppen som sådan. En ansvarlig for fritidstiltak i en kommune sier:

”Det er et dilemma for oss: skal vi fokusere veldig på det forebyggende? Noen ganger er det lurt i forhold til politikerne, men vi vil jo ikke stakkarsliggjøre de ungene som går i klubb heller.”

I casestudien har vi sett at lederne for fritidstiltakene ofte argumenterer overfor politikerne med at tiltaket er forebyggende, ut fra en tanke om at slike begrunnelser lettere utløser midler, samtidig som de i andre sammenhenger argumenterer for at tiltaket gir ungdom mulighet til å utvikle interesser osv.

”Jeg tror nok det er veldig lett å sluke det agnet om at det er forebyggende. Det blir veldig smått, det er ikke lovpålagt. Det mye annet som blir større.”

Hvordan en begrunner fritidstiltakene er også tett knyttet til hvilken kompetanse en mener de ansatte bør ha. Der en vektlegger forebyggingsperspektivet sterkt, vil det ofte være ansatte med sosialfaglig bakgrunn, og motsatt, der en vektlegger kulturaspektet, vil de ansatte i større grad primært ha kompetanse innen for eksempel musikk.

4.5 HVLKE UNGDOM BRUKER FRITIDSTILTAKENE?

Åpne fritidstiltak for ungdom skal i utgangspunktet være tiltak for alle ungdommer innenfor en bestemt aldersgruppe. I casestudien har vi sett at kommunene i flere av de åpne fritidstiltakene vektlegger å rette seg mot alle ungdommer, og ikke ønsker å gå spesifikt ut til noen bestemte ungdomsgrupper. Enkelte ledere ved fritidstiltak understreket viktigheten av å ha en heterogen brukergruppe, som en leder uttrykte: *”Et av kriteriene for at en klubb skal fungere er at du har den blandingen.”* Dersom det blir en for stor overvekt av en bestemt ungdomsgruppe som bruker tiltaket, kan det gjøre at andre ungdommer ikke kommer.²³ Det understrekes særlig at andelen utsatt ungdom ikke bør bli for stor. Flere av tiltakene i casestudien har tidligere opplevd at enkelte grupper ”tok over” tiltaket, noe som medførte at andre ungdom ikke kom. I disse tilfellene klarte de ansatte å snu utviklingen, og fikk tilbake balansen mellom de ulike ungdomsgruppene som bruker tiltaket. Flere peker på at de ønsker å få til en blanding av ungdom ved ikke å gå ut og rekruttere spesielle grupper ungdommer.

²³ Denne dynamikken er også drøftet i Vestel 2004.

Andre steder forsøker man gjennom ekstra innsats å få spesielle grupper ungdom til å delta. Det kan for eksempel være ungdom som er i risikozonen i forhold til rus eller kriminalitet. Rekruttering av disse kan blant annet skje gjennom samarbeid med utekontakt og nærmiljøkontakt. Vi har også sett eksempler på at fritidstiltak i tillegg til det ordinære tilbudet som er for alle, også gir tilbud til ungdom fra ressursvake familier og enkelte minoritetsgrupper. Dette skjer særlig ved fritidstiltak der forebyggingstanken står sterkt. Her er det også ofte ansatte med sosialfaglig bakgrunn.

"Vi er åpen for alle, så vi skal gå bredt ut, men for min del er det ungdommene som ikke har så veldig mange andre alternativer og kanskje ikke har noen hjemme. Og de har vi ganske mange av."

Hvilke aldersgrupper fritidstiltakene retter seg mot varierer. Målgruppen for noen tiltak er begrenset til ungdomsskoleelever eller elever fra videregående skole, mens andre retter seg til alle ungdommer i ulike aldersgrupper, eksempelvis 12-18 år eller 15-25 år.

I casestudien så vi at ved de tradisjonelle fritidsklubbene på de mindre plassene kjenner ofte ungdommene som bruker tiltaket hverandre. Ved større tiltak kan det være ulike grupper ungdom som bruker tiltaket som ikke nødvendigvis har så mye kontakt med hverandre. Dette gjelder særlig kulturhusene for ungdom, der ulike grupper ungdom holder på med sine interesser og som ikke nødvendigvis har så mye kontakt med hverandre, som en ungdom fortalte: *"Alle er her litt for seg sjøl, og på hver sin tid."*

Mens det ved tiltak utformet som tradisjonelle fritidsklubber ofte er de samme ungdommene som bruker tiltaket over tid og som kanskje er medlem, kan det variere mer hvem som bruker tiltakene som er utformet som ungdomskafeer. Her vil det ofte være en større gjennomstrømning av ungdommer. Mens noen bruker tiltaket regelmessig over tid, kan andre stikke innom innimellom og ha en løsere tilknytning til stedet. Ved kulturhusene for ungdom vil ofte ungdommene være tilknyttet "sin gruppe" over tid.

4.6 HVILKE AKTIVITETER TILBYS?

Hvilke aktiviteter som tilbys i de åpne fritidstiltakene varierer mye, ikke minst ut fra hvilken type tiltak det er snakk om og størrelsen på tiltaket. Lokalene og økonomien setter begrensninger.

I spørreundersøkelsen hadde vi også et åpent spørsmål der vi ba vi respondentene oppgi hvilke aktiviteter som tilbys i de åpne fritidstiltakene. Dette var i stor grad vanlige klubbaktiviteter, slik som:

- Sosialt samvær og et sted å være
- TV, internett, Play Station og andre stasjonsspill
- Biljard, bordtennis, airhockey, o.l.
- Film/video, gratis kino
- Diskotek, karaoke, musikk
- Kiosk, kafé, matlaging
- Bingo, dart, quiz, lek, ulike brettspill og lesestoff

Sosialt samvær, diskotek, brettspill og stasjonsspill er det som er mest vanlig når det gjelder tradisjonelle klubbaktiviteter. Over halvparten av kommunene oppga også at de åpne fritidstiltakene har tilbud om ulike aktiviteter, ute eller inne, slik som:

- Musikk
- Dans
- Teater
- Foto og film
- Hobbyaktiviteter (maling osv.)
- Mekkeverksted for moped o.l.
- Radio
- Fysiske aktiviteter; klatrevegg, cross-sykkel, fotball, ski, paintball, spinning, sportsdykking, svømming, ulik ballaktivitet i hall, riding, skate osv.
- Turer, friluftsliv, sosiale turer

Ulike former for musikktilbud er det som blir nevnt av flest. Når det gjelder aktiviteter som musikk, foto, film og lignende har mange fritidstiltak øvingslokaler, lys- eller lydrom, med mer. Det er også enkelte som trekker frem at de har utstyr som kan lånes gratis, alt fra skøyter til fotostativ osv.

Flere pekte også på at de åpne fritidstiltakene i kommunen/bydelen arrangerer forskjellige enkeltarrangementer, som f.eks.:

- Konserter
- LAN/datatreff
- Ungdommens kulturmønstring (UKM)
- Kurstilbud i dans, band, lydteknikk, lysteknikk, video, foto, film, håndverk, DJ, ulike instrumenter, førstehjelp, tegning osv.

Andre aktiviteter som ble nevnt var:

- Samtaler om ulike tema/temakvelder
- Leksehjelp
- Sommerleirer og sommerklubb
- Tilbud til hybelboere

Gjennom casestudien har vi sett at de åpne fritidstiltakene kan tilby svært mange ulike aktiviteter og tilbud. Ved de tradisjonelle fritidsklubbene er det vanligvis aktiviteter som diskotek, biljard og lignende som tilbys. Som nevnt tidligere, er målsetningen med denne type tiltak at ungdommene skal ha et sted å være. Det legges derfor lite vekt på andre typer aktiviteter. Ved kulturhusene for ungdom tilbys det flere ulike tilbud innenfor særlig musikk, drama, dans og film. Målsetningen med kulturhusene er nettopp at ungdommene skal delta i aktiviteter og lære. Ved ungdomskafeene varierer det hva som tilbys av aktiviteter.

4.7 RAMMEVILKÅR OG UTFORDRINGER

Åpne fritidstiltak for ungdom eksisterer under bestemte rammevilkår som legger en del betingelser for blant annet hva de kan tilby av aktiviteter. Rammevilkårene omfatter blant annet finansiering, lokaler, ansatte (antall ansatte og kompetanse) og geografisk beliggenhet. Fritidstiltakene kan oppleve ulike utfordringer, ikke minst knyttet til rammevilkårene. I spørreundersøkelsen spurte vi de ansatte med ansvar for åpne fritidstiltak om hva de opplever som utfordringer for de åpne fritidstiltakene i kommunen/bydelen.

Tabell 23: I hvilke grad opplever kommunene/bydelene at følgende forhold er en utfordring for de åpne fritidstiltakene i kommunen/bydelen? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Dårlig eller usikker økonomi	21	20	33	18	8	1	101	310
Vansker knyttet til lokale	8	15	31	27	20	0	101	308
Vansker med å få frivillige (voksne) til å stille opp	10	17	32	19	13	6	97	305
Vansker med å få ansatt folk med ønsket kompetanse	10	14	28	24	18	6	100	306
Mangel på relevant kompetanse blant de ansatte	5	8	32	27	24	5	101	304
Lav deltakelse av ungdom	3	6	33	27	30	1	100	304

Som vi ser i tabellen over er det flest som opplever dårlig eller usikker økonomi som en utfordring, deretter vansker med å få frivillige voksne til å stille opp og vansker med å få ansatt folk med ønsket kompetanse. Spørsmålet om kompetanse kommer vi nærmere tilbake til i et senere kapittel. Nær halvparten, 41 prosent, opplever i stor eller svært stor grad at dårlig eller usikker økonomi er en utfordring for de åpne fritidstiltakene i kommunen/bydelen. Det er forholdsvis få som i stor eller svært stor grad opplever mangel på relevant kompetanse blant de ansatte (13 %) og vansker knyttet til lokale (23 %) som en utfordring. Når det gjelder lav deltakelse er det kun 9 prosent som i stor eller svært stor grad opplever dette som en utfordring, men tar vi med de som har svart "i noen grad" blir det 42 prosent.

Vi har også spurt respondentene i spørreundersøkelsen om eventuelle andre forhold som er en utfordring for de åpne fritidstiltakene i kommunen/bydelen. Flere svarte at det ikke er midler til å ansette tilstrekkelig mange voksne i tiltaket. Mange steder er det kun en eller svært få ansatte, og der de ansatte ofte har små deltidsstillinger. Det er en utfordring å få ansatt folk i små stillinger, som ofte er kvelds- og helgestillinger og som i tillegg ofte har lav lønn. Det er også en utfordring å få til kontinuitet blant de ansatte. Andre utfordringer dreier seg om at kursing av de ansatte er vanskelig når de ofte har små stillinger. Enkelte har svart at det ikke er ansatte i det hele tatt og der en er helt avhengig av å få frivillige til å stille opp. Flere har da også svart at det er en utfordring å få frivillige til å stille opp også over tid.

Andre forhold som flere av respondentene pekte på var følgende:

- Det er behov for økte ressurser slik at de kan gi et bedre tilbud til grupper med spesielle behov, f.eks. i forhold til rus og atferdsvansker. Enkelte ønsker også et bedre samarbeid med blant annet PPT, barnevern, foreldre og politi.
- Det er en utfordring å få ungdommene engasjerte. Det peker bl.a. på at medvirkning er en utfordring.
- Det eksisterer fordommer og manglende informasjon om hva fritidstiltaket er. For eksempel kan et dårlig rykte gjøre at foreldrene ikke vil at ungene skal delta på tiltaket. Noen trekker også frem at de sliter med å snu en holdning om at fritidstiltaket er for ungdom med spesielle problemer.

For øvrig var andre stikkord som ble nevnt av enkelte her:

- Hæverk av utstyr og innbrudd
- Å få faglig tyngde
- Geografiske avstander og mangel på transport
- Eldre ungdom utenfor klubben og eldre ungdom vil inn
- Ikke lovpålagt tjeneste
- Å gjøre det attraktivt å komme
- Lite åpningstid

Som vi ser, er flere av svarene knyttet til fritidstiltakenes økonomiske situasjon. Åpne fritidstiltak er ikke en lovpålagt oppgave og dette innebærer at kommunen når som helst kan beslutte å legge ned eller kutte i tilbudet. Disse tjenestenes

situasjon er med andre ord utrygge i tider der kommuneøkonomien er usikker. Mange fritidstiltak opplever kutt i bevilgninger eller nedskjæringer, og lever med stor usikkerhet knyttet til fremtidig drift. Dette kommer også tydelig frem gjennom hva informantene i casestudien gir uttrykk for. I et intervju med to klubbarbeidere med lang erfaring fra feltet:

"Før, da vi hadde råd, da kunne vi som klubbledere samle gruppene, samle ungdommer, og innhente instruktører. (...)Da får vi et bedre tilbud. For noen år siden hadde vi en konsert, der alt fra A til Å ble gjort av ungdommene selv. Det kom mye folk og det var en kjempesuksess. Men da hadde vi nok instruktører."

[Han viser oss en oversikt over alle aktivitetsgruppene på huset tidligere år, og legger til:]

"I år er det bare én... Med vilje beholdt jeg denne tavlen... Vi vil gjerne ha midler til å gi verdighet til dette yrket her slik at andre vil være klubbleder, jobbe med ungdommer osv. Hadde det vært lovpålagt kunne vi fått flere unge, dyktige folk."

"Vi har jo tidligere vært med og starta UKM fra første året, og har alltid hatt 14-16 innslag i våre lokale mønstringer. (...) I fjor hadde vi ikke noe arrangement og jeg tror ikke det blir noe i år heller. Det skjer fordi at vi er krympet. Vi kan ikke engang drive med våre aktivitetsgrupper."

Likevel er det ikke alle klubbarbeidere som gir uttrykk for at de opplever usikkerhet knyttet til økonomien i tiltaket. I disse tilfellene synes det ikke primært å handle om kommuneøkonomi, men også om prioriteringer. En av lederne ved Tvibit uttrykker dette:

"Tvibit er på en måte glansbildet til kommunen. Så hvis de vil kutte i oss eller legge ned Tvibit, da blir det ramaskrik. De ser også at det er et vanvittig bra tilbud for ungdommene, de ser hvor mye de får igjen. Tvibit er også blitt en modell i nasjonal målestokk i hvordan man kan drive med ungdomsarbeid, og det er veldig hyggelig."

De åpne fritidstiltakene som inngår i casestudien har til dels ganske ulike økonomiske rammevilkår. I noen av tiltakene opplever man (som over) at tiltaket er et "prestisjeprosjekt" eller "utstillingsvindu" for lokalpolitikere. Likevel har man altså i fire av de fem casekommunene opplevd at ett eller flere åpne fritidstiltak er truet av nedleggelse eller er blitt lagt ned i løpet av de siste årene. Casestudien viser også at i tre av de fem kommunene har det vært en reduksjon i bevilgningen til åpne fritidstiltak de siste årene.

I noen grad ser dette ut til å ha sammenheng med hvor nye eller hvor mye oppmerksomhet tiltakene har. De nye og "hippe" fritidstiltakene prioriteres, de gamle og trauste fritidstiltakene er lettere å kutte. Flere av fritidstiltakene som vi har besøkt er truet av nedleggelse. Informantene blant klubbledere peker på at svak økonomi innebærer en usikkerhet som kan ha flere uheldige konsekvenser. Åpningstiden må begrenses og en kan ikke ansette så mange som man egentlig ønsker, noe som i neste omgang ofte vil føre til et redusert tilbud og færre aktiviteter. Det kan i neste omgang føre til at ungdommene ikke gidder å komme, hvilket igjen gjør tiltaket lett å nedprioritere ved neste budsjettprosess. En leder ved et fritidstiltak som de senere årene har gjennomgått flere runder med økonomisk kutt og tilsvarende reduksjon i tilbudet, uttrykker det slik:

"Mange fritidsklubber sliter med å få ungdommene til å komme. Jeg tror ikke det har noe med at ungdommene har mistet interessen, men det er jo fordi det er kjedelig. "Hva skal jeg gjøre på fritidsklubben, når det ikke er noen midler? Ingenting!"

De ansatte opplever det frustrerende å måtte være nødt til å redusere aktivitetene og åpningstiden. Mange ledere og ansatte ved fritidstiltak bruker også mye tid og krefter på å få inn midler fra kommunen, som en leder gir uttrykk for:

"Jeg skriver utrolig mange søknader og rapporter. Det er veldig tidkrevende. (...) Vi blir ofte spurt om å holde innlegg, presentere prosjektene andre steder. Så vi prøver å gjøre oss så synlige som mulig."

I kampen om de kommunale midlene blir det viktig hvordan det argumenteres. Vi har sett at mange ledere ved fritidstiltak, som vi diskuterte tidligere i dette kapitlet, bruker forebyggingsargumenter for å få midler. Nedskjæringer og kutt i bevilgninger fra kommunen utfordrer også tiltakene til å tenke alternative finansieringskilder. Det oppleves frustrerende av lederne ved tiltakene å skulle være nødt til å bruke så mye tid på å sikre finansiering, tid de mener burde vært anvendt på en annen måte, til det beste for ungdommene.

I casestudien har vi sett at de ansatte ved tiltakene finner måter å takle den økonomiske usikkerheten på som innebærer at jobben ikke er trygg. Flere av de ansatte som vi intervjuet, la vekt på at det er slik situasjonen i dette feltet og det var noe de var klar over da de begynte å jobbe i tiltaket, slik to ansatte ved fritidstiltak, sa:

"Man blir så vant til det. Det er bare sånn det er. (...) Jeg gjør det ikke til noe slit. Det er trist hvis det ikke fortsetter, men da må jeg bevege meg videre."

"Sånn er det å jobbe med klubb. Du er utrygg. Du er trygg ett år om gangen. Det er ikke en lovpålagt tjeneste. Du kan risikere å ikke eksistere til neste år."

De ansatte som er fast ansatt vil ikke miste jobben dersom tiltaket legges ned, men ønsker å bli omplassert og satt til andre oppgaver i kommunen. Men dette har følger på den måten at mange av de fritidstiltakene vi har besøkt ansetter klubbarbeidere i småstillinger, midlertidige stillinger, prosjektstillinger, etc. En viktig konsekvens av dette er at man i liten grad får mulighet til å bygge opp kompetanse og kontinuitet på tilsvarende måte som i andre "trygge" deler av de kommunale tjenestene. Ungdommene som vi har intervjuet ved fritidstiltak som har en usikker fremtid, er bekymret for at tiltaket skal legges ned. Enkelte steder har ungdommene engasjert seg og gjennomført underskriftskampanjer eller stått frem i media for å forsøke å beholde stedet.

En annen utfordring knyttet til dårlig økonomi er leie og oppussing av lokalene. Som vi har sett i casestudien varierer det svært mye hvilke lokaler fritidstiltakene har. Noen steder er det nye og flotte lokaler, andre steder er det eldre, slitte lokaler. Også størrelsen varierer mye. Enkelte steder setter små lokaler begrensninger i hvilke aktiviteter som kan tilbys. Ifølge klubbundersøkelsen til Ungdom & Fritid fra 2008 er de fleste fritidsklubber arealmessig små (Ungdom & Fritid 2009b). Det varierer mye hva tiltakene må betale i leie for lokalene, alt fra å betale en svært høy leie, til å få bruke lokalene gratis av for eksempel skolen. Flere steder er oppussing en utfordring der økonomien er trang. En leder for et fritidstiltak som har lokaler i et eldre hus sier:

"Du vet, ting tar tid og det står om midler. (...) Det er et gammelt hus og det er mye som skal vedlikeholdes. Jeg jobber jo med saken, men det er hele tiden prioriteringer. Vi står kanskje ikke øverst på listen."

Kommunen har i dette tilfellet ikke prioritert oppussing av lokalene, noe som har ført til at huset over tid er blitt svært nedslitt. Pissoaret på guttedoen har vært ute av drift i flere år. Bygget lukter av mugg. Forrige år søkte ungdommene selv midler og malte lokalene innvendig og bygde ny scene på dugnad. De opplever at det er til liten nytte når kommunen som eier av bygget ikke vedlikeholder bygget utvendig. I intervjuet gir ungdommene selv uttrykk for at de frustrert over hvordan kommunen lar huset forfalle:

”Det blir så mange krampeaktige forsøk på å gjøre det bedre her. Når vi malte var det jo for å gjøre det finere, men de burde jo bare satt av midler og en gang for alle fikset hele huset, for det er veldig slitt. Det er et stort potensial med beliggenheten nesten midt i byen, og at man kan gjøre så mange aktiviteter her og har kjøkken. Poenget er jo at man ikke oppdaterer det. Man bruker ikke plassen for det den er verdt.”

Sett fra vårt perspektiv kan dette også forstås symbolsk: Initiativrike ungdommer frustrerer over kommunens manglende initiativ, og manglende interesse i ungdomshuset kan samtidig forstås som en kommune med manglende interesse i sine egne ungdommer.

Andre utfordringer fritidstiltakene i casestudien opplever dreier seg om å klare å rekruttere ansatte med den kompetansen en ønsker. Det er ofte snakk om små stillinger med ugunstig arbeidstid. Noen ganger er det snakk om faste stillinger, andre ganger midlertidige. En uheldig side ved å ha mange midlertidige og små stillinger, er faren for gjennomtrekk. Dårlig økonomi ser også ut til å få som konsekvens at en prioriterer å ikke ansette folk med den formelle kompetansen en i utgangspunktet ønsker, og i stedet velger å ansette ufaglærte. Dette kommer vi tilbake til i et senere kapittel.

4.8 OPPSUMMERING

De aller fleste (96 %) kommunene/bydelene som har besvart undersøkelsen har ett eller flere åpne fritidstiltak for ungdom. For omtrent halvparten (49 %) gjelder dette ett eller to tiltak. Åpne fritidstiltak kan være organisert på ulike måter, både i forhold til hvem som driver tiltaket og hvordan det er finansiert. Mens de fleste fritidstiltakene både er drevne og finansiert av kommunen, er det også tiltak som er drevne av frivillige eller religiøse organisasjoner eller private. Noen av disse mottar økonomisk tilskudd fra kommunen. I spørreundersøkelsen så vi også at 91 prosent av kommunene/bydelen er involvert i både drift/organisering og finansiering av ett eller flere åpne fritidstiltak i kommunen. Samtidig viste casestudien at det varierer betydelig hvor mye kommunene bevilger til åpne fritidstiltak. Det er heller ikke uvanlig at det foregår prosjektorganiserte aktiviteter ved særlig de litt større fritidstiltakene som er finansiert gjennom eksterne midler. Å søke om midler fra eksternt hold, enten det er til prosjekter eller for å opprettholde eller utvide det ordinære tilbudet, er ressurskrevende. Samtidig kan det gi et bedre tilbud og nye spennende aktiviteter.

På bakgrunn av casestudien kan vi skille mellom tre hovedtyper av åpne fritidstiltak; tradisjonelle fritidsklubber, kulturhus for ungdom og ungdomskafeer. Hovedmålsetningen med tradisjonelle fritidsklubber er at ungdom skal ha et sted å være, hvor de kan møte venner og være sosiale. Ved kulturhusene for ungdom er det først og fremst aktivitetene som står sentralt. Det er et sted å gjøre noe. Når det gjelder ungdomskafeene er dette et sted ungdom kan være sosial, men de kan også delta på ulike aktiviteter og få hjelp til ulike ting. Hvilke aktiviteter åpne fritidstiltak tilbyr varierer veldig mye, blant annet ut fra hvilke type tiltak det er snakk om og størrelsen på tiltaket. Det dreier seg oftest om vanlig klubbaktiviteter som f.eks. diskotek og bordtennis, og ulike aktiviteter som f.eks. dans, musikk og teater. Flere steder arrangeres det også i regi av fritidstiltak enkeltarrangementer. Det varierer hvilke åpningstider fritidstiltakene har. Mens noen kun er åpne noen timer en kveld i uka, er andre, litt større tiltak, åpne hele dagen flere dager i uka.

Kommunenes begrunnelser for å støtte åpne fritidstiltak er både kulturpolitiske og sosialpolitiske. Fritidstiltaket skal bidra til at ungdom får være sammen med jevnaldrende og utvikle egne interesser, samtidig som man forhindrer at de får problemer med rus og kriminalitet. De største utfordringene åpne fritidstiltak har i dag er knyttet til dårlig eller usikker økonomi.

5. SAMARBEID

I dette kapitlet vil vi drøfte hvilket samarbeid åpne fritidstiltak har med ulike instanser, både kommunale og ikke-kommunale. Vi vil først se på omfanget av samarbeid mellom ulike instanser fritidstiltakene samarbeider med og hva det samarbeides om. Deretter vil vi se på hvordan samarbeidet foregår, for så å diskutere hva som kan fremme samarbeid og hvilke utfordringer man eventuelt opplever.

Innledningsvis stilte vi disse spørsmålene:

- Hvordan er åpne fritidstiltak i kommunene forankret i et helhetlig barne- og ungdomsarbeid?
- Er fritidstiltakene med i samarbeid med andre instanser i kommunen? Hvis ja – i hvilken utstrekning og på hvilken måte?
- I hvilken utstrekning og på hvilken måte er åpne fritidstiltak forankret og involvert i det tverretatlige samarbeidet i kommunen?
- Samarbeider fritidstiltakene med frivillig sektor? Hvis ja – i hvilken utstrekning og på hvilken måte?

5.1 HVEM SAMARBEIDER DE ÅPNE FRITIDSTILTAKENE MED?

I surveyen stilte vi spørsmål til respondentene om i hvilken utstrekning kommunen/bydelen samarbeider med andre instanser internt og eksternt i tilknytning til åpne fritidstiltak.

Tabell 24: I hvilken grad samarbeider kommunene/bydelene med følgende instanser? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Frivillige organisasjoner	12	21	47	9	10	1	100	305
Helse- og sosialetat	8	18	36	16	20	3	101	302
Religiøse organisasjoner	3	9	22	21	43	3	101	302
Oppvekst- og skoleetat	11	24	39	11	12	3	100	306
Kulturetat	43	26	22	3	3	2	99	303
Oppfølgings-tjenesten	4	13	23	21	32	7	100	299
Barnevern	6	14	33	19	24	4	100	305
Flyktningkontoret	2	5	27	21	37	8	100	303

I tabellen over ser vi at den instansen som de åpne fritidstiltakene i flest kommuner/bydeler samarbeider med er kulturetaten. Over to tredjedeler (69 %) har svart at de samarbeider i stor grad eller svært stor grad med kulturetaten. Tar vi med de som har svart "i noen grad" blir det 91 prosent.

Kanskje noe overraskende svarer kun en liten andel av respondentene "i svært stor grad" på de øvrige alternativene. Om vi derimot ser alternativene "i svært stor grad", "i stor grad" og "i noen grad" under ett, får vi frem et noe tydeligere bilde. Her kommer det frem at hele 80 prosent av respondentene oppgir at kommunen/bydelen har samarbeid med frivillige organisasjoner. Vi skal senere komme tilbake til hva som kan ligge i dette tallet. Tilsvarende tall for helse- og sosialområdet er 62 prosent. Dette er også et interessant funn. For øvrig er det interessant å merke seg at oppfølgingstjenesten og flyktningkontoret skårer lavt, med henholdsvis 40 og 34 prosent. Vi kan se dette i sammenheng med drøftingen i kapittel 8, hvor vi tar opp hvordan respondentene vurderer i hvilken grad fritidstiltakene er tilrettelagt for å inkludere ulike kategorier av ungdommer.

Vi hadde også et åpent spørsmål der vi spurte hvilke andre instanser de åpne fritidstiltakene samarbeider med. Flere av respondentene nevner her andre kommunale instanser, slik som bibliotek, ungdomsrådet, utekontakt, psykiatritjenesten og helsesøster. Her ble det også nevnt andre offentlige institusjoner slik som konfliktråd, politi og NAV. I tillegg pektes det på samarbeid med andre, deriblant idrettslag, frivillighetssentralen, asylmottak, lokale bedrifter, kirken, foreldrerådets arbeidsutvalg i skolene (FAU) og natteravnordningen i kommunen.

Kort oppsummert er hovedbildet her at det først og fremst er samarbeidet med kulturetaten som utmerker seg. Dette må ses i sammenheng med det spennet som fritidsklubbfeltet står i, mellom den sosialpolitiske og den kulturpolitiske linjen. Som tabell 4 har vist, har hovedandelen av respondentene oppgitt at de har sin stilling innen kulturfeltet, hvilket også antyder hvor ansvaret for dette saksfeltet er plassert i organisasjonen. At det er nært samarbeid mellom åpne fritidstiltak og det øvrige kulturfeltet er derfor ikke så overraskende. Som vi ser, kommer ellers oppvekst/skole og helse/sosial høyt opp. Det er også interessant at samarbeidet med frivillig sektor har en skår på hele 80 prosent. Svarene i den åpne kategorien kan tyde på at det i stor grad er forebyggende aktivitet dette samarbeidet dreier seg om. Av de øvrige er noe overraskende at flyktningkontoret har en lav skår.

Videre spurte vi om fritidstiltakene har et formalisert samarbeid med kommunale instanser. I tabell 25 nedenfor ser vi at omtrent to tredjedeler av kommunene har ett eller flere åpne fritidstiltak som har et formalisert samarbeid med kommunale instanser. I tillegg vil åpne fritidstiltak ofte også ha sporadisk kontakt med ulike instanser som ikke er like formalisert. Som vi så i tabell 24, samarbeider åpne fritidstiltak også med ikke-kommunale instanser som for eksempel frivillige organisasjoner.²⁴

²⁴ En noe høyere andel av kommunene som har svart at ett eller flere åpne fritidstiltak har et formalisert samarbeid med kommunale instanser har svart at de i stor eller svært stor grad (36 %) har samarbeid med frivillige organisasjoner enn de som ikke har det (28 %) (dette vises ikke i tabell).

Tabell 25: Har ett eller flere av de åpne fritidstiltakene et formalisert samarbeid med kommunale instanser? Antall og prosent. (N=301)

	Antall	Prosent
Ja	202	67
Nei	70	23
Vet ikke	29	10
<i>Total</i>	<i>301</i>	<i>100</i>

Tabell 26: Oversikt over hvorvidt ett el. flere av de åpne fritidstiltakene har et formalisert samarbeid med kommunale instanser, etter antall innbyggere i kommunen. Prosent. (N=290)

Innbyggere	Har ett eller flere av de åpne fritidstiltakene et formalisert samarbeid med kommunale instanser?				
	Ja	Nei	Vet ikke	Sum	N
0-1999	63	27	12	100	51
2000-4999	64	27	9	100	89
5000-9999	72	21	7	100	67
10000-19999	64	22	14	100	36
20000-29999	80	15	5	100	20
30000-49999	83	17	0	100	6
50000 el. flere	81	10	10	100	21

I tabellen over ser vi at en høyere andel av de største kommunene har ett eller flere åpne fritidstiltak som har et formalisert samarbeid med kommunale instanser.

5.2 HVA SAMARBEIDES DET OM?

I tilknytning til spørsmålet fra tabell 24 stilte vi i surveyen et åpent spørsmål om hva det samarbeides om. Den samlede oversikten over dette viser at det samarbeides om mye forskjellig. Nedenfor har vi oppsummert de temaer respondentene oppgir at det samarbeides om. Generelt sett kan vi skille mellom organisering, finansiering og praktiske forhold knyttet til selve driften av tiltakene, og dernest samarbeid om forebygging, hjelp og oppfølging til ungdom som av ulike grupper har behov for det. Det tredje elementet som nevnes i denne forbindelse er samarbeid om ulike kulturaktiviteter.

- Drift og finansiering
- Bemanning
- Koordinering og tilrettelegging av aktivitet og tiltak
- Vedlikehold av klubben
- Lokaler og utstyr
- Vakter på arrangementer
- Om markedsføring og rekruttering
- Forebygge kriminalitet og rusmisbruk
- Natteravn
- Oppfølging av grupper og enkeltpersoner
- Tilrettelegging av aktiviteter for funksjonshemmede
- Rekruttering av utsatt ungdom til kultur- og fritidstiltak
- Skyss
- Arbeidstrening
- Ferietilbud
- Internasjonalt arbeid
- Rusfrie arrangementer
- Kurstilbud

Foruten drift og praktiske sider ved klubben ser vi at det nevnes flere aktivitet både knyttet til å rekruttere ungdommer som på ulike måter har særlige utfordringer og til å forebygge. I datamaterialet fra casestudien ser vi en rekke eksempler på hvem det samarbeides med, hva det samarbeides om og hvordan samarbeidet foregår. Nedenfor skal vi kort oppsummere dette, ved å se casedataene under ett.

Samarbeid mellom etater: Generelt tverretatlig samarbeid kan omfatte felles kompetanseutvikling og gjensidig informasjonsutveksling. Målet i dette samarbeidet er primært å skape koordinering, større innsikt i, forståelse for og tillit til hverandres faglige perspektiv, ansvar, muligheter og begrensninger. Her er det skole, helsesøster, barnevern og utekontakt er de som hyppigst trekkes frem som samarbeidsparter innad i kommunen. Enkelte fritidstiltak kan være tilknyttet et tverrfaglig samarbeid i forbindelse med spesielle prosjekt, enten forebyggende eller innenfor kulturfeltet.

Samarbeid om enkeltsaker: Samarbeid i konkrete saker dreier seg ofte om å samordne hjelpetiltak eller assistanse til enkelt ungdommer (evt. også familien) som av ulike grunner er i en vanskelig situasjon, eller å utveksle opplysninger i saken. Eksempelvis kan det være at en ansatt i fritidstiltaket følger en ungdom til ulike hjelpeinstanser og kan også være med under behandling/konsultasjoner. Det ser likevel ut til at det er store forskjeller mellom tiltakene når det gjelder hvor vanlig dette er. En leder for et fritidstiltak sier:

”Det er jo mitt ansvar å skygge dem videre i systemet. (...) Da skygger vi dem videre og gir beskjed til for eksempel utekontakten, helsesøster, osv., alt etter som. Det er jo en del av det vi og skal gjøre, selv om det er kultur og aktivitet som vi har fokus på.”

Målet med denne type samarbeid er å samordne tjenester og bistå hverandre, slik at hver instans kan gi best mulig hjelp til ungdommen det gjelder. I et av casene refereres slike ad-hoc samarbeidsgrupper til som ”miniteam”. Vi ser også at man i klubbene har rutiner på hvem man kontakter hvis noe spesielt skulle skje.

Samarbeid ut over kommunalt nivå: De fleste fritidstiltakene nevner samarbeid med andre offentlige hjelpeinstanser, selv om det varierer i hvilket omfang og hvor formalisert slikt samarbeid er. I casene ser vi også at ansatte i åpne fritidstiltak i noen tilfeller samarbeider med andre instanser som politi og spesialisthelsetjeneste.

Samarbeid om kulturaktiviteter: I tabell 24 oppgir mange av respondentene i surveyen at man samarbeider tett med kulturetaten. Det er derfor noe overraskende at i casestudiene synes det direkte samarbeid med de kommunale kulturskolene å være ganske beskjedent, selv om det riktignok også er forskjeller mellom casene på dette området. På våre spørsmål om dette, refererer ansatte i fritidstiltakene til at det i noen kan være et konkurranseforhold mellom kulturskolene og fritidstiltakene, om penger og deltakere.

Samarbeid med skoler: I flere av casene ser vi at fritidstiltakene har tilbud om leksehjelp. Dette er imidlertid ordninger som drives av ansatte eller frivillige. I et av casene, Høvik fritid i Lier kommune, er fritidstiltaket lokalisert inne i selve skolebygningen, og er nærmest en integrert del av selve skolen, mens de ansatte er ansatt gjennom kommunens fritidstiltak. På denne måten kan elevene bruke skolens lokaler ut over skoletid, med voksne tilstede og mulighet til å kjøpe mat til

en rimelig pris. Tilbudene omfatter blant annet sang, musikk, drama, dans, der elever ved en nærliggende videregående skole er engasjert som instruktører.

Formalisering av samarbeid: I noen av casekommunene, slik som i bydel Gamle Oslo, er fritidstiltakene del av det etablert faste samarbeidsarenaer mellom ulike offentlige instanser. Et slikt samarbeid kan omfatte både samarbeid om konkrete saker og et mer generelt samarbeid. Vi har sett at initiativet til samarbeid mellom fritidstiltakene og andre instanser kan komme fra begge hold. Sett under ett er likevel hovedinntrykket at de åpne fritidstiltakene i liten grad har faste formaliserte samarbeidsrelasjoner med det offentlige hjelpeapparatet. Det er heller ikke tydelig hvem som har ansvaret for å koordinere et eventuelt samarbeid.

Ulike former for fritidstiltak – ulike former for samarbeid

Hvilke instanser åpne fritidstiltak samarbeider med, hvilket omfang samarbeidet har og hva det samarbeides om, vil også i en viss utstrekning avhenge av hvilken type fritidstiltak det dreier seg om og hva som er den uttalte målsetningen med tiltaket. Gjennom casestudien synes det å være mulig å se et visst mønster i hvordan fritidstiltakene samarbeider med kommunale instanser og eksterne aktører og som samsvarer med tredelinger i ulike fritidstiltak. Den tredelingen av ulike "profiler" eller "idealtyper" som vi skisserte i kapittel 4 kan fungere som en forklaring her:

"Kulturhusene" retter først og fremst blikket mot samarbeid med kultursektoren, kompetansemiljøer innen tilsvarende aktiviteter og andre fritidstiltak andre steder i landet med en tilsvarende profil. De tiltakene som vi har kategorisert som henholdsvis "tradisjonell klubb" og "ungdomskafé" synes i langt større grad å representere en sosialpolitisk og forebyggende linje, og samarbeider i større grad med helsetjenestene, sosialtjenester, politi og barnevern. Vi skal riktignok ikke overdrive betydningen av dette mønsteret, fordi det åpenbart er elementer av begge deler innenfor hver enkelt av de fritidstiltakene vi har besøkt. Likevel er det interessant å legge merke til at denne tendensen finnes.

5.3 I HVILKEN GRAD SAMARBEIDER ÅPNE FRITIDSTILTAK MED FRIVILLIGE AKTØRER?

Gjennom surveyen spurte vi hvorvidt de åpne fritidstiltakene samarbeider med frivillig sektor. I casestudiene har vi sett nærmere på formen og innholdet dette samarbeidet har. Som vi kan se av tabell 24 er det til sammen hele 80 prosent av respondentene i surveyen som oppgir at de "i svært stor grad", "i stor grad" eller "i noen grad" samarbeider med frivillige organisasjoner. Dette kan umiddelbart virke omfattende. Spørsmålet er imidlertid hva som ligger i dette tallet. I casestudien har vi sett nærmere på hva innholdet i dette kan være.

Fra casestudien ser vi at samarbeidet med frivillig sektor omfatter et bredt spekter, av alt fra drift av egne fritidstiltak til frivillige aktører inn de kommunale fritidstiltakene. Vi skal kort nevne noen eksempler.

Eksempel 1: I Frogner Bydel i Oslo driver Røde Kors ungdomskafeen Café Condio i samarbeid med bydelen. Kafeen mottar driftsmidler fra bydelsadministrasjonen og har et samarbeid med de andre fritidstiltakene i bydelen. I driften av kafeen har man noen få ansatte, og ellers er driften i stor grad basert på frivillig arbeid fra Røde Kors-medlemmer. Frivillig arbeid går blant annet på leksehjelp, hjelp, rådgivning og generell voksenkontakt. Samarbeidet med Røde Kors kan på denne måten være et illustrerende eksempel på hvordan en frivillig organisasjon går inn og overtar mye av den rollen bydelen ellers ville hatt.

Eksempel 2: I en av kommunene har en mor drevet en egen fritidsklubb for 5. – 7. klasse gjennom flere år. Denne klubben er åpen en kveld i uka og er gratis for ungdommene. Dette er i en del av kommunen hvor det ikke har vært dekket av et kommunalt fritidstiltak. Kommunen bidrar gjennom å leie det lokale samfunnshuset. Det øvrige er det kvinnen selv som sørger for. Rådgiver for kultur og fritid i kommunen har jevnlig kontakt med kvinnen, og sier at kommunen først og fremst fungerer som en støttespiller. Hun peker også på at kommunen ikke kan stille de samme krav til private som driver fritidsklubber, som de kan til kommunale fritidstiltak. Private vil for eksempel ikke ha meldeplikt til barnevernet slik kommunale instanser har. Samarbeidet mellom kvinnen og kommunen kan forstås som en illustrasjon på et samspill mellom et privat initiativ og kommunen.

Eksempel 3: Brønnøy kommunes ønske om samarbeid med den lokale frivillighetssentralen om driften av kommunens nye allaktivitetshus for ungdom, Slottet, kan ses som en slags mellomting mellom eksempel 1 og 2.

Frivillighetssentralen er en koordinator og formidler av frivillig innsats i lokalsamfunnet, for eksempel overfor eldre eller hjelpetrequende personer. Frivillighetssentralen tar honorar for de tjenester de utfører, men etter relativt moderate satser. I dette tilfellet ønsker man at personer fra Frivillighetssentralen kan gå inn i driften av tiltakene, i tillegg til den eller de som er ordinært ansatte. Dette eksemplet kan illustrere hvordan samarbeidet mellom kommunale og de frivillige kan skje på samme arena, og der en organisasjon sikrer den nødvendige koordineringen av frivillige enkeltpersoner.

Eksempel 4: Det fjerde og siste eksemplet finner vi i Bodø kommune, der den lokale kirken eller idrettslag i flere av bydelene driver ungdomsklubb. De kan søke økonomisk tilskudd fra kommunen til arrangementer av ulike slag. Seksjonsleder i kommunen understreker at dette utgjør viktige fritidstilbud for disse bydelene. Eksempel 4 kan her stå som en illustrasjon på den type lokale fritidstilbud som i mange år har eksistert side om side med de kommunale tilbudene, drevet av frivillige organisasjoner med en relativt stor grad av autonomi og uavhengighet av de kommunale tilbudene.

De fire eksemplene skal ikke forstås som uttømmende for hvilke ordninger som finnes lokalt på dette området. De kan derimot illustrere den dynamikken og tilpasninger som frivillige personer og organisasjoner finner frem til ut fra den situasjonen som er lokalt, og der frivillige kan gå inn å dekke en nisje som de kommunalt drevne ordningene ikke fanger opp eller prioriterer. I St.meld. 39 (2006-07) pekes det for eksempel på at frivillig sektor bidrar til å inkludere grupper og individer som av en eller annen grunn kan falle utenfor velferdssamfunnet. Samtidig kan det fra kommunens side oppleves utfordrende å samarbeide med frivillige organisasjoner eller private som driver åpne fritidstiltak for ungdom, ettersom en ikke kan stille de samme krav til friville som en kan til kommunalt ansatte. Samarbeidet vil derfor kunne bli mindre forpliktende. Likevel har vi i casestudien sett eksempler på at frivillige organisasjoner som driver åpen fritidstiltak inngår i tverrfaglig samarbeid i bydelen sammen med de kommunale fritidstiltakene.

5.4 HVA KAN FREMME SAMARBEID?

Det som i størst grad synes å påvirke hvem fritidstiltakene samarbeider med, og hvordan samarbeidet foregår, synes i stor grad å være avhengig av hvor tjenesten er organisert i kommunen. Når fritidstiltakene ligger inn under for eksempel ungdomstjenesten, synes det å være tettere koblinger mot eksempelvis

forebyggende arbeid. Når ansvaret for fritidstiltakene er organisert inn under kulturavdelingen, synes samarbeidet mot kulturskole og kultursektoren tettere utbygd.

Dette kan kanskje synes åpenbart. På den andre siden har fritidstiltakene lokalt vanligvis en kombinasjon av en sosialpolitisk og kulturpolitisk begrunnelse, som skulle tilsi at samarbeidet mellom ulike kommunale saksområder var utydelig. Et av de fritidstiltakene vi har besøkt har utgangspunkt i et nært samarbeid mellom skole og fritidstilbud. På det tidspunktet vi besøkte fritidstiltaket opplevde man en noe vanskelig samarbeidssituasjon med skolen om bruken, åpningstider og innhold i aktiviteter. En av de ansatte i kommuneadministrasjonen sier:

”Dette med samarbeid mellom ulike etater er ekstremt vanskelig. Jeg synes vi er veldig dårlig på det. Vi merker det veldig godt i forhold til skole, nå som vi skal være på den skolen og jobbe egentlig som likeverdige, det tenker jeg, men så blir vi på en måte oversett.”

De ansatte i åpne fritidstiltak gir uttrykk for at de opplever det som verdifullt å samarbeide med ulike instanser, uansett hvordan man begrunner tiltakene. Som vi har sett, har mange åpne fritidstiltak til dels mye samarbeid med ulike instanser. Samtidig varierer det mye hvem tiltakene samarbeider med og hvordan samarbeidet oppleves. Det er flere årsaker til at samarbeid mellom fritidstiltakene og ulike offentlige hjelpeinstanser kan oppleves vanskelig. Nedenfor vil vi diskutere enkelte forhold som kan bidra til å fremme et bedre samarbeid, enten det gjelder samarbeid for å forebygge eller for å legge til rette for at ungdom kan få utvikle egne interesser på best mulig måte.

Kunnskap og holdninger

En forutsetning for samarbeid mellom de åpne fritidstiltakene og ulike instanser i det offentlige, er at de ulike instansene kjenner til fritidstiltakene og vet hva de kan gi av tilbud og hvilken kompetanse de besitter. Ansatte ved fritidstiltak gir blant annet uttrykk for at profesjonsutøvere i andre sektor har negative eller nedlatende holdninger, eller mangelfull innsikt når det gjelder fritidstiltakenes innhold og faglighet. Dette forklarer de med at man innen fritidstiltakene har lavere krav til formell kompetanse enn en del andre sektorer der kompetansekrav i mange tilfeller er 3-årig høgskoleutdanning. Lederne ved fritidstiltakene peker blant annet på at en løsning ligger i en økt profesjonalisering av fritidssektoren gjennom økt vektlegging av formell kompetanse. Dette kan eksempelvis være

etablering av en høyskolebasert utdanning rettet spesielt mot denne sektoren, i form av ettårig studietilbud, eller lengre, på hel- eller deltid.

Forebygging – helhetlig perspektiv

Det ligger også en utfordring for personalet i helsetjenesten til å se utover egne faglige rammer og forsøke å se ungdommenes helhetlige situasjon. I dette ligger det samtidig også en stor utfordring i at ulike faggrupper som jobber ved fritidstiltakene, offentlige instanser i kommunene og i spesialisthelsetjenesten får større forståelse for hverandres ståsted og utfordringer. Felles forståelse er med andre ord viktig for samarbeid.

Organisatoriske og økonomiske rammer

Arbeidet med å få til samarbeid mellom ulike instanser, skjer innenfor organisatoriske og økonomiske rammebetingelser som ikke alltid oppleves like enkle for de involverte. For det *første* kan stramme budsjetter, eventuelt manglende prioriteringer, gjøre dette arbeidet vanskelig. Enkelte ledere ved fritidstiltakene peker på at flere av de offentlige instansene er underbemannet og sliter med stor turnover og rett og slett ikke har hatt overskudd til samarbeid. Det er med andre ord ikke snakk om motvilje, men tilstrekkelig med ressurser/tid. For det *andre* ligger det en stor utfordring i at mange med ulik organisatorisk forankring og faglig kompetanse skal samhandle med hverandre. Utfordringen blir altså å få til samarbeid på tvers av organisatoriske inndelinger. Flere steder er de åpne fritidstiltakene en del av tverrfaglige konsultasjonsteam, med mer. Dette er en måte å møte denne utfordringen på, og som legger til rette for samarbeid mellom ulike instanser mer generelt og ikke bare knyttet til enkeltsaker. Det synes å være store variasjoner i hva slag rammebetingelser de åpne fritidstiltakene jobber under, blant annet med tanke på økonomi, bemanning, kompetanse og geografisk lokalisering. Dette henger nært sammen med kommuneøkonomi og politiske prioriteringer lokalt.

5.5 OPPSUMMERING

I spørreundersøkelsen så vi at over to tredjedeler (69 %) av kommunene/bydelene samarbeider i stor eller svært stor grad med kulturetaten, mens kun 26 prosent samarbeider i stor eller svært stor grad med helse- og sosialetaten. Det tilsvarende tallet for oppvekst- og skoleetat er 35 prosent. Undersøkelsen viste også at 80 prosent samarbeider i svært stor, stor eller noen grad med frivillige organisasjoner. Omtrent to tredjedeler av kommunene har ett eller flere åpne fritidstiltak som har et formalisert samarbeid med kommunale instanser. Åpne

fritidstiltak samarbeider med andre instanser for det første om organisering, finansiering og praktiske forhold knyttet til driften av tiltaket. For det andre samarbeides det om forebygging og oppfølging av ungdom som har behov for hjelp. For det tredje samarbeides det om ulike kulturaktiviteter. Samarbeidet kan være av mer generell karakter, men kan også gjelde enkeltsaker. Casestudien viser at hvem det samarbeides med, hva det samarbeides om og omfanget av samarbeidet blant annet varierer ut fra hvilken type åpne fritidstiltak det er snakk om og hvor tjenesten er organisert i kommunen.

6. KOMPETANSE BLANT DE ANSATTE I ÅPNE FRITIDSTILTAK

I dette kapitlet skal vi belyse og diskutere hvilken kompetanse de som jobber i åpne fritidstiltak for ungdom har. Videre vil vi drøfte hvordan de ansatte selv og de som er ansvarlige for dette saksområdet i kommuneadministrasjonen vurderer behovet for kompetanse i disse stillingene. De diskusjonene vi trekker opp er knyttet til disse spørsmålene:

- Hvilken kompetanse har de ansatte i tiltakene?
- Hvilke kompetansebehov og andre faglige behov har de ansatte i forhold til arbeidet?
- Hvordan vurderer de ansatte egen kompetanse, eventuelle muligheter for å styrke sin kompetanse eller hente støtte gjennom samarbeid med andre?
- Er det kompetanseforskjeller mellom ledere og andre medarbeidere?

For det første er denne diskusjonen knyttet til hvilken type kompetanse man anser som ønskelig og nødvendig at de som jobber i fritidstiltak for ungdom har – ulik formell kompetanse, realkompetanse og/eller personlig egnethet? For det andre er det innenfor dette feltet en spenning mellom sosialfaglig kompetanse på den ene siden og kulturfaglig kompetanse på den andre. Dette henger tett sammen med diskusjon rundt hva åpne fritidstiltak for ungdom skal være, hva som er formålet med tiltakene og hvilke tilbud som skal gis.

6.1 FORMER FOR KOMPETANSE

Med individers kompetanse menes vanligvis de kunnskaper, ferdigheter og evner som den enkelte medarbeider anvender for å utføre bestemte oppgaver, samt motivasjonen og egnethet for oppgavene (Nordhaug 1993). *Formell faglig kompetanse* refererer til den formelle utdanningen, eksamener og vitnemål som den enkelte har. I den sammenheng vi snakker om her, dreier det seg i mange tilfeller om relevant høyskole- eller videregående utdanning. *Realkompetanse* er all kunnskap, ferdigheter og innsikt et menneske har. Det omfatter blant annet erfaring ansatte har tilegnet seg over tid ved for eksempel å ha jobbet med barn og unge over kanskje lang tid. Det er den antatte kompetansen yrkesansiennitet bringer. I tillegg vektlegges gjerne *motivasjon og personlig egnethet* som viktige

egenskaper, særlig i yrker der en arbeider med mennesker. Selv om en person har jobbet lenge i forhold til barn og unge er det likevel ikke noen garanti for at han eller hun er godt egnet og har den nødvendige kompetansen. Og motsatt: det er heller ikke sikkert at treårig høgskoleutdanning nødvendigvis gjør en person egnet til å jobbe i et fritidstiltak for ungdom.

Den personlige kompetansen er altså ikke nødvendigvis knyttet til noe yrke, men er en kombinasjon av formelle kvalifikasjoner, menneskelige kvaliteter, egenskaper og ferdigheter. Både "profesjonelle" og "ikke-profesjonelle" kan ha personlig kompetanse. Stadig flere legger vekt på personlig kompetanse og medmenneskelighet som en del av profesjonaliteten (Uggerhøj 1996, Skau 1998). Vi vil likevel operere med en forståelse av profesjonalisering som økt vektlegging av formell kompetanse, og da først og fremst i betydningen høgskoleutdanning og lignende. I løpet av de senere årene har det skjedd en utvikling ved åpne fritidstiltak hvor en har gått fra å ha stort sett ufaglærte ansatte og en stor andel frivillige, til at en relativt høy andel av de ansatte innenfor dette feltet har formell utdanning i form av en treårig høgskoleutdanning. Det kan eksempelvis være helse- og sosialfaglig eller kulturfaglige utdanninger. Denne utviklingen kan karakteriseres som en profesjonalisering av feltet.

6.2 HVILKEN KOMPETANSE HAR LEDERNE OG DE ANSATTE?

I spørreundersøkelsen har vi vært opptatt av hvorvidt lederne og de ansatte i fritidstiltakene har formell faglig kompetanse og realkompetanse.

Tabell 27: I hvilken grad har ledere og ansatte ved de åpne fritidstiltakene formell faglig kompetanse (relevant høgskole- eller videregående utdanning)? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Ledere	27	22	27	10	8	7	101	305
Ansatte	9	15	35	21	13	7	100	297

Vi ser i tabellen over at nesten halvparten (49 %) mener at lederne ved de åpne fritidstiltakene i stor eller svært stor grad har formell faglig kompetanse. Det er derimot ikke like mange som mener dette når det gjelder de ansatte i

fritidstiltakene. Kun en fjerdedel (24 %) mener at de ansatte i stor eller svært stor grad har formell faglig kompetanse. Vi har ikke avgrenset hva den formelle kompetansen kan bestå i.

Tabell 28: I hvilken grad har ledere og ansatte ved de åpne fritidstiltakene realkompetanse (annen type relevant arbeidserfaring)? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Ledene	32	39	18	3	2	6	100	302
Ansatte	20	37	27	6	3	7	100	294

Respondenter mener at ledere ved de åpne fritidstiltakene i større grad enn de øvrige ansatte har relevant realkompetanse. Mens 71 prosent har svart at lederne i stor eller svært stor grad har realkompetanse, er det tilsvarende tallet for øvrige ansatte 57 prosent. Dette viser også at det er flere som mener at lederne og de ansatte i større grad har realkompetanse enn faglig kompetanse (jfr. tabell 29). Det er dessuten betydelig færre som mente at ledere og ansatte i liten eller svært liten grad har realkompetanse enn de som mente at ledere og ansatte manglet formell kompetanse.

I de fem casekommunene intervjuet vi administrativt ansatte og ansatte i tiltakene om kompetanse og utdanningsbakgrunn hos ansatte i fritidstiltakene i kommunen. Materialet viser at det kan variere mye fra kommune til kommune hvilken kompetanse ansatte i åpne fritidstiltak har. Sett under ett, viser dette et bilde av et felt hvor ledere og ansatte har svært variert kompetansemessig bakgrunn. Det gjelder særlig formell utdanning, der det synes å være en stor bredde. Personlig egnethet, realkompetanse og interesse for feltet synes mange steder å være vel så relevant.

Når vi ser spesifikt på de fritidstiltakene som inngår i vår studie, ser vi at de ulike tiltakene gjerne har en sammensetning av ansatte med kulturfaglig og sosialfaglig bakgrunn. Vekten synes i større grad å være på formell kompetanse i de kommunalt drevne tiltakene. De ansatte som vi har intervjuet, mener det er en stor fordel at de som jobber i fritidstiltakene har ulik bakgrunn og kompetanse, som en leder ved et fritidstiltak forteller: *”Vi kan spørre andre til råds og låne*

hverandre der det er behov.” Hvilken kompetanse de som jobber i åpne fritidstiltak har, må også ses i sammenheng med hvordan fritidstiltakene er organisert og drevet, og hvilken økonomi tiltakene har. Vi ser også at flere steder leier man inn folk for å holde kurs, workshops, osv. Dette gjelder først og fremst der fritidstiltakene er utformet som kulturhus for ungdom eller ungdomskafeer, og i mindre grad ved tradisjonelle fritidsklubber.

I de ikke-kommunalt drevne tiltakene ser vi at lederne har formell utdanning som kan relateres til feltet. Vekten totalt sett i disse tiltakene ligger i større grad på personlig egnethet, interesse og realkompetanse, siden disse tiltakene i stor grad er basert på voksne som gjør en frivillig innsats.

Det er ellers verd å merke seg at også ungdommene vi intervjuet er opptatt av frivillighet og personlig egnethet. I et av de frivillig drevne tiltakene intervjuet vi to jenter som nylig hadde begynt å bruke tiltaket:

Kommer dere til å bruke leksehjelpordningen?

Ja, vi har allerede prøvd den – i går!

Hvordan var det?

Det virket faktisk som han var utdannet lærer. Han var bedre til å hjelpe meg å forstå det enn læreren min egentlig er. Måten han forklarte på – det var sånn at alle kunne skjønne det, i stedet for å bruke faguttrykk og sånn.

En ting er hvilken kompetanse de ansatte faktisk har, en annen er hvilken kompetanse arbeidsgiver ønsker at de ansatte skal ha. I spørreundersøkelsen har vi også vært opptatt av hvorvidt lederne og de ansatte har behov for mer kompetanse.

Tabell 29: Etter din vurdering, har ledere og/eller ansatte i fritidstiltakene behov for mer kompetanse? Antall og prosent. (N=307)

	Prosent	Antall
Ja, lederne	3	8
Ja, de ansatte	10	31
Ja, både lederne og de ansatte	58	177
Nei	13	41
Vet ikke	16	50
<i>Total</i>	<i>100</i>	<i>307</i>

I tabellen over ser vi at godt over halvparten (58 %) mener at både lederne og de ansatte ved de åpne fritidstiltakene har behov for mer kompetanse. Kun 13 prosent har svart nei på dette spørsmålet. Vi spurte de som svarte "ja" om hvilken kompetanse lederne og/eller de ansatte i de åpne fritidstiltakene har mer behov for.

Flere pekte på *kompetanse knyttet til drift og ledelse av åpne fritidstiltak*. De ønsket mer kompetanse om blant annet ledelse, forvaltning, taushetsplikt, etikk, markedsføring, økonomi, personalhåndtering, nettverksbygging og hvordan samarbeide med andre. Flere mente også at de ansatte har behov for mer kompetanse om å drive fritidsklubb. Her nevner de blant annet kompetanse om hvordan man kan motivere og engasjere ungdom, sette i gang og drive nye aktiviteter, drive ungdomsarbeid, hva som rører seg i en ungdomsgruppe, få ungdom til å komme og hvordan man kan hjelpe ungdom å realisere egne prosjekter. Enkelte mener også de ansatte har behov for mer kompetanse om medvirkning og innflytelse, hvordan få til brukermedvirkning i praksis.

Den type kompetanse flest etterspurte var imidlertid *sosialfaglig kompetanse* i forhold til å håndtere ulike utfordringer. Flere nevnte også økt kompetanse om det å samtale med ungdom, grensesetting, psykiatri, forebygging av rus og kriminalitet, atferdsproblematikk, håndtering av utagerende ungdom, mobbing og konfliktmegling. Videre ble det også nevnt mer kompetanse om rusmidler, hvordan man kan hjelpe ungdom med ulike utfordringer, integrering av innvandrere og hvordan man kan tiltrettelegge for ungdom med spesielle behov.

Det ble også trukket frem at de ansatte i de åpne fritidstiltakene har behov for mer *kulturkompetanse*. Dette ble utdypet med kompetanse om de aktiviteter ungdommene er opptatt av, alt fra musikk, drama, film, data, terrengsykling osv.

Det ble også påpekt på behov for kompetanse om å arrangerer konserter og arrangementer.

6.3 HVILKEN KOMPETANSE VEKTLLEGES?

Det faktum at åpne fritidstiltak for ungdom ikke er en lovpålagt tjeneneste, og heller ikke lovregulert, innebærer at det ikke finnes reguleringer som stiller krav til en spesiell kompetanse blant de ansatte. Hvilken kompetanse de som jobber i åpne fritidstiltak for ungdom skal eller bør ha, er derfor ikke en selvfølge. Vi har sett at det varierer til dels mye hvilken kompetanse og bakgrunn de ansatte faktisk har. I den kvalitative studien har vi også spurt representantene fra kommunene, de ansatte i fritidstiltakene og ungdommene som bruker tiltakene, hvilken kompetanse de mener det er viktig at de som jobber i åpne fritidstiltak for ungdom har.

Som påpekt i litteraturgjennomgangen i kapittel 3, finnes det ikke en dekkende nasjonal oversikt over kompetansebakgrunn hos ansatte innen dette feltet per i dag. I den aktuelle litteraturen som tar opp dette, ser vi at man også her viser til en tilsvarende sammensetning av ulike typer kompetanse som vi har beskrevet over (Jacobsen 2000; Helland og Øia 2000). Flere kurstilbydere har etablert ulike kurstilbud rettet mot ansatte i fritidsklubber og etablert årsstudium i barne- og ungdomsarbeid ved enkelte høyskoler/universitet. Interesseorganisasjonen Ungdom & Fritid tilbyr dessuten opplæring og kursing rettet mot ansatte i åpne fritidstiltak for ungdom. Det finnes også andre kurs rettet mot ansatte i dette feltet (Smette 2005; Vestel og Hydle 2009). Hovedvekten av innholdet i dette synes å være rettet mot det praktiske klubbarbeid, med vekt på forebygging, medvirkning, samarbeid, etc.

Hvilken kompetanse representantene fra kommunene og de ansatte selv anser som viktig varierer noe fra sted til sted, samtidig som det også kan variere innad i kommunene fra et fritidstiltak til et annet, ikke minst ut fra hva slags type tiltak det er snakk om. Ved *kulturhus for ungdom* ønsker man først og fremst folk med kulturbakgrunn, samt at de er personlig egnet. Ved *tradisjonelle fritidsklubber og ungdomskaféer* er personlig egnethet kanskje det aller viktigste, men her kan man også ønske *barne-* og ungdomsarbeidere, folk med sosialfaglig bakgrunn og ikke minst folk med ulike former for realkompetanse.

Ungdommene fra fritidstiltakene som vi intervjuet, la i all hovedsak vekt på personlig egnethet hos de ansatte som viktig. De trakk frem som viktig at de ansatte var positive, optimistiske, hyggelige og hadde godt humør. Andre forhold som de mente var viktig var at de ansatte hadde humor, var imøtekommende, støttende, lette å snakke med og engasjerte. Flere pekte også på at det var fint at de ansatte satte klare grenser og var bestemte. En av informantene, en 16 år gammel jente sier om de voksne i det tiltaket hun er på:

”De er veldig hyggelige. De er ikke sånne gamle, sure mennesker som sier at” ikke gjør det, ikke gjør det”. Det som ikke er lov her, er helt åpenbart at du ikke kan gjøre. Du kan ikke ta deg en røyk her, liksom. Og hvis du sitter og snakker med noe og en av de voksne kommer og blir med i samtalen, så er det er ikke sånn at du vil at han skal gå sin vei. For de har liksom sine meninger og er litt ungdommelige og sånn.”

Ungdommene legger vekt på at de voksne bør være flinke til å lytte og vise medmenneskelighet, og sier det ikke avhenger av hvorvidt personen har mye utdanning eller ikke – personer som er gode til å forstå og lytte fins blant både profesjonelle og ikke-profesjonelle. I et av de kommunale tiltakene vi besøkte ga ungdommene uttrykk for at det var viktig at de ansatte var kulturarbeidere og delte de samme verdiene som ungdommene som bruker stedet. Samlet sett synes det som om ungdommene selv primært legger vekt på de kommunikative og menneskelige sidene ved den rollen de ansatte har, og det er først når det viser seg å være åpenbare misforhold mellom tiltakets profil og ansattes fagbakgrunn at ungdommene tematisere ansattes kompetansebakgrunn.

Formell kompetanse – sosialfaglig og kulturfaglig kompetanse

Hvilke former for kompetanse som anses som relevant henger tett sammen med hva som er formulert som målsettinger for fritidstiltakene og hvilke tilbud de skal gi. Dersom en først og fremst mener at disse stedene skal være en arena hvor en kan forebygge sosiale problemer som rusmisbruk og kriminalitet, og fange opp barn og unge som har det vanskelig, er det naturlig at en tenker at de ansatte bør ha sosialfaglig kompetanse, f.eks. barnevernspedagog. Dersom en derimot mener at åpne fritidstiltak skal være en arena hvor barn og unge skal få utvikle egne interesser og være sammen med jevnaldrende, er det mer naturlig å tenke seg at de ansatte bør ha kompetanse innenfor kultur, musikk, film osv. Dette kan fremstå som ytterpunkter, men det kan også være aktuelt å kombinere ulike typer formell kompetanse. Det er ikke alle som legger like stor vekt på formell kompetanse.

I de to typer fritidstiltak vi har kategorisert som henholdsvis *tradisjonelle fritidsklubber* og *ungdomskafeer* står forebyggingstanken sterkt. I disse tiltakene er det først og fremst sosialfaglig, kompetanse, pedagogisk kompetanse eller tilsvarende som vektlegges. Ønsket om sosialfaglig og eventuelt også pedagogisk kompetanse begrunnes blant annet med at en da kan bygge opp en profesjon. De fritidstiltak vi har kategorisert som *kulturhus* vektlegger på en helt annen måte at de ansatte har kompetanse knyttet til de aktivitetene som foregår i tiltaket, for eksempel filmproduksjon, musikk eller dans.

Et eksempel på et fritidstiltak med sosialfaglig profil, er ungdomshuset Riverside i Oslo. Her holder blant annet ungdomsteamet i bydelen til, og der har de ansatte har miljøterapeutisk utdanning. Målsettingen for ungdomsteamets virksomhet er sekundær- og tertiærforebyggede arbeid overfor ungdom i alderen 16-21 år, blant annet knyttet til oppfølging og oppsøkende virksomhet. Riverside huser for øvrig et byomfattende tilbud til alle ungdommer i aldersgruppen 15-23 år, med informasjon, assistanse til jobbsøk, etc. Stedet fungerer som et sosialt samlingssted. Dessuten driver Riverside til sammen 30 praksisplasser innen fire ulike yrkesretninger i samarbeid med Nav. Det synes å være et relativt tett samarbeid mellom ulike funksjonene som huset ivaretar, slik at det sosialfaglige arbeidet utgjør en helt sentral side ved virksomheten. Den tydelige sosialfaglige kompetanseprofilen gjør det også lett for teamet på huset å samarbeide tett med andre forebyggende instanser i bydelen og kommunen.

Et eksempel på et fritidstiltak med kulturfaglig profil, er Tvibit kulturhus for ungdom i Tromsø. Her kan det være snakk om formell kompetanse på dette feltet, men behøver ikke være det. Ved disse tiltakene er det også vanlig å leie inn folk med spesialkompetanse på ulike felt dersom det skal arrangeres workshops, kurs, etc. Leder fra et av kulturhusene i casestudien sier:

"Alle ansatte er valgt ut fra den kompetansen de har på ulike områder. Hvis du jobber på filmavdelingen, så må du ha filmutdanning, eller erfaring fra det. (...) så vi er veldig bevisst på to ting: Det ene er kompetanse, bakgrunnen, hva man har gjort, og det andre er hvilken person man er. (...) Vi velger ja-mennesker som ser ressurser og muligheter i ting og ikke begrensinger."

Ved Tvibit har man bevisst ikke ønsket at de ansatte skal ha sosialfaglig kompetanse, og legger vekt på at man er administrativt plassert inn under kulturavdelingen i kommunen. De som begynte å jobbe frem Tvibit hadde ikke erfaring eller utdanning fra barne- og ungdomsarbeid, noe de selv synes har vært

viktig. En av lederne understreker dette: *"Det er utrolig viktig. (..) Det er fortsatt ingen i staben som har barne- og ungdomsutdanning."* Ifølge nestleder ved Tvibit gjorde nettopp det at de ansatte ikke hadde bakgrunn fra barne- og ungdomsarbeid, at de så på det å drive fritidstiltak for ungdom med nye øyne. De opplevde at det tradisjonelle ungdomsarbeidet var svært problemfokusert og negativt, med stort fokus på forebygging.

Landsforeningen for fritidsklubber og ungdomshus, Ungdom & Fritid, er i et veiledningshefte rettet til kommunene tydelig på hvilken kompetanse de ønsker blant de ansatte:

"Personalets rolle og funksjons i fritidsklubben skal avspeile den kommunale oppgaven som virksomheten er opprettet for å ivareta. Her er en av klubbens sentrale oppgaver å drive et godt forebyggende arbeid. På den måten vil kommunen bidra til å sikre et positivt og trygt oppvekstmiljø for sine unge innbyggere. (...) På denne bakgrunn er det kommunens selvfølgelige ansvar som arbeidsgiver å sørge for at de ansatte innehar kunnskap om hva et slikt arbeid faktisk innebærer." (Ungdom & Fritid 2009a:13).

En stor del av de kommunale åpne fritidstiltakene er medlemmer i Ungdom & Fritid. Foreningen legger også visse føringer på hvilken kompetanse de ansatte skal ha, og vi har sett at enkelte åpne fritidstiltak har valgt ikke å være medlem av Ungdom & Fritid nettopp fordi de vektlegger forebygging og sosialfaglig kompetanse sterkt.

Kompetanse og samarbeid

Gjennom casestudien har vi sett at flere av de ansatte opplever at det er lettere å få til samarbeid med andre kommunale instanser om forebygging og hjelp til ungdom som har problemer, dersom de ansatte har formell sosialfaglig kompetanse. Dette gjelder ikke minst fordi andre instanser tar tiltakene mer "på alvor" når de vet at de som jobber der har relevant faglig utdanning. Samarbeidet kan også oppleves lettere ved at man "snakker samme språk" som fagpersoner i de instansene en skal samarbeide med. Denne observasjonen finner vi igjen i evalueringer innenfor andre forebyggende områder. I evalueringene av incestsentrene og krisesentrene fant man at det var sammenheng mellom utdanningsnivå og hvor godt samarbeidet med andre instanser ble vurdert (Gjertsen og Eide 2008; Jonassen og Stefansen 2003).

I casestudien var hovedinntrykket at de ansatte ga uttrykk for at samarbeidet med andre instanser var godt. Å ha formell sosialfaglig kompetanse syntes å gi et bedre

utgangspunkt for å samarbeide med andre kommunale instanser, ikke kun fordi man deler forståelsesbakgrunn, men også på grunn av den status som tilskrives fagpersonell. En av klubbarbeiderne vi intervjuet gir uttrykk for dette:

"Jeg opplever at de ikke helt skjønner hva vi driver med. Har fått kommentarer som "så dere er husmødre som jobber litt på si?" Det er skikkelig nedvurderende. Det er noen år siden, men det skaper avstand. Det er mye sånn profesjonskamp. Hadde vi hatt treårig høgskoleutdanning, da er det vanskeligere å avfeie folk."

Vi ser at ansattes formelle kompetanse på denne måten ikke kun handler om å bli tatt på alvor som fagperson, men at fritidstiltaket som tjenesteområde tas på alvor. Enkelte kommuner og fritidstiltak er tydelige på at man ønsker enten sosialfaglig kompetanse eller kompetanse knyttet til ulike kulturfag. I noen kommuner er man bevisst på at man ønsker at de ansatte har formell kompetanse, men det kan variere hva en har behov for. En administrativt ansatt i en av casekommunene gir uttrykk for dette:

"Jeg ville ha inn folk som hadde en god kompetanse, utdanning som var rettet inn mot barn og ungdom, for å heve nivået. Så det har vært helt bevisst. Høyere utdanning innenfor feltet, det kan være barnevernspedagog, sosialarbeider, idrettspedagog, hele feltet. Det er viktig å ha en bredt sammensatt gruppe i forhold til å dekke flest mulig behov, fordi det er så mange ulike behov."

I casestudien var det også flere som la vekt på at det er viktig at de som jobber i fritidstiltakene har ulik bakgrunn og besitter ulik kompetanse. På den måten kan de ansatte utfylle hverandre og nå et større mangfold av ungdommer.

Realkompetanse og personlig egnethet

Som vi har vært inne på tidligere vektlegges personlig erfaring og egnethet i stor grad innenfor dette feltet. Noen ganger ser vi at dette kommer i tillegg til krav til formell kompetanse, og i andre tilfeller er det nettopp erfaring og egnethet som etterspørres. Dette henger sammen med at feltet i mindre grad enn de fleste andre kommunale virksomhetsområder er regulert, siden dette ikke er en lovpålagt tjeneste og det ofte er snakk om små stillinger med ugunstig arbeidstid, og trang økonomi.

Når det gjelder realkompetanse i fritidstiltakene ser vi at dette gjerne knyttes til et bestemt aktivitetsområde, for eksempel musikk eller dans. Vi ser at flere av våre informanter blant de ansatte i tiltakene har jobbet ved de åpne fritidstiltakene over flere år og ikke har høgskoleutdanning. De har likevel tilegnet betydelig

kompetanse gjennom å ha jobbet med barn og unge over tid, deltatt på kurs gjennom jobben, osv. I casestudie ble dette vektlagt i flere av kommunene. Flere av de administrativt ansatte vi intervjuet la vekt på at *"det er en fordel å ha jobbet i klubb før."*

I intervjuene med ansatte i fritidstiltakene ble også betydningen av egne erfaringer fra fritidsklubb påpekt som en type realkompetanse. Det kan likevel stilles spørsmål ved hvorvidt det å selv ha deltatt i et fritidstiltak gir noen garanti for at man er godt egnet til å jobbe i dette feltet. En av informantene fra kommuneadministrasjonen fortalte at de har ansatt en del yngre mennesker i fritidstiltak som selv har "gått i klubb". Erfaringene med dette mente informanten var "litt både-og". Informanten mente at det ikke er sikkert disse ungdommene har skjønt hva "det dreier seg om", å drive et fritidstiltak, til tross for at de selv har deltatt i tiltak. Det å forstå hva et fritidstiltak er for noe, er også noe flere av de ansatte vi har intervjuet legger vekt på, som en sier: *"At de kan forstå det som ligger bak."*

Både representantene fra kommunene, de ansatte i fritidstiltakene og ikke minst ungdommene vi har intervjuet, peker på at de ansatte må være *personlig egnet* til å jobbe med ungdom og jobbe i denne type tjeneste, uansett om de har en formell utdanningsbakgrunn eller ikke. Samtidig fremstår personlig egnethet som det aller viktigste, som flere av de ansatte understreker:

"Den menneskelige kompetansen er uansett viktig. Det vektlegges veldig."

"Der er det personlig egnethet som er det viktigste."

"Vi har aldri utlyst stillinger. De er håndplukket. Du må nesten det. Det nytter ikke å komme å si at du er vernepleier og har jobbet der og der, det hjelper ikke oss hvis du ikke kan kommunisere ned brukerne."

Gjennom casestudien har vi sett at det å være personlig egnet til å jobbe i åpne fritidstiltak for ungdom innebærer å kunne jobbe med mennesker, kunne møte ungdommene og forstå hva et åpent fritidstiltak for ungdom er. Å være egnet til å jobbe i fritidstiltak for ungdom innebærer også ifølge de ansatte, å være en trygg og stabil voksenperson som kan prate med og lytte til ungdommene. Enkelte peker også på at det er viktig at de som jobber i fritidstiltakene har et engasjement og har lyst til å jobbe med ungdom. En ansvarlig for fritidstiltak i en kommune understreker nettopp dette: *"De må ha lyst til å være der de timene. Har de ikke det, og bare vil tjene pengene, da er det veldig kjedelig."* Denne

informanten mener det er en utfordring å få tak i de riktige folkene til å jobbe i fritidstiltakene. Hun legger også vekt på at det er viktig at de ansatte klarer å få det beste ut av hverandre og klarer å se muligheter, ikke bare begrensningene.

6.4 KOMPETANSEUTVIKLING

Det varierer som diskutert ovenfor, noe hvilken kompetanse en anser som viktig at de ansatte i åpne fritidstiltak har. Som tabell 29 viser, mener over halvparten av representantene fra kommunene at både lederne og de ansatte har behov for mer kompetanse. Dette var også noe intervjuene med representanter fra kommuner og ansatte i fritidstiltakene viste. Hvordan kan man så best sikre den kompetansen man ønsker?

Som et ikke-lovpålagt kommunalt tjenesteområde er åpne fritidstiltak en tjeneste som mange steder må klare seg med små midler. Dette fører blant annet til at mange av ansatte i klubbene går i deltidsstillinger. I intervjuene med de ansatte i tiltakene påpekes problemene med dette når det gjelder mulighetene for å drive kompetansebygging innenfor disse tjenestene:

”Vi har et bra tilbud, men vi er redde for at alt blir borte – at det dør ut. Det er ikke bra. Jeg har jobbet med barn og unge siden 1988, og det jeg har sett er at politikerne åpner kassen når det blir problemer, og det er helt feil. Det er ikke noe forebygging! Det er bare for å male over problemene. Forebyggende arbeid er noe kontinuerlig. Det må skje hele tiden. Og de må bevilge penger til tiltakene som fungerer og som er bra og skaper positive arenaer for ungdommer. [...] Det finnes sikkert gode og dårlige tider, men fremtiden er jo barn og ungdom, og det må investeres i dem hele tiden.”

I intervjuene med ansatte blir det lagt vekt på at det å bygge opp kompetanse i disse tjenestene innebærer at man kan tilby stabile jobber, slik at dyktige fagfolk velger å bli i disse stillingene. Dette handler om å kunne bygge opp kompetanse i organisasjonen over tid. Med mange små stillingsbrøker og stor utsatthet for økonomiske svingninger gir informantene uttrykk for at dette blir vanskelig. Et gjennomgående tema i intervjuer med ansatte og ledere er nettopp bekymringen for at tiltakene preges av å være ad hoc og lite langsiktige. Selv i noen av de kommunene som regnes for å satse offensivt på åpne fritidstiltak gir ansatte i tiltakene uttrykk for dette.

I spørreundersøkelse hadde vi et åpent spørsmål der vi spurte på hvilken måte kommunen eventuelt ønsker å bidra til kompetanseheving blant lederne og/eller de ansatte i de åpne fritidstiltakene. Det ble pekt på at kommunen bidrar til kompetanseheving gjennom å gi tilbud om kurs og konferanse om ulike relevante tema, enten internt i kommunen eller hos andre, særlig gjennom Ungdom & Fritid. Det finnes i dag ingen direkte yrkesrettet utdanning for klubbarbeidere i Norge. Flere pekte også på at de forsøker å ansette folk med riktig kompetanse, gi nytilsatte opplæring og la ansatte i de åpne fritidstiltakene få mulighet til å ta relevant utdanning eller videreutdanning. Den utdanningen de fleste viser til her er utdanning i barne- og ungdomsarbeid. Andre måter kommunene bidrar til kompetanseheving på er ved å la ansatte i de åpne fritidstiltakene hospitere i nabokommuner slik at en kan lære av hverandre. Flere trekker også frem tverrfaglig samarbeid mellom ulike instanser internt i kommunen som kompetansehevende. Enkelte viser til at ansatte i de åpne fritidstiltakene deltar på samlinger med frivillige lag og organisasjoner for å utveksle ideer og erfaringer.

I casestudien kommer det også frem at små stillinger og trang økonomi gjør det praktisk vanskelig å delta på eksterne kurs, og mange steder har man heller ikke råd til å prioritere dette. En av de ansatte sier at: *"Vi har ikke mye midler til det i budsjettet. Vi prøver å få med oss det som er gratis."* En annen måte å bidra til kompetanseutvikling på blant de ansatte er å legge til rette for at de ansatte kan lære av hverandre. Det å utveksle erfaringer med andre ansatte som jobber i åpne fritidstiltak, kan altså bidra til øke kompetanse og skape fellesskapsfølelse, slik noen ansatte gir uttrykk for:

"Det som er vel så viktig er kompetanseheving underveis og det å kunne drøfte ting og ta opp saker underveis."

[...]

"Da diskuterer vi ting som har skjedd og hvordan vi løser ting. (...) Det er ok å møtes og så kan man støtte seg litt på hverandre og få litt feedback."

I enkelte av kommunene som inngår i casestudien møtes de ansatte regelmessig. Andre steder oppleves dette vanskelig å få til. Når de fleste av de ansatte har små stillinger kan det også være praktisk vanskelig å få til å møtes: *"Det er blitt mer krevende. De fleste har nå andre jobber i tillegg."* Enkelte trekker også frem at de som jobber i små stillinger ikke er så engasjert og interessert i kursing som de som jobber i større stillinger. Stor turnover blant ansatte gjør det vanskelig for kommunene å gjennomføre opplæring og holde kurs, fordi en må gjenta opplæringen ofte.

6.5 OPPSUMMERING

Spørreundersøkelsen viser at omtrent halvparten (49 %) av respondentene mener at lederne ved de åpne fritidstiltakene i stor eller svært stor grad har formell faglig kompetanse, mens kun en fjerdedel (24 %) mener dette når det gjelder de ansatte. Når det gjelder realkompetanse, mener 71 prosent at lederne i stor eller svært stor grad har det, og 57 prosent at de ansatte har det. Undersøkelsen viser videre at over halvparten (58 %) mener at både lederne og de ansatte ved de åpne fritidstiltakene har behov for mer kompetanse. Det er først og fremst et ønske om mer kompetanse knyttet til drift og ledelse av åpne fritidstiltak, sosialfaglig kompetanse og kulturkompetanse. I casestudien så vi at det varierer mye hvilken kompetanse de ansatte i åpne fritidstiltak har. Det varierer også hvilken kompetanse som vektlegges, formell kompetanse, realkompetanse og/eller personlig egnethet. Ungdommene legger vekt på at de ansatte bør være flinke til å lytte og vise medmenneskelighet. Hvilken formell kompetanse som vektlegges av lederne for tiltakene avhenger blant annet av hvilken type fritidstiltak det er snakk om. Ved kulturhus vektlegger man at de ansatte har kompetanse knyttet til de aktivitetene som foregår i tiltaket, mens ved tradisjonelle fritidsklubber og ungdomskafeene vil det være et større ønske om sosialfaglig og eventuelt pedagogisk kompetanse blant de ansatte. I tillegg vektlegges realkompetanse, enten knyttet til bestemte aktivitetsområder eller ved å ha jobbet i fritidstiltak og lignende tidligere, og personlig egnethet. I casestudien så at kommunene forsøker å bidra til kompetanseutvikling blant de ansatte ved for eksempel å tilby kurs og internopplæring. Samtidig kan små stillinger og trang økonomi gjøre kompetanseutvikling vanskelig.

7. DELTAKELSE OG MEDVIRKNING

Gjennom studien har vi vært opptatt av hvilke muligheter ungdommene har til å delta og være med å ha innflytelse på hvordan åpne fritidstiltak skal organiseres og hva de skal romme av ulike aktiviteter. Vi har stilt spørsmål om dette i spørreundersøkelsen og vi har tatt opp dette under intervjuene med ansatte og deltakere i de fritidstiltakene vi har besøkt. Problemstillingene har vært:

- I hvilken utstrekning og på hvilken måte får ungdommene selv være med på å påvirke organisering og innhold i fritidstiltakene?
- Hvordan vektlegges og fungerer ungdomsdemokrati, medbestemmelse, brukermedvirkning og ansvarliggjøring i åpne fritidstiltak?
- Har kommunene opprettet barne- og ungdomsråd, ungdommens kommunestyre eller lignende – og hvilken rolle har eventuelt disse i saker som angår åpne fritidstiltak?

Med medvirkning mener vi i denne sammenheng at ungdom får mulighet til å delta i og påvirke beslutningsprosesser knyttet til åpne fritidstiltak. Det kan handle om å være med å bestemme hvilke tilbud som gis og andre forhold som angår tilbudene ved de åpne fritidstiltakene (type aktiviteter, åpningstider, økonomi, osv.).²⁵ Grunnleggende handler dette om fordeling av makt til å sette sine interesser gjennom i beslutninger om ulike saker. Hvordan slik medvirkning i praksis utformes og fungerer er imidlertid ikke gitt: Hvordan foregår medvirkning? Hvem blir involvert? Er det snakk om direkte eller indirekte representasjon? I hvilke avgjørelser og på hvilke tidspunkt i beslutningsprosesser blir ungdommene involvert? Sentralt her står diskusjonen om hvordan medbestemmelse forstås og hvordan en fra ulike ståsted fortolker og gir begrepet et konkret innhold.

I dette kapitlet vil vi begynne med å diskutere generelt hvilke muligheter ungdom har i dag til deltagelse og medbestemmelse på ulike områder i samfunnet, for deretter å se nærmere på i hvilken grad og på hvilken måte det legges til rette for at ungdom får innflytelse på organisering og innhold i åpne fritidstiltak. Med utgangspunkt i datamaterialet vil vi se på hvordan ungdommene selv, ansatte i fritidstiltak og representanter fra kommunene mener at ungdom får delta, bli hørt

²⁵ Denne definisjonen tar utgangspunkt i planlovutvalgets arbeid (NOU 2001:7, s 98). Innenfor arbeidslivsfeltet brukes for eksempel begrep som medbestemmelse, medinnflytelse og medvirkning og enkelte andre begrep med til dels overlappende betydning. For å unngå å gjøre dette mer komplisert enn nødvendig bruke vi begrepet medvirkning i den betydning som her er angitt.

og tatt på alvor, og hva de eventuelt gis innflytelse over. Vi vil diskutere hvorvidt ungdom ønsker å være med å bestemme og hvordan en eventuell manglende interesse kan forstås. Avslutningsvis vil vi se nærmere på ulike utfordringer relatert til medbestemmelse.

7.1 UNGDOMMERS DELTAKELSE OG INNFLYTELSE

Utover på 1980-tallet ble det økt fokus på at barn og unge skulle få si sin mening i saker som angikk dem selv. Det kom flere stortingsmeldinger som understreket viktigheten av at det legges til rette for at barn og unge aktivt får medvirke i slike beslutningsprosesser (St.meld. 9, 1981-82 og St.meld. 19, 1982-83). Man ønsket å skape vilkår for ansvar og deltakelse. Det skjedde også en holdningsendring på ulike områder av samfunnet som hadde et grunnleggende fellestrekk i synet på barn og ungdom (BLD 2009). Barn og ungdom ble i økende grad sett på som mulige bidragsyttere og ressurser. Denne utviklingen skjedde altså på ulike samfunnsområder. Deltakelse og involvering dreier seg i dag om ulike forhold som angår unges livskvalitet og levekår, deriblant fritidsmiljø, transport, skole, bygdeutvikling osv. (ibid). I fritidsklubber og lignende ble ordninger som brukerråd og klubbstyre for alvor etablert.

Medvirkning og demokratiarbeid har likevel alltid vært et viktig grunnprinsipp i fritidsklubbene (Ungdom & Fritid 2009b). Ideen om ungdommenes rett til et eget sted å være hvor deres egne behov og ønsker står sentralt, har hele tiden vært viktig. Tanken har vært at klubben skal være ungdommenes eget sted, og der de selv skal få bestemme. Ungdoms fritidsliv er også en viktig arena for deltakelse, innflytelse og demokratiutøvelse. Ungdoms deltakelse i klubbdemokratiet har blitt sett på som en treningsarena for demokratisk praksis. Klubbdemokrati kan bidra til at ungdom bli mer aktiv og samfunnskritiske og ønsker å engasjere og involvere seg (BLD 2009). I mer organiserte fritidstiltak er det derimot vanligvis voksenstyrte aktiviteter som dominerer og der de unge har liten reell innflytelse. I dag er de fleste åpne fritidstiltak kommunalt drevne. I praksis varierer det mye fra tiltak til tiltak i hvor stor grad ungdommene faktisk slipper til, hvordan de eventuelt får være med å bestemme og hva de eventuelt får ha innflytelse på. Dette kommer vi tilbake til.

FNs konvensjon om barn og unges rettigheter artikkel 12 om retten til å få si sin mening og bli hørt har betydd mye for å bringe arbeidet med medbestemmelse inn på ulike samfunnsområder. Konvensjonen slår fast at barn har rett til å gi uttrykk for synspunkter i alle spørsmål som angår dem, og at disse synspunktene

skal tillegges vekt i samsvar med barnets alder og modenhet. Gjennom ratifiseringen i 1991 har Norge forpliktet seg til å fremme barn og unges rettigheter på viktige samfunnsområder. Konvensjonen ble inkorporert i norsk lov i 2003. Norske myndigheter har nylig mottatt anbefalinger fra FNs barnekomité når det gjelder oppfølgingen av FNs barnekonvensjon. Komiteen anbefaler Norge å styrke barn og unges deltakelse, og sikre at deres synspunkter blir vektlagt i tilstrekkelig grad. FNs barnekonvensjon gir imidlertid ikke barn og unge noen formell avgjørelsesmyndighet. De inngår som høringsinstans. Hvorvidt politikerne og forvaltningen forholder seg til vurderingene vil i praksis variere. De unges rett og mulighet til deltakelse og innflytelse er også forankret i flere andre lover. Kommuneloven åpner for visse ytrings- og deltakelsesformer for ungdom selv om de er under 18 år. Også lov om barn og foreldre, lov om barneverntjenester, opplæringsloven og plan- og bygningsloven slår fast at barn og unge skal få anledning til å delta og bli hørt i saker som angår dem.

I norsk politikk er det i dag stor enighet om viktigheten av at ungdom får medvirke på ulike områder i samfunnet. I Regjeringens Soria Moria-erklæring understrekes for eksempel viktigheten av at ungdom får styrkede muligheter til deltakelse og innflytelse lokalt i arbeidet for å sikre ungdom gode levekår og utviklingsmuligheter. Det finnes ulike deltakelses- og innflytelsesorganer i kommunene, slik som ungdomsråd, barn og unges kommunestyre og ungdommenes fylkesting. Det er dessuten etablert mange ulike former for uformell deltakelse eller involvering av ungdom der ungdom eksempelvis kan bli trukket inn for å gi råd eller medvirke i ulike sammenhenger. Det dreier seg for det første om at unge har rett til å få si sin mening i saker som angår dem, og for det andre om at en kan få belyst saker bedre ved å inkludere et ungdomsperspektiv.

Hvilke reelle muligheter ungdom har for deltakelse og innflytelse varierer mye fra kommune til kommune. Ifølge Knudtzon og Tjerbo (2009), som har gjennomført en undersøkelse om barn og unges medvirkningsorganer, deriblant ungdomsråd og barn og unges kommunestyre, har 82 prosent av kommunene opprettet egne medvirkningsorganer for barn og unge. Et stort flertall av de kommunene som ikke har medvirkningsorganer for barn og unge er småkommuner (kommuner med færre enn 5 000 innbyggere). En del av disse kommunene involverer barn og unge på andre måter. Undersøkelsen viser at det likevel varierer hvor stor innflytelse barn og unge i realiteten har (ibid). Å ha ungdomsråd og lignende er med andre ord ingen garanti for at politikerne tar hensyn til de unges meninger eller at de reelt sett blir tatt med i politiske beslutninger. Ifølge Knudtzon og Tjerbo (ibid.) finnes det altså i dag mange ulike former for formaliserte

innflytelsesorgan for ungdom, men samtidig sikrer ikke nødvendigvis denne type ordninger ungdom makt og innflytelse over aktuelle politikkområder. Vi vet også at enkelte grupper av ungdom kan ha vanskeligere for å bli hørt enn andre. I 2009 kom utredningen fra ekspertgruppen som ble nedsatt av Barne- og likestillingsdepartementet i 2008, om ungdoms muligheter for deltakelse, innflytelse og et positivt fritidsmiljø. Gruppens mandat var å utrede problemstillinger knyttet til fritidsmiljøet og demokrati og deltakelse. Også utredningen fra denne gruppen konkluderer med at det er tydelig at til tross for at det eksisterer ulike former for deltakelse i kommunene, og en viss grad av innflytelse, fungerer ikke dette godt nok i dag (BLD 2009). Selv om det i enkelte kommuner er utviklet gode ordninger og praksiser som fungerer, har ungdom i mange kommuner liten eller ingen reell mulighet for innflytelse.

Høsten 2010 satte BLD ned et utvalg som for å utrede spørsmål knyttet til ungs makt og deltakelse i samfunnet. Utredningen skal ha fokus på barn og unge mellom 12-26 år, og skal gi kunnskap om hvorvidt unge har reell mulighet til å få innflytelse og å påvirke det som skjer i samfunnet. Videre skal utredningen vurdere hvilke barrierer som hemmer deltakelse og hva som kan gjøres for å motvirke at enkelte grupper av ungdom opplever marginalisering og ekskludering. Utvalget skal også vurdere forslag og tiltak som kan bidra til å øke unges innflytelse på ulike arenaer. Perspektiver knyttet til kjønn, kultur, ulik etnisk bakgrunn, nedsatt funksjonsevne og levekår skal ligge til grunn for utredningsarbeidet. Ungdomsloalliansen som består av politiske parti, organisasjoner og flere fagforbund i LO, har stilt krav om en egen ungdomslov. En slik lov skal ifølge initiativtakerne sikre at ungdom får muligheter til medbestemmelse og deltakelse i samfunnsliv og kulturliv. Det stilles krav til at kommunene må sørge for kvalitativt gode og varierte fritidstilbud og at det forebyggende og oppsøkende ungdomsarbeidet må styrkes. Bakgrunnen for kravet om en egen ungdomslov var en oppfatning av at ungdomsrettigheter er altfor svakt sikret i dagens lovverk og at det er i for stor grad opp til hver enkelt kommune å bestemme hva slags tilbud og muligheter ungdom skal få der de bor. Gruppen som BLD nedsatte i 2008 har ikke tilrådd en lovfesting av rett til fritidstilbud. De tror heller ikke det å lovfeste ungdomsrådet er noen garanti for at det faktisk fungerer i retning av å styrke unges innflytelsesmuligheter. De foreslår i stedet at det lovfestes at kommunene skal utforme et demokratiprogram for ungdom der det fremkommer hva slags medvirknings- og deltakelsesordninger og strategier for organisering av ungdomsmedvirkning de har (BLD 2009).

Parallelt med et økt fokus på barn og unges rett til deltakelse og innflytelse på ulike områder i samfunnet som angår dem selv, har det innenfor sosial- og helsetjenestene i løpet av de siste årene skjedd en økt fokusering på tjenestemottakernes rett til medbestemmelse. Brukermedvirkning på individ- og systemnivå er forankret i flere lover.²⁶ Brukerperspektivet skal legges til grunn ved planlegging, organisering og drift av de ulike offentlige tjenestene. Brukerperspektivet kan forstås som en motvekt mot profesjonell makt og innflytelse. St.meld. 25 (1996-97) "Åpenhet og helhet" peker på brukermedvirkning som et overordnet mål innen helse- og sosialtjenestene, og at dette også gjelder tjenestene innen psykisk helse. På *individnivå* betyr brukermedvirkning at den personen som benytter seg av et tjenestetilbud får innflytelse på det tilbudet hun eller han mottar. Brukerne får med andre ord en rett til innflytelse over sin egen situasjon som bruker av tjenesten, eksempelvis ved å uttale seg, bli hørt og at hans/hennes synspunkter tillegges vekt. På *systemnivå* vil brukermedvirkning innebære at representant(er) for brukerne inngår i et samarbeid med representanter for tjenesteapparatet og er aktive deltagere i planleggings- og beslutningsprosesser knyttet til utforming av tjenestene. Her er det altså brukerne som gruppe som gis innflytelse på tjenestetilbudet. Innenfor fritidstiltakene er klubbstyrer og kommunenes ungdomsråd en måte å jobbe med brukermedvirkning på systemnivå for åpne fritidstiltak.

Kort oppsummert: Barn og unges medvirkning handler om innflytelse i beslutningsprosesser i saker som angår dem. Prinsippet er fundert i FNs konvensjon om barn og unges rettigheter, ratifisert og innarbeidet i norsk lov. Selve prinsippet står sterkt i norsk sammenheng, blant annet gjennom opprettelse av ulike former for medvirkningsorganer i kommunal og fylkeskommunal politikk. I praksis viser det seg imidlertid at disse organenes reelle innflytelse i mange tilfeller er svært varierende. Hvordan er situasjonen innenfor åpne fritidstiltak? I hvilken grad tilkjennes de ungdommene som bruker fritidstiltakene reell mulighet til å ha innflytelse i beslutningsprosesser? I hvilke saker, og på hvilke måter, utformes medvirkning i dette feltet?

²⁶ I kommunehelsetjenesteloven og sosialtjenesteloven er det innført et prinsipp om medbestemmelse. Det innebærer et krav at tjenestetilbudet så langt som mulig skal utformes i samarbeid med tjenestemottaker. I Opptrappingsplanen for psykisk helse (1999-2008) fokuseres det på brukermedvirkning spesielt. Her er det en målsetning at pasienten skal få større innflytelse på egen behandling og gis bedre mulighet til å mestre eget liv. Også Lov om pasientrettigheter (§ 3-1) understreker pasientens rett til medvirkning i gjennomføring av helsetjenesten.

7.2 HAR UNGDOMMENE INNFLYTELSE PÅ FRITIDSTILTAKENE?

Gjennom studien har vi undersøkt hvorvidt og på hvilken måte ungdommene har innflytelse på fritidstiltakene. I spørreundersøkelsen hadde vi et spørsmål der respondentene skulle vurdere i hvilken grad ulike grupper er med på å utforme og drive de åpne fritidstiltakene.

Tabell 30: I hvilken utstrekning er følgende grupper med på å utforme og drive de åpne fritidstiltakene? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Kommunen	45	27	18	5	5	0	100	306
Ungdommene selv	31	41	22	4	1	1	100	310
Frivillige organisasjoner	8	15	30	20	24	2	99	301
Religiøse organisasjoner	7	7	17	15	50	4	100	300
Ungdomsråd o.l.	15	22	27	12	20	4	100	230
Andre (f.eks. foreldre)	7	12	27	22	30	2	100	297

I tabellen over ser vi at det mest utbredte svaret er kommunene og ungdommene selv. Her har 72 prosent svart i svært stor eller stor grad for begge grupper. Hvis vi kun ser på den instansen flest har svart "i svært stor grad" om, er det kommunen (45 %), deretter ungdommene selv (31 %).²⁷ Det er altså en forståelse i kommunen om at ungdommene langt på vei er med på å utforme og drive de åpne fritidstiltakene. Tabellen viser også at litt over en tredjedel (37 %) har svart at ungdomsråd og lignende i stor eller svært stor grad har vært med å utforme eller drive de åpne fritidstiltakene.

²⁷ Det er ingen tydelig sammenheng mellom kommunestørrelse og i hvilken utstrekning kommunen er med på å utforme og drive de åpne fritidstiltakene. Vi ser imidlertid at en litt høyere andel av de største kommunene (fra 10 000 innbyggere og over) har svart at kommunen i svært stort grad er med på å utforme eller drive de åpne fritidstiltakene, sett i forhold til de minste kommunene (vises ikke i tabell).

7.3 ULIKE FORMER FOR MEDVIRKNING I ÅPNE FRITIDSTILTAK

Vi har sett at former for – og grader av – medvirkning varierer betydelig mellom tiltak. Vi starter dette avsnittet med kort å beskrive situasjonen i to av casekommene. Disse kan illustrere ytterpunktene i medvirkningsprosesser i åpne fritidstiltak.

Eksempel 1: X-Ray ungdomskulturhus i Gründerløkka bydel i Oslo er organisert som et bydelsovergripende tiltak, hvilket innebærer at tilbudet er rettet ikke kun mot bydelens ungdom, men alle ungdommer i Oslo kommune. Huset er innredet i et eldre fabrikklokale med egen scene, kafé, øvingslokaler, filmredigeringsrom, lydstudio og møtelokaler. Hit søker ungdom med interesse for musikk, film og først og fremst dans. X-Ray har rundt 650 brukere hver uke. Bruken av huset er organisert i ulike grupper av dansegrupper, band og andre konstellasjoner som søker om plass som brukere. På sine respektive interessefelt utgjør disse gruppene et betydelig kompetansemiljø i Oslo og i nasjonal sammenheng. Beslutningen om hvem som skal innlemmes som brukergrupper på huset bestemmes av et eget "husstyre", som består av en representant fra hver av gruppene på huset. En av de ansatte klubbarbeiderne forklarer at siden starten har husstyret gradvis overtatt mer og mer av makten til å ta beslutninger for det som skjer på huset. Det innebærer blant annet beslutninger om bruken av huset, budsjett, åpningstider, tildeling (og eventuell inndragning) av nøkkelkort til bygget. I intervjuet med klubbarbeideren kommer det blant annet frem at denne prosessen også har vært smertefull, fordi det blant annet innebar at han selv i en periode ble pålagt av husstyret å endre sin arbeidstid fra dagtid til kveldstid. Tidligere var det bydelen som tok denne type beslutninger. Her er det altså ungdommene selv som har ansvar og myndighet for så å si hele driften og bruken av huset og tilbudene som gis. Klubbarbeideren og en av instruktørene på huset understreker overfor oss at alt det kostbare utstyret som huset har kjøpt inn for å kunne tilby kvalitativt gode tilbud ikke utsettes for hæverk eller tyveri, siden det er ungdommene selv som er ansvarlige for å holde orden på huset. Det er stor pågang på bruken av huset og flere grupper står på venteliste for å bli tatt opp som medlemmer.

Eksempel 2: Kulturhuset Gimle i Bodø har tilbud til ungdomsskole- og videregående elever i Bodø, men også enkelte andre brukergrupper har tilknytning til bygget. Gimle ligger i et eldre trehus relativt sentralt i byen, med egen scene og PA-utstyr, kontorer for brukergrupper, kafé med varmmattilbud, med mer. Flere medlemsgrupper bruker bygget, fordelt på ulike ukedager og ulike rom.

Klubbmiljøet rundt kulturhuset Gimle arrangerer årlig flere musikkfestivaler: Lokalrock, Kanonrock, Bodø Hardcore Festival og Kjerringrock. Musikkmiljøet har dessuten ansvaret for driften av en egen scene på to av de store festivalene i regionen hvert år, og arrangerer en rekke klubbkonserter i løpet av året. I all hovedsak har klubbscenen på huset blitt brukt til disse arrangementene. De to sistnevnte festivalene har nasjonale og internasjonale navn på plakaten, og alt drives på frivillig basis og dugnad, også fra artistene. Det innebærer at det er gratis inngang eller svært lav inngangsbillett. Ungdommene understreker at dette handler om å være inkluderende. Huset fungerte tidligere som selvstyrt ungdomshus. Det var et husstyre med medlemmer fra ulike organisasjonene som brukte huset, og man disponerte egne nøkler til bygget. Kafeen pusset ungdommene opp selv på dugnad, og besluttet at man kun skulle servere vegetarmat. Dette valget ble også begrunnet i hensynet til å være et inkluderende miljø. For tre år siden besluttet Bodø kommune å ta tilbake styringen av huset. Ungdommene som bruker huset har i dag ingen felles husstyre. En kommunalt ansatt fritidsleder avgjør hvem som skal ha nøkler til bygget, og det er besluttet at det også skal serveres kjøttmat i kafeen. Ungdommene som bruker huset uttrykker frustrasjon over at miljøet smuldrer opp og at man ikke lenger har opplevelsen av eierskap til huset. En av ungdommene sier: *”Hver person får ikke gjøre like mye lengre, så de blir ikke like engasjerte.”* Kafeen har i dag kuttet på åpningstidene fordi det er få som spiser der.

De to eksemplene kan illustrere to prosesser der medvirkning har gått i hver sin retning. Hos X-Ray har husstyret gradvis fått mer myndighet fra bydelsadministrasjonen. På Gimle er derimot denne myndigheten blitt tatt vekk fra husstyret og tilbake til kommuneadministrasjonen. Situasjonen for de to stedene er ellers relativt parallelle. Begge er ungdomskulturhus, med ulike brukergrupper som selv tar ansvaret for sine egne aktiviteter og arrangementer.

Når vi ser de åpne fritidstilbudene vi har besøkt under ett, ser vi at medvirkning og deltakelse i beslutningsprosesser kan ilegges ulik betydning og praktiseres på forskjellige måter. Tidligere har man først og fremst tenkt medvirkning i åpne fritidstiltak i form av klubbstyre og allmøter. I dag eksisterer det flere former for medvirkning, selv om særlig klubbstyret fremdeles står sterkt mange steder. Lederne for og ansatte ved de åpne fritidstiltakene og representantene fra kommunene som har ansvaret for disse tiltakene, la i all hovedsak vekt på at det er viktig at ungdommene som bruker fritidstiltakene skal få mulighet til å være med å bestemme, slik to ansvarlige for åpne fritidstiltak i kommunen uttrykte det:

"Det er viktig i ungdomsarbeidet å finne en styringsform som engasjerer og inkluderer ungdommene der de føler at de kan være med å bestemme og ha påvirkningskraft i aktivitetene, og det er det vi drømmer om å få til."

"Vi har brukermedvirkning høyt i fokus, så vi er veldig åpen for hva folk vil ha og hva de vil gjøre."

Samtidig ser vi at det er stor variasjon i hva lederen ved fritidstiltakene og de ansvarlige for tiltakene i kommunen forstår som medvirkning, hvordan de ønsker at ungdommene skal få medvirke og hva ungdommene eventuelt gis innflytelse over. Nedenfor vil vi diskutere ulike måter å forstå medvirkning på.

Klubbstyre

Den form for medvirkning som har lengst tradisjon innenfor åpne fritidstiltak er klubbstyre eller klubbråd. Gjennom et klubbstyre får ungdommene innflytelse på ulike sider ved organiseringen og innholdet i fritidstiltaket. Landsforeningen for fritidsklubber o.l., Ungdom & Fritid²⁸, som er opptatt av unges muligheter til deltakelse og innflytelse, legger vekt på at medvirkning kan skje gjennom et klubbstyre. Organisasjonen arbeider blant annet for å utvikle gode modeller for medvirkning og brukerstyring i fritidsklubbene.²⁹ For at et fritidstiltak skal kunne bli medlem av Ungdom & Fritid må tiltaket være brukerstyrt (Ungdom & Fritid 2009). Det innebærer at ungdommene skal involveres i driften. Det interne demokratiet kan ifølge landsforeningen organiseres på ulike måter, samtidig som det legges vekt på at de fleste fritidsklubber o.l. har et styre eller råd. De voksne fritidslederne skal ifølge foreningen være ansatt for å tilrettelegge for at de unge selv skal få styre. Ifølge organisasjonens veilederhefte i arbeidet med fritidsklubber og ungdomshus bør det stilles enkelte krav til klubbstyret (Ungdom & Fritid 2009a):

- Valg av styre bør forberedes i god tid og foregå på et allmøte hvor avstemningen skjer skriftlig.
- Sammensetningen av styret bør reflektere klubbens ulike virksomheter, slik at både den åpne virksomheten og gruppevirksomheten er representert.
- Men bør tilstrebe en kjønnsmessig og aldersmessig balanse i styret.
- Styret bør møtes regelmessig, på fast møtested og med fast ansatt veileder tilstede.

²⁸ Per i dag er over 600 fritidsklubber og lignende fra hele landet medlemmer i denne landsforeningen.

²⁹ Ungogfri.no

- Den ansatte som deltar, skal føre kontroll med regnskap og vedtak, inspirere, gi råd og ivareta informasjonsflyten til resten av personalet.

Klubbundersøkelsen fra 2008 viser at 64,4 prosent av medlemsklubbene i Ungdom & Fritid hadde klubbstyre (Ungdom & Fritid 2009b). I 2002 gjaldt dette 80,7 prosent av medlemsklubbene. Det har altså vært en nedgang i andel klubber som har klubbstyre. Hvorvidt nedgangen er et uttrykk for at ungdom har fått reduserte muligheter for innflytelse og deltakelse i fritidstiltakene er vanskelig å si. Ifølge den sammen undersøkelsen kan noe av nedgangen forklares på bakgrunn av fremveksten av alternative medvirkningsformer. Medlemsundersøkelsen viser også at av fritidsklubbene som valgte å ha klubbstyre ble to tredjedeler valgt av medlemmene (ibid.). På 13,5 prosent av klubbene er det de ansatte som velger hvem som skal sitte i klubbstyret. Av de som har klubbstyre har omtrent halvparten svart at de har kriterier som sikrer at klubbstyret er representativt satt sammen i forhold til kjønn og alder.

Tre av de ti åpne fritidstiltakene som inngår i vår casestudie har klubbstyre. Hvordan de praktiseres og hvilke erfaringer man har med disse varierer. En fritidsklubb som legger vekt på medvirkning gjennom klubbstyre er Jordal fritidsklubb i bydelen Gamle Oslo. Dette er en stor tradisjonell fritidsklubb med ungdom fra ungdomsskoletrinnet. De ansatte forteller at er bevisst på hvordan de mener klubbstyret skal praktisere. Klubbstyret består av elever fra hvert av ungdomsskoletrinnene. De eldste elevene gir opplæring til de yngste og på den måten sikrer man kontinuitet. Det legges vekt på å ha en passe stor gruppe i klubbstyret dersom noen skulle falle fra. Klubbstyret velges gjennom valg der alle som bruker fritidsklubben kan delta. De ansatte mener at ungdommene gjennom klubbstyrer har fått mye innflytelse over hva slags tilbud de vil ha på fritidsklubben, som noen av de ansatte sier:

"Det er de som bestiller alt, det de vil. Det var for eksempel i regi av klubbrådet klubben ble pusset opp og forandret slik de ville ha det."

"Vi har skapt en arena hvor de skal ha mulighet til å uttale seg om tilbudet de får."

De ansatte ved Jordal fritidsklubb legger vekt på at det å ansvarliggjøre ungdommene bidrar til at de i neste omgang ønsker å ta godt vare på utstyret som finnes på klubben og får et eierforhold til stedet, som en ansatt sier: *"Det å ansvarliggjøre ungdommene er en fin metode å jobbe på fritidsklubber på."* Ungdommene ansvarliggjøres blant annet ved at de får ansvar for å kjøpe inn

utstyr til klubben, etter at de ansatte har skrevet rekvisisjoner. Ifølge de ansatte påvirker det hvordan ungdommene ser på ting de har på fritidsklubben og hvilket eierforhold de har til utstyr og lignende. Mens det tidligere var mye hærverk på klubben, tar ungdommene nå vare på det de har.

Det er imidlertid ikke en selvfølge at et klubbstyre bidrar til å gi ungdommene som bruker tiltaket så mye innflytelse. Enkelte ansatte og ungdom ved åpne fritidstiltak der en har klubbstyre, mente at denne ordningen ikke fungerte optimalt. En ungdom sa for eksempel: *"Det styret som er nå er ikke akkurat tilstedeværende."* En ansatte fra et annet fritidstiltak ga uttrykk for noe av det samme: *"Akkurat nå er det nok litt halvveis."* Slik disse sitatene illustrerer, kan klubbstyret være en form som skinnendemokrati, som utad ser fin ut, men som i realiteten ikke gir ungdommene så mye makt.

En viktig forutsetning for at ungdommene som bruker fritidstiltaket skal kunne få innflytelse gjennom et klubbstyre, er at det er representativt. En klubbleder uttrykker det på denne måten: *"Det er jo meningen at klubbstyrene skal speile ungdomsgruppen."* Hensikten er at klubbstyret skal være et talerør for alle grupper ungdom som bruker stedet. Dersom kun enkelte grupper er representert i styret, kan en risikere at svakere grupper ikke får mulighet til å påvirke.

Allmøte

Allmøter er en måte å la brukerne av fritidstiltaket få innflytelse. I vår casestudie var ett av de ti tiltakene vi besøkte styrt gjennom allmøter blant ungdommene som brukte tilbudet. Enkelte av tiltakene hadde tidligere praktisert allmøter, men har sluttet med dette av ulike grunner. Et sted hadde sluttet med allmøter fordi man mente det ikke fungerte. En av lederne sier:

"Medvirkning, [det] gjennomsyrrer jo hele huset hver eneste dag. Det er medvirkning i praksis. [...] Da vi startet opp tenkte vi at vi kunne ha brukermøter. Da så vi at på mange av de møtene var det en veldig liten gruppe som kom, kanskje tjue stykker som hadde veldig sterke meninger om hvordan ting skulle være. Det følte vi ble feil, at tjue stykker skulle få bestemme for alle. Så det vi sier er at medvirkning her går på å gjøre aktiviteter. Du kan ikke bare komme å forlange... Vi synes det funker mye bedre ved at det blir satt krav til at de må delta."

Ved et annet av fritidstiltakene vi besøkte gir ungdommene som bruker fritidstiltaket uttrykk for at de ønsker allmøter. Leder for en av gruppene som bruker huset uttrykker dette i et intervju:

"Jeg ser for meg et allmøte der alle får være med. Det kunne jo også vært jevnlige styrehusmøter, og så hatt noen allmøter for alle."

Når vi spør den kommunens seksjonsleder om hvordan man tenker medvirkning i de åpne fritidstiltakene for ungdom, synes det som om det i liten grad er systematisert eller etablert prinsipper for dette:

Kan du si litt om hvordan dere tenker brukermedvirkning?

"Vi snakker med ungdommen og hører hva de sier. Prøver å tenke på hva er det de egentlig sier. Det er jo også en form for brukermedvirkning. De er vant til å ikke bli spurt."

Vi skal ikke her bedømme hvorvidt den ene form for medvirkning er bedre enn den andre. Til det er variasjonen i feltet for stor og de lokale forskjellene betydelige. Det som fungerer bra ett sted, vil ikke nødvendigvis fungere et annet sted. Det er likevel interessant å se at noen steder drives medvirkning frem av aktive ledere, mens andre steder er det ungdommene selv som forsøker å presse dette frem. Spørsmålet om medvirkning dreier seg grunnleggende sett om maktfordeling mellom ledere og brukere, og berører på denne måten ideene om hva et fritidstiltak skal være og utvikle seg til, hvordan det skal brukes, profileres, verdsett og normer knyttet til det som foregår. Klubbundersøkelsen fra 2008 viser at omtrent 60 prosent av klubbene oppgir at det avholdes regelmessige allmøter, like stor andel som i undersøkelsen fra 2002 (Ungdom & Fritid 2009b).

Direkte innflytelse

I noen av de åpne fritidstiltakene er det etablert ordninger med medbestemmelse og involvering mer direkte. Av de fritidstiltakene som inngår i vår casestudie har man to av tiltakene valgt det vi kan kalle direkte innflytelse. En av disse er Sjøstad ungdomsklubb i Lier. Sjøstad er det vi vil kalle en tradisjonell fritidsklubb. Her ønsker lederen å involvere alle ungdommene som bruker klubben og trekke dem inn i driften, for på den måten å ansvarliggjøre dem. Det har ifølge lederen for klubben ført til at de engasjerer seg og ønsker å være med å bestemme hvordan klubben skal se ut og hva som skal skje der. I tillegg er kontakten mellom ungdommene og klubbleder viktig, der ungdommene kan komme med innspill og ønsker. Sjøstad ungdomsklubb har i likhet med mange andre fritidstiltak få ansatte og er delvis avhengig av at ungdommene deltar og hjelper til. Det å få utvidede ansvarsoppgaver i klubben anses som viktig for at ungdommene skal føle tilhørighet og ønske større innflytelse over beslutninger som fattes, slik det også

påpekes i klubbundersøkelsen til Ungdom & Fritid (2009b). Leder for Sjøstad fritidsklubb sier:

"Jeg har oppnådd et stort eierskap blant ungdommene her. De føler at dette er deres sted. Det har de gjort i alle år."

Det synes å være en relativt tydelig sammenheng mellom det å være involvert i driften av fritidstiltaket og det å føle eierskap og engasjement. Sjøstad ungdomsklubb er et eksempel på et fritidstiltak hvor man er bevisst denne sammenhengen og forsøker å involvere ungdommene med i driften. Ungdommene som bruker klubben regelmessig har selv pusset opp lokalene og er delaktige i vedlikeholdsarbeid av stedet. Ungdommene er også med å bestemme hva som skal selges i kiosken og hvilke aktiviteter en skal holde på med innenfor de begrensninger som blant annet lokalene setter. En gutt på 19 år som har brukt klubben i flere år gir uttrykk for fellesskapsfølelsen og tilhørigheten til stedet:

"Det er en samlet gjeng. Du føler seg veldig hjemme. (...) Det er viktig å ha et sted å gå til."

Mens Jordal fritidsklubb, som er en stor klubb med mange brukere, tenker medvirkning gjennom klubbstyre, har altså Sjøstad ungdomsklubb, som har adskillig færre brukere, tenkt medvirkning mer direkte gjennom å involvere ungdommene i driften og vedlikehold av lokalene. Sannsynligvis er det enklere å la ungdommene få være med å bestemme mer direkte og ta del i driften ved mindre fritidstiltak, der det er mulig for de ansatte å se og snakke med alle ungdommene i løpet av en kveld. Frønes (1979) skriver at noen samhandlingssituasjoner i større grad enn andre gir en vi-følelse. Ifølge Frønes er det å få delta i avgjørelsesprosesser, være med å ta ansvar og bygge opp noe, noe som i stor grad bidrar til å skape en følelse av "vi". Dette kan gjelde både store og mindre avgjørelser. Dette betyr at det som kan kalles klubbdemokrati er et sentralt hjelpemiddel for å oppnå vi-opplevelse i en klubb. Frønes peker også på at deltakelse gir vi-følelse og tilknytning. *"Det ferdiglagede gir ikke tilhørighet. Det man har laget sammen med de 20 andre, beskytter man sammen med de andre, Vi, som har laget dette."* (ibid: 73). Det at ungdom påtar seg ansvar i en fritidsklubb er likevel ikke nødvendigvis et kjennetegn på at klubben er demokratisk drevet. Det å delta i for eksempel salg av pizza i kiosken, betyr ikke automatisk at disse ungdommene har myndighet til å bestemme så mye.

En mer direkte form for deltakelse og innflytelse kan også skje ved at ungdommene får ansvar for egne prosjekter, aktiviteter og arrangementer. Innflytelse gjennom å involvere direkte involvering er noe man ønsker å få til ved blant annet Tvibit i Tromsø. Her er det ulike kultur- og politiske aktiviteter som står i sentrum. Ifølge en av lederne har de et stort fokus på medvirkning, og dette er et grunnleggende aspekt ved de aktivitetene og prosjektene som til enhver tid foregår. Medvirkning betyr i praksis at det meste som skjer på Tvibit er styrt av ungdommene selv, som nestleder forteller:

"Det er de sjøl som tar initiativet til det, og det er de sjøl som driv det. (...) Vi har hus og utstyr, folk, penger og kompetanse og kontakter, og hjelper dem med prosjektene, men vi planter aldri ideer i dem og vi gjør aldri jobben for dem."

[...]

"Da vi etablerte huset var det jo for det første ungdommene som bestemte at de ville ha et hus. Det er utrolig viktig. At initiativet kom derfra. (...) De var med i prosesser og bestemte innholdet og hvor det skulle være."

Det pekes på at ved å være prosjektstyrt får ungdommene medvirke i praksis.

I casestudien kom det også frem at enkelte personer som er ansvarlig for åpne fritidstiltak i kommunene, mener at ungdom ikke er vant til å bli spurt og ofte blir stille når de blir spurt hva de ønsker og mener. I stedet kan det være verdifullt å observere hva ungdommene gjør og tolke det de sier, som en representant fra en kommune sier:

"Vi snakker med ungdommen og hører hva de sier. Prøver å tenke på hva de egentlig sier. Det er jo også en form for brukermedvirkning."

Medvirkning gjennom ungdomsråd

En annen måte ungdom kan få innflytelse på når det gjelder hvordan åpne fritidstiltak organiseres og hva de inneholder kan være gjennom ungdomsråd (eller tilsvarende ordninger). I casestudien så vi at det var variasjoner mellom kommunen i hvilken grad man har etablert slike ordninger og erfaringene med disse. Etter hva vi klarte å spore, er én av de fritidstiltakene vi har besøkt representert i det kommunale ungdomsrådet. Mens man noen steder synes å være fornøyd med hvordan ungdomsrådet fungerer og mener det er involvert i de åpne fritidstiltakene, ser vi også eksempler på man noen steder uttrykker skuffelse over ungdomsrådets aktivitet og betegner det som et skinndemokrati. Det er også ulike meninger om hvorvidt ungdomsrådet bør involveres i fritidstiltakene. Mens de noen steder gjør der, tenker man andre steder at det først og fremst er

ungdommene som bruker fritidstiltaket som skal involveres og være med å bestemme. Men, flere steder er altså ungdomsrådet involvert i de åpne fritidstiltakene. I Tromsø er for eksempel ungdomsrådet involvert i Tvibit kulturhus for ungdom. En representant fra ungdomsrådet der som også bruker Tvibit, understreker: *"Tvibit vil veldig gjerne høre vår mening."* Klubbundersøkelsen fra 2008 viser at nesten en tredjedel av fritidsklubbene som er medlem av Ungdom & Fritid og som besvarte undersøkelse, er representert i det lokale barne- og ungdomsrådet (Ungdom & Fritid 2009b). Litt over halvparten har svart at klubben ikke er representert i slike organer.

7.4 Å HA INNFLYTELSE – Å ØNSKE INNFLYTELSE

I studien har vi vært opptatt av hvordan ungdommene som bruker de åpne fritidstiltakene selv opplever å få innflytelse og hva de tenker rundt medvirkning. Ungdommene som vi intervjuet ved fritidstiltakene hadde noe ulike oppfatninger om det å skulle være med å bestemme. Flere mente at de fikk være med å bestemme noe. Samtidig varierte det hvor mye og hva de eventuelt opplevde å ha innflytelse over. Det varierer også mye i hvilken grad ungdommene som bruker de ulike fritidstiltakene ønsker å involvere seg og hva de ønsker innflytelse over. Her vil blant annet alder og type fritidstiltak ha betydning. Tradisjonelle fritidsklubber har ofte mer begrensede rammer, mens større og nyere former for fritidstiltak kan være mer åpne for hva de kan romme av aktiviteter osv.

Flere av ungdommene pekte på at de kan si ifra til de ansatte hva de for eksempel ønsker av aktiviteter eller utstyr. De opplever at de ansatte er interessert i hva de mener og gir uttrykk for at de gjerne må komme med forslag og ønsker. En ungdom som mener det er ganske lett å få være med å bestemme på det fritidstiltaket han bruker sier:

[Lederen] spør gjerne ungdommene hva de har lyst til. De har mulighet til å si sin mening om hva de har lyst til å gjøre fremover. Så her tror jeg alle får lov til å bestemme, ikke bare de som sitter i styret."

Flere av ungdommene gir altså uttrykk for at det oppleves lett å gå til de ansatte med forslag, som en ungdom sier: *"Enten går du til noen som jobber her eller så går du til ungdomsrådet."* Noen pekte likevel på at det kan være ungdom som opplever det vanskelig å gå til ansatte med forslag eller kritikk, selv om de ansatte er tydelige på at de gjerne må gjøre det. Enkelte mente det kunne være lurt å ha en idépostkasse hvor ungdom helt anonymt kan legge forslag og ønsker.

Vi har også sett at det varierer hva ungdommene opplever å ha innflytelse på. Ofte gis ungdommene mulighet til å komme med forslag innenfor en forholdsvis begrenset ramme. Enkelte trakk frem at de kan få komme med forslag til hvilken film som skal vises eller hvilke spill eller utstyr som skal kjøpes inn. Her diskuterer man ikke mer grunnleggende forhold ved organiseringen og innholdet i tiltaket, slik som for eksempel åpningstider. Lokalene og de økonomiske rammene ses ofte på som rammer ungdommene ikke skal eller kan ha innflytelse over. Deres innflytelse må derfor skje innenfor disse rammer. Enkelte steder har vi derimot sett at ungdommene også gis makt og innflytelse over nettopp hvilke lokaler en skal benytte, hvilke åpningstider tiltaket skal ha osv. Dette ser likevel ut til å være unntakene. Mens noen av ungdommene var fornøyd med den innflytelsen de har på fritidstiltaket, kunne andre tenkt seg mer innflytelse eller innflytelse på andre områder også. Her spiller blant annet alder inn. Jo eldre ungdommene er, desto mer innflytelse ser de ut til å forvente og ønske.

For en del ungdom er det viktig at fritidstiltaket er et sted de kan komme for "å være" uten at det stilles krav og forventninger til dem. De behøver ikke delta på aktiviteter, behøver ikke mener noe, osv. Her kan man bare henge, snakke med venner og være sosial. På denne måten representerer fritidstiltaket en kontrast til skolens og idrettens krav til prestasjoner.

Noen av de ungdommene som vi intervjuet hadde ikke så mange tanker rundt medvirkning. Enkelte ga uttrykk for at de ikke ønsket å bestemme så mye. De opplevde heller at det var greit slik det var på fritidstiltaket i dag, og hadde ingen tanker om hva som eventuelt kunne vært gjort annerledes.

Flere av ungdommene gir altså uttrykk for at de enten ikke er så interesserte i å skulle bestemme så mye på fritidstiltaket, enten fordi de er fornøyd med tilbudet slik det er og/eller fordi de ikke føler at de har overskudd til eller orket å skulle engasjere seg. Det å slippe å ta ansvar og kunne la være å bestemme er også en side som er viktig å ta med i diskusjonen om medvirkning. Hilde Thrana som har forsket på temaet brukarmedvirkning i barnevernet, understreker nettopp det vanskelige med å være med å bestemme og vite hva som er det beste for en selv (Thrana 2008). Medvirkning må baseres på frivillighet. Den enkelte kan ha sine egne grunner for ikke å delta i beslutninger og kan selvsagt ikke tvinges til å medvirke.

I casestudien så vi at noen ungdommer ga uttrykk for at det ikke er snakk om reell brukermedvirkning ved det tiltaket de bruker. Ifølge disse ungdommene får de tilsynelatende være med å bestemme, gjennom blant annet klubbstyre, men når det kommer til stykke tas det i liten grad hensyn til brukernes meninger når beslutninger tas. Noen ungdommer refererer til at de er frustrerte over manglende kanaler for å medvirke. De mente det var uklart hvem som har ansvar for hva når det gjelder viktige sider ved tiltaket. De trekker også frem at kommunen bestemmer mye og legger føringer for hva som er mulig å gjøre. Disse ungdommene vil gjerne bestemme mer grunnleggende forhold ved tiltaket, slik som åpningstider, hva lokalene skal brukes til, hvilke lokaler en skal bruke osv. Ved noen av fritidstiltakene var med andre ord ikke ungdommene fornøyde med hvordan de blir involvert og hvilke muligheter de har for å være med å bestemme. Slik de to eksemplene med X-Ray ungdomskulturhus og Kulturhuset Gimle illustrerer, er ikke medvirkning noe man innfører og ferdig med det, men er stadig pågående prosesser som må forvaltes og utvikles kontinuerlig.

Medlemsundersøkelsen som Ungdom & Fritid (2009b) gjennomført i 2008 viser at det varierer hva ungdommene får bestemme over. Enkelte forhold er det i all hovedsak de ansatte som bestemmer over alene. Det gjelder særlig driftsbudsjett, åpningstider og ansettelse av voksne. Forhold som de ansatte og ungdommene i fellesskap bestemmer over er blant annet klubbkassen, program for åpne kvelder, større arrangementer på klubben, utarbeide regler for klubben og planer for aktiviteter fremover. I denne klubbundersøkelsen kom det frem at det er få forhold som ungdommene alene får bestemme over. Av klubbene som deltok i undersøkelsen, oppga omtrent 17 prosent at ungdommene alene (gjennom allmøter, i klubbstyre osv.) får bestemme program for åpne kvelder, omtrent 9 prosent at de får bestemme alene over klubbklassen og større arrangementer (Ungdom & Fritid 2009b). Det har vært en nedgang i antall klubber som svarte at ungdommene alene får bestemme over dette siden forrige klubbundersøkelse som var i 2002 (ibid.). Hvorvidt det er et uttrykk for at ungdom gis mindre innflytelse er vanskelig å si, blant annet siden noen flere oppgir at ungdommene og de ansatte i fellesskap bestemmer i forhold til flere forhold. Denne undersøkelsen ble, som nevnt, gjennomført av fritidstiltakene som er medlemmer i Ungdom & Fritid. Det er en forutsetning for å være medlem at tiltaket har noen form for kommunal støtte, samt er religiøst og politisk nøytralt, noe som utelukker en del fritidstiltak. Hvorvidt medbestemmelse forstås og praktiseres annerledes i disse tiltakene vet vi ikke.

7.5 OPPSUMMERING

I de kommunale fritidstiltakene er det en lang tradisjon med klubbstyrer og allmøter i fritidsklubbene (Ungdom & Fritid 2009b). Ungdom har i løpet av de siste tiårene fått større mulighet til å være med å bestemme på ulike områder i samfunnet, slik fremveksten av ungdomsråd er et eksempel på. Per i dag er det også et uttalt ønske fra ulik hold at ungdom skal gis mulighet til å ha innflytelse over områder som angår dem selv, både gjennom FNs barne- og ungdomskonvensjon og gjennom norsk lov. I intervjuene med ungdommer og ansatte ser vi at selve ideene om medvirkning og deltakelse har bred oppslutning, selv om det også varierer noe hva man forstår med medvirkning og hva ungdommene reelt får innflytelse over.

I seks av de ti fritidstiltakene vi har besøkt og gjort intervjuer i, syns det som om graden av ungdommenes medvirkning og aktive deltakelse i beslutningsprosesser er relativt lav. Her er det kommune eller arrangørorganisasjon som synes å ha relativt stor grad av definisjonsmakt og beslutningsmakt knyttet til utforming og drift av tiltaket. Det kan være ulike grunner til at det er slik. Samtidig er det en erkjennelse blant tiltakslederne flere steder at man ikke alle steder får dette like godt til som man ønsker. Fra de ansattes side uttrykkes dette som utfordringer først og fremst knyttet til å klare å få ungdommene til å engasjere seg og ville være med å bestemme. Fra ungdommenes side uttrykkes det som utfordringer knyttet til mangel på kanaler hvor de kan medvirke (allmøte, direkte medvirkning, husstyre, etc.). Ungdom & Fritid (2009b) peker på at hvorvidt fritidstiltakene lykkes med medvirkningsarbeidet er avhengig av blant annet de ansattes fokus og kompetanse, at ungdommene får faktisk myndighet over saker og at rammebetingelsene muliggjør deltakelse. Materialet fra vår casestudie sett under ett tyder også på dette.

8. TILRETTELEGGING FOR ULIKE GRUPPER AV UNGDOM

Et sentralt tema i spørreundersøkelsen har vært i hvilken grad de åpne fritidstiltakene kan forstås som tilgjengelige for alle ungdommer. Tilgjengelighet handler i denne sammenheng om hvorvidt fritidstiltakene er tilpasset den situasjonen ungdommene er i eller har tatt høyde for at de ungdommene som tiltaket er rettet mot er forskjellige og kan ha ulike behov. Vi har sett på i hvilken grad og på hvilken måte de åpne fritidstiltakene er tilrettelagte for ulike grupper ungdom. Vi har sett nærmere på hvorvidt fritidstiltakene retter seg mot ungdom med nedsatt funksjonsevne, ungdom med minoritetsbakgrunn og ungdom fra ressursvake familier.³⁰ Vi har også sett nærmere på i hvilken grad åpne fritidstiltak kan bidra til å inkludere disse gruppene. Dette er både tatt opp i kommunesurveyen og vi har spurt etter dette i casestudiene. I dette kapitlet skal vi se nærmere på resultatene fra begge studiene.

Tilrettelegging handler om hvilke ungdommer fritidstiltakene ønsker å nå frem til, og hvilke ungdommer man har et ønske om at skal bruke tiltaket aktivt. Tilretteleggingen handler om hva åpne fritidstiltak dreier seg om: inkludering og lav inngangsterskel for deltakelse. Som vi tidligere har vært inne på, er forebygging en gjennomgående målsetting i tenkning og begrunnelser for fritidstilbud, og det er relevant å forstå dette i sammenheng med tilpasning av tilbudene mot grupper av ungdom som det av ulike grunner kan være vanskelig å nå. Forstått på denne måten, går spørsmålet om tilrettelegging rett inn i kjernen av hva åpenheten i fritidstiltakene handler om. På hvilke måter gjør kommunene prioriteringer når det gjelder å inkludere eller legge til rette for at både gutter og jenter, ungdom med minoritetsbakgrunn og ungdom med nedsatt funksjonsevne gis reell mulighet til å delta? I dette kapitlet skal vi se nærmere på i hvilken grad og på hvilken måte fritidstiltak retter seg mot ungdom med spesielle behov og utsatte ungdomsgrupper og ungdomsmiljøer. Det kan eksempelvis handle om ungdom fra familier med lav inntekt. Krav til for eksempel medlemskontingent eller kostnadskreven utstyr kan utgjøre kostnader som kan virke ekskluderende. En viktig konsekvens av fattigdom kan eksempelvis være at ungdom ikke kan delta på de samme aktiviteter og arenaer som andre deltar på.

³⁰ Begrepet "ressursvake familier" er imidlertid ikke et helt uproblematisk begrep å bruke, og vi skal siden komme nærmere tilbake til hva dette betyr.

Vi skal først se nærmere på hvilke ungdommer som fritidstilbudene er rettet mot og hvem som bruker dem, for deretter å gå over til å se nærmere på ulike definerte målgrupper.

8.1 HVEM ER FRITIDSTILBUDENE RETTET TIL – OG HVEM BRUKER DEM?

I surveyen spurte vi ansatte med ansvar for åpne fritidstilbud i kommuner/bydeler om hvem disse tilbud var rettet mot. Tabellen nedenfor viser hvordan svarene fordelte seg.

Tabell 31: Hvor mange åpne fritidstiltak retter seg mot følgende grupper? Prosent.

	Alle	De fleste	Noen	De færreste	Ingen	Vet ikke	Sum	N
Gutter	77	15	3	1	3	1	100	300
Jenter	77	15	3	1	3	1	100	299
Ungdom 12-15 år	57	28	11	2	1	1	100	309
Ungdom 16-18 år	53	21	16	6	3	2	101	301
Funksjonshemmede ungdom	36	10	26	14	8	7	101	292
Ungdom med minoritetsbakgrunn	53	11	14	9	7	7	101	293
Ungdom fra ressursvake familier	54	17	12	5	7	6	101	293
Ungdom med atferdsvansker	45	18	16	7	8	7	101	290

Tabell 31 viser at 77 prosent har svart at alle åpne fritidstiltak i kommunen/bydelen retter seg til både gutter og jenter. Legger vi til de som har svart "de fleste" på dette spørsmålet, får vi 82 prosent. Når det gjelder funksjonshemmede ungdom ser vi at nesten halvparten, 46 prosent, har svart at de fleste eller alle åpne fritidstiltak retter seg mot denne gruppen. 22 prosent har svart at de færreste eller ingen tiltak er rettet mot denne gruppen. Noen flere har svart at de fleste eller alle fritidstiltak retter seg mot ungdom fra ressursvake familier (71 %), ungdom med minoritetsbakgrunn (64 %) og ungdom med atferdsvansker (63 %).

Det kan det være verd å merke seg at under halvparten (46 %) av respondentene svarer at alle eller de fleste fritidstiltakene i kommunen er rettet mot ungdom med funksjonshemninger.

Når det gjelder hvilke ungdom som faktisk bruker disse tilbudene, hadde vi et åpent spørsmål om dette i surveyen hvor vi ba respondentene skrive hva som kjennetegner ungdommene som deltar i de åpne fritidstiltakene. Svært mange svarte at det er all slags ungdom som bruker tiltakene – både gutter og jenter, ulike alder, fra alle samfunnslag og med ulik sosial bakgrunn. Enkelte svarte at det var en overvekt av enkelte grupper ungdom. Dette var blant annet:

- Ungdommen som også deltar i organiserte aktiviteter eller aktiviteter i regi av frivillige
- En del av de som deltar på spesielle aktiviteter, eks. motorklubb, er ungdom som ikke er interessert i andre aktiviteter, f.eks. fotball
- Stort sett de som ikke er medlem av noen form for lag eller forening (organisert idrett eller kulturliv)
- Mange er bevisste og engasjerte, med tiltakslyst
- Relativt stor andel med innvandrerbakgrunn
- Ikke de mest ressursvake
- Varierer litt etter aktivitetene
- De fleste som ikke med i organisert idrett
- Mange har behov for noen å snakke med, voksenkontakt
- Utsatte grupper benytter tilbudet mest
- Mange ungdom med nedsatt funksjonsevne
- Kulturinteressert ungdom

Videre spurte vi om i hvilken grad de åpne fritidstilbudene i kommunen/bydelen bidrar til å inkludere ulike grupper ungdom.

Tabell 32: I hvilken grad tror du de åpne fritidstiltakene i din kommune/bydel bidrar til å inkludere følgende ungdomsgrupper? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Funksjonshemmede ungdom	8	12	42	25	11	3	101	308
Ungdom med minoritetsbakgrunn	17	24	41	9	6	4	101	309
Ungdom fra ressurssvake familier	22	38	30	5	3	3	101	312
Ungdom med atferdsvansker	17	34	35	8	4	4	102	307

Den gruppen flest mente fritidstiltakene bidro til å inkludere, var ungdom fra ressurssvake familier. 61 prosent har svart at de åpne fritidstiltakene i kommunen/bydelen i stor eller svært stor grad bidro til å integrere denne gruppen. Tar vi med de som svarte "i noen grad" er vi oppe i 90 prosent. Når det gjelder ungdom med atferdsvansker var det også her mange som mente at fritidstiltakene bidro til å integrere dem. Omtrent halvparten har svart at tiltakene i stor eller svært stor grad bidrar til å integrere ungdom med atferdsvansker, 85 prosent med de som svarte "i noen grad". Det var noen færre som mente at tiltakene bidro til å integrere ungdom med funksjonshemninger. Kun 20 prosent svarte "i stor grad" eller "i svært stor grad" på dette spørsmålet. Litt over en tredjedel svarte at fritidstiltakene i liten eller svært liten grad bidrar til å integrere funksjonshemmede ungdom. Når det gjelder ungdom med minoritetsbakgrunn, så mente 41 prosent at fritidstiltakene bidrar i stor eller svært stor grad å integrere denne gruppen.

8.2 VEIEN TIL OG FRA FRITIDSTILTAKENE

Kommune-Norge er sammensatt og heterogent på så mange måter. Kommune-økonomi, sentralitet og bosetningsmønster utgjør noen dimensjoner av dette. I noen deler av landet vil spørsmål om deltakelse og tilgjengelighet til fritidsklubb kunne avhenge av transport til og fra. I surveyen stilte vi spørsmål til ansatte i kommunene om i hvilken grad lange avstander kunne gjøre det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak. Videre spurte vi i hvilken grad

kommunene eventuelt har bidratt til å bedre transportmulighetene for ungdommene.

Tabell 33: Tror du lange avstander i din kommune/bydel gjør det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak? Antall og prosent. (N=313)

	Antall	Prosent
Ja, for mange	47	15
Ja, for enkelte	184	59
Nei	81	26
Vet ikke	1	0
<i>Total</i>	<i>313</i>	<i>100</i>

Tabellen ovenfor viser at respondenter fra tre av fire kommuner/bydeler (74 %) har svart at de mener lange avstander kan gjøre det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak. 15 prosent har svart at dette gjelder for mange, mens flertallet (59 %) har svart at dette gjelder for enkelte ungdom i kommunen/bydelen.

Tabell 34: Har kommunen bidratt til å bedre transportmulighetene for ungdom? Antall og prosent. (N=314)

	Antall	Prosent
Ja	116	37
Nei	178	57
Vet ikke	20	6
<i>Total</i>	<i>314</i>	<i>100</i>

Tabellen viser likevel at kun en andel på 37 prosent av kommuner/bydeler som har besvart dette spørsmålet, har bidratt til å bedre transportmulighetene.

I tilknytning til forrige spørsmål ba vi dessuten de av respondentene som svarte at kommunen hadde bidratt til å bedre transportmulighetene om å utdype på hvilken måte kommunen faktisk hadde gjort dette. Nedenfor tar vi for oss ordninger som ble nevnt av flere:

- Gratis drosje, buss eller ferge hjem fra ungdomsklubb eller egenandel
- Ulike ordninger med "Hjem for 50 kroner" eller "Hjem for 25 kroner" med drosje
- Buss blir satt opp ved arrangementer

- Egen minibuss/buss
- Fritidsklubben kjører og henter ungdom
- Kommunen har bidratt til å bedre busstilbudet generelt i kommunen

Tabell 35: Tror du lange avstander i din kommune gjør det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak, etter hvorvidt kommunen har bidratt til å bedre transportmulighetene for ungdom. Prosent. (N=288)

		Har kommunen bidratt til å bedre transportmulighetene for ungdom?				
		Ja	Nei	Vet ikke	Total	N
Tror du lange avstander i din kommune gjør det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak?	Ja, for mange	51	47	2	100	47
	Ja, for enkelte	35	60	6	100	179
	Nei	32	57	11	100	79

I tabellen ovenfor ser at i omtrent halvparten av de kommunene/bydelene hvor respondentene opplever at lange avstander gjør det vanskelig for mange ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak, har kommunen bidratt til å bedre transportmulighetene for ungdom (51 %). Det er for øvrig interessant å merke seg at det samme gjelder for en tredjedel av kommunene/bydelene hvor respondentene ikke mener lange avstander er et problem.

Ingen av våre casekommuner hadde etablert ordinære transporttilbud til og fra sine klubber på det tidspunktet vi gjennomførte studien, til tross for at flere av kommunene var spredt bosatt eller hadde store avstander mellom sentrum og distrikter. I to tilfeller ble det referert til at man hadde en slik ordning tidligere, men dårlig kommuneøkonomi satte en stopper for dette. I en av kommunene hadde man en transportordning rettet mot funksjonshemmede ungdommer, og i en kommune hadde foreldrene i en bygd selv organisert et busstilbud for sine ungdommer. Et annet interessant trekk fra en av bydelene er at også her var man opptatt av reiseavstand til og fra for de yngre alderskullene av ungdommer fra nærliggende bydeler som bruker klubben. Dette peker på at reiseavstand i praksis kan innebære svært ulike ting, fra en bussreise på to mil hver vei til fire-fem trikkestopp, og begge deler kan være like relevante som terskel for å delta.

Sett under ett synes spørsmålet om reiseavstand å utgjøre et tema som man er opptatt av i kommunene, men som kun en mindre andel av kommunene velger å prioritere. Resultatene tyder på at det ikke nødvendigvis er i de kommunene der transportspørsmålet berører flest ungdommer at man prioriterer dette høyt.

8.3 UNGDOM MED FUNKSJONSHEMMING

Normalisering og integrering har vært sentrale prinsipper innen norsk velferdspolitikken siden 1960-tallet (Askheim 2003). Disse prinsippene er basert på synet om at personer med funksjonshemming har samme rett til de grunnleggende samme livsbetingelser som andre samfunnsmedlemmer (Anvik 2006). Det innebærer blant annet at ungdom med nedsatt funksjonsevne skal ha de samme muligheter som andre til å ha et variert fritidstilbud og mulighet til å delta i fritidsaktiviteter. Med funksjonshemming menes i denne sammenheng ungdommer som har en fysisk, psykisk eller sosial funksjonsnedsettelse som begrenser muligheten til deltakelse i dagliglivets normale aktiviteter (Anvik et.al 2007).

Resultatene fra to norske studier av unge funksjonshemmede og deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter publisert i 2008 og 2009 viser imidlertid at ungdom med nedsatt funksjonsevne i mindre grad deltar i fritidstiltak enn funksjonsfriske ungdom. Hovedinntrykket fra disse studiene er at fritidstilbudene langt på vei kan forstås som arenaer som langt på vei reproducerer de samme barrierene disse ungdommene møter på de fleste andre områder i samfunnet (Løvgren 2009; Rambøll 2008). I vår studie har det derfor vært av interesse å se nærmere på hvordan man i kommunene vurderer dette når det gjelder åpne fritidstilbud.

I tabell 31 viste resultatene fra surveyen at ungdom med funksjonshemming er relativt lavt prioritert som målgruppe for åpne fritidstiltak. Dette kan tolkes på flere ulike måter. På den ene siden kan det bety at funksjonshemmede ungdom i liten grad er på agendaen når det gjelder tilrettelegging av fritidstilbud. Det kan også bety at inkluderingen er så gjennomført at tilrettelegging ikke lenger er tematisert i kommuneadministrasjonen eller lokalpolitikk. Som vi så av tabell 32 er det den første av disse to tolkningene som er mest sannsynlig når 36 prosent av respondentene vurderer fritidstiltakene i liten eller svært liten grad bidrar til å inkludere ungdom med funksjonshemninger.

Gjennom casestudiene synes hovedinntrykket å være at det er ganske vilkårlig i hvilken grad kommunene og bydelene tar høyde for å legge til rette når det

gjelder fysiske tilpasninger av bygg, trapper, heiser og så videre, slik Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven av 2008 pålegger. § 9 omhandler universell utforming av offentlige bygg rettet mot allmennheten som har en plikt til å sikre universell utforming, og nedbygge funksjonshemmende barrierer. Riktignok innføres kravet til universell utforming gradvis med hensyn til tilpasning av eksisterende bygg, men intensjonen i lovverket er likevel entydig. Åpne fritidstiltak som er drevne av kommunen plikter å sørge for at lokalene er tilrettelagte og tilgjengelige for alle.

I en av de kommunene som utgjør ett av våre case, spurte om dette i intervjuet med en seksjonsleder ved kommunens kulturavdeling:

Hvordan er tiltakene tilrettelagt for funksjonshemmede ungdommer?

"Det er vel der vi er aller dårligst. Det fysiske med tanke på trapperamper og sånt er jo lettest å få til. Selv om det er dyrt, er det ikke noe å snakke om, for alle skal ha muligheter. Vi har trapperamper noen steder, men ikke over alt. Det er ikke bra nok. Vi har aktiviteter for utviklingshemmede på en av klubbene hver onsdag. Det er egentlig for ungdom, men de begynner å bli ganske voksne. Mange kommer i rullestol, og med ledsagere, og det blir fort veldig fullt. De fleste som bruker dette tilbudet er psykisk utviklingshemmede - det er det eneste tilbudet de har. Det er et område vi ikke er spesielt stolt over."

Vet du om det er ungdom med fysiske funksjonshemming som bruker de ordinære tilbudene?

"Det vi vet, er at vi har hatt en bruker på en annen av klubbene i det gamle bygget. Foreldrene måtte bære jenta opp i andre etasje. Det blir uverdig. Ut over det så har vi aldri fått tilbakemelding om at det er problematisk for noen. Hvor de er de ungdommene, det vet jeg ikke."

Dette sitatet er nok det mest oppsiktsvekkende i vårt materiale, men illustrerer likevel det generelle inntrykket av at kommunene ikke har spesielt stort fokus på dette. I surveyen spurte vi noe mer detaljert om graden av tilrettelegging for funksjonshemmede ungdommer.

Når det gjelder tilrettelegging for ungdom med fysisk funksjonshemming, illustrer dette den store bredden av hva åpne fritidstilbud innebærer i praksis. Åpne fritidstilbud finnes i ulike drakter, alt fra nybygde skolebygg med store åpne flater og lett tilgjengelighet med heis, markerte linjer for svaksynte, og skilting med blindeskrift, til kjellerlokaler i samfunnshus med bratte og trange murtrapper. Det er med andre ord stor variasjon i hvilken grad lokalene er tilpasset – og er mulig å tilpasse – til et krav om tilgjengelighet for fysisk funksjonshemmede.

Når det gjelder tilbudene til ungdom med psykisk utviklingshemming, synes det som om kommunene organiserer fritidsaktiviteter i form av segregerte tilbud på egen klubb dager eller egne steder. Etter hva vi kan se i casekommunene er det i liten grad ambisjoner om å skape integrerte tilbud på dette området. Alfheim aktivitetshus er et fritidstiltak for ungdom med psykisk utviklingshemming i Tromsø. Her er det både tradisjonell fritidsklubb og aktiviteter som musikk og teater. Stedet er tilrettelagt for denne gruppen på den måten at de som jobber her er mennesker som er rekruttert nettopp for å jobbe med denne gruppen, og aktivitetshuset har en lang historie på dette området. Tilbudet retter seg mot utviklingshemmede og andre ungdommer som "faller mellom to stoler", ifølge lederen på huset. Dette siste eksemplifiseres med at det er mange ungdom uten diagnoser som bruker stedet. Nesten 20 år. Ønsker ikke utelukket et segregert tilbud, men at det også kan skje ting andre steder.

"Vi gjør veldig mye "både-og". Tanken her har bestandig vært at vi lager et tilbud her og så får vi det ut. Vårt teater holder f.eks. til i Rådstua teaterhus. Det skal være der andre teater er."

Aktivitetshuset har blant annet et teater som fyller 20 år, med både utviklingshemmede og ungdommer uten funksjonshemminger. Bygget huser også øvingslokaler for flere band, og de ansatte har kulturfaglig fagbakgrunn. Fra casestudien ser vi at også de segregerte fritidstilbudene lever i en utrygg økonomisk situasjon fra år til år, og med tilsvarende usikkerhet for de faglig ansatte. Inntrykket fra casestudien er at kommunene i stor grad etablerer segregerte tilbud til utviklingshemmede ungdommer. Det kan føres gode argumenter for at segregerte tilbud er både hensiktsmessige og godt fungerende for disse ungdommene. På den annen side gjør blir det relevant å stille spørsmål om i hvilken grad fritidstiltakene da kan betraktes som åpne – hvilket da vil gjelde både de generelle og de segregerte tilbudene.

I en gjennomgang av levekårene for utviklingshemmede rundt ti år etter ansvarsreformen, viser Tøssebro og Lundeby (2002) at det har skjedd en gradvis reduksjon i utviklingshemmedes deltakelse i fritidsaktiviteter, og de deltar heller ikke mer i fritidstilbud rettet mot allmennheten. Forfatterne konkluderer med at fritida kan regnes som "institusjonsavvikens taper".

Ved Alfheim aktivitetshus er man helt tydelig på at de som jobber med musikk og teater skal ha kulturkompetanse i tillegg til å være personlig egnet til å jobbe med mennesker, men de skal ikke være vernepleiere. Leder for tiltaket sier:

”Du må ikke være vernepleier, tvert imot, du må ikke være for vernet. (...) Nei, du må overhode ikke være vernepleier for å jobbe som instruktør på teateret, men du bør kunne teater og kunne folk.”

Tabell 36: Etter din kjennskap, i hvilken grad er de åpne fritidstiltakene tilrettelagte på følgende måte? Prosent.

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke	Sum	N
Trapperamper	25	17	22	11	22	3	100	310
Døråpner	9	7	15	18	46	5	100	303
Heis	12	6	14	13	50	6	101	303
Teleslynge	4	1	5	14	64	12	100	300
Forsterket bemanning	3	7	25	22	39	4	100	304
Segregerte tiltak (åpne for bestemte grupper)	3	5	22	20	47	4	101	304
Integrerte tiltak (åpne for alle)	56	23	10	5	5	1	100	310
Økonomisk subsidiering av bl.a. utstyr	56	23	10	5	5	1	100	305
Hjelp til transport	4	7	19	16	48	7	101	306
Spesialpedagogisk ressurs	2	4	10	11	67	7	101	306
Tolk	1	1	5	6	78	9	100	301

Tabell 36 viser at det varierer noe i hvilken grad man i de åpne fritidstiltakene tar særlig høyde for å skape tilgjengelige fritidstilbud til funksjonshemmede ungdommer, enten det dreier seg om fysiske tilpasninger eller organisatoriske/-bemanningsmessige hensyn.

Det er her interessant å se at et flertall (79 %) har svart at de åpne fritidstiltakene i stor eller svært stor grad er integrerte tiltak som er åpne for alle. Tilsvarende har bare 8 prosent svart at fritidstiltakene i stor eller svært stor grad fungerer som segregerte tiltak. Men når det gjelder ungdom med nedsatt funksjonsevne viser samtidig undersøkelsen at langt fra alle kommuner/bydeler er tilrettelagte for disse ungdommene.

Litt under halvparten av respondentene (42 %) har svart at de åpne fritidstiltakene i stor eller svært stor grad har trapperamper. Omtrent en tredjedel har svart i liten eller svært liten grad på dette spørsmålet. Adskillig færre har svart at fritidstiltakene har døråpnere. Her har nesten to tredjedeler, 64 prosent, svart at de i liten eller svært liten grad har dette. Det er få kommuner/bydeler som har heis og teleslynge i fritidstiltakene. Vi ser også at bare 11 prosent har svart at fritidstiltakene i stor eller svært stor grad tilbyr hjelp til transport.

Når det gjelder ungdom med minoritetsbakgrunn og døve ser vi i tabellen over at svært få har svart at de åpne fritidstiltakene har tilgang på tolk. 78 prosent har svart "i svært liten grad" på dette spørsmålet. De åpne fritidstiltakene er i liten grad spesielt tilrettelagt for ungdom med atferdsvansker. 10 prosent har svart at de åpne fritidstiltakene i stor eller svært stor grad har forsterket bemanning og 6 prosent har i stor eller svært stor grad spesialpedagogiske ressurser. Tabellen viser imidlertid at hele 79 prosent har svart at de åpne fritidstiltakene kan tilby økonomisk subsidiering av blant annet utstyr. Flere respondenter har kommentert at de ikke har behov for spesiell tilrettelegging overfor ulike grupper ungdom per i dag, men at de vil få dette ved behov.

Sett under ett, gir tabellen over uttrykk for to ting: For det første at kommunene i noen grad gjør tekniske tilpasninger av lokaler til funksjonshemmede ungdommer, men i liten grad synes å velge løsninger som innebærer økt bruk av personell og bemanning av tilbudene. For det andre svarer en majoritet av respondentene (79 %) at kommunen i stor eller svært stor grad har integrerte tiltak. På den annen side er det likevel ikke entydig hva som menes med dette. Når det kommer til ungdom med utviklingshemming ser vi at kommunene velger å organisere dette som segregerte tilbud.

8.4 UNGDOM MED MINORITETSBAKGRUNN

I surveyen spurte vi om hvordan og i hvilken grad åpne fritidstiltak er rettet mot ungdom med minoritetsbakgrunn. Forskningsresultatene vi oppsummerte i litteraturgjennomgangen viser at det er særlig i Oslo at det er forskjeller i bruksmønsteret mellom ungdom med minoritetsbakgrunn og øvrige ungdommer, og her er det ungdom med minoritetsbakgrunn som bruker klubbene mer enn majoritetsungdommer. Det er riktignok også viktige forskjeller i bruksmønster innad blant minoritetsungdommer, men dette er hovedtrekket i Oslo. Forklaringene som trekkes frem i denne litteraturen er at andelen ungdommer

med minoritetsbakgrunn er langt høyere og de åpne fritidstilbudene er langt bedre utbygd enn i landet for øvrig. Et uttrykk for nettopp dette kan være den satsningen som bydel Gamle Oslo i de senere årene har gjort når det gjelder fritidstilbud og fritidsaktiviteter mot ungdom generelt, i en bydel hvor det er en relativt sett høy andel lavinntektsfamilier og familier med minoritetsbakgrunn.

I tabell 31 så vi at til sammen 64 prosent av respondentene i surveyen oppgir at "alle" eller "de fleste" av åpne fritidstilbudet i sin kommune/bydel er rettet mot ungdom med minoritetsbakgrunn. Vi vet ikke hva som ligger bak den enkelte respondents vurdering, og strengt tatt kan man svare "alle" så lenge minoritetsungdom ikke er spesifikt unntatt fra å delta. Om vi derimot antar at vi med uttrykket "retter seg til" innebærer noe mer, eksempelvis i retning av målsetting, profil, ansattes kompetanse eller innhold i aktiviteter, vil 64 prosent kunne utgjøre et ganske høyt tall.

Tabell 32 viser svarfordelingen når vi har spurt respondentene om hvorvidt de tror de åpne fritidstiltakene bidrar til å inkludere ungdom fra minoritetsfamilier. 82 prosent av respondentene mener kommunens fritidstiltak bidrar til å inkludere minoritetsungdommer. Dette kan forstås som et uttrykk for at man, sett fra den kommunale forvaltningens side (eller bydelsforvaltningen), har en stor tiltro til at fritidstiltakene faktisk fungerer forebyggende og inkluderende. Vi spurte dessuten om kommunens åpne fritidstiltak er tilrettelagt på andre måter og fikk blant annet svar som gikk på leksehjelp og undervisning for flyktninger og asylsøkere, og egne klubbkvelder for pakistanske jenter.

Av casene i vår casestudie ser vi at det først og fremst er bydelene i Oslo som har formulert en tydelig systematisk tilnærming til hvordan fritidsklubber og andre åpne fritidstiltak kan fungere inkluderende og forebyggende. Det skal her understrekes at det selvsagt er forskjell på inkludering og forebygging. Når vi likevel ser dette i sammenheng, er det fordi disse begrepene tangerer hverandre på den måten at begge på ulike måter referer til å bygge ned opplevde sosiale skiller.

Bydel Gamle Oslo er en bydel der man gjennom mange år har jobbet systematisk med forebygging på bydelsnivå. Bydelen sier i sine planer at bydelen har et mangfold av etnisk sammensetning. Gjennom flere år har dette også vært en bydel med en relativt høy andel barn og unge i familier under fattigdomsgrensen. I bydelen er det etablert en systematikk i forebyggende arbeid gjennom en ordning med et overordnet innsatsteam, fire tverrfaglige områdeteam (med

representanter fra blant andre politi, skolene, SALTO-koordinator, barn- og ungdomstiltak, barnehager og helsetiltak for barn og unge). Disse teamene har først og fremst en koordinerende og planleggende rolle. I tillegg oppretter man såkalte "miniteam" i enkeltsaker. De ansatte i fritidsklubbene vi besøkte i bydelen gjenspeilte det mangfoldet i etnisk bakgrunn som ellers preger bydelen, noe som også synes å være av betydning for å ha legitimitet blant brukerne av disse tilbudene.

Sett under ett, kan det synes som om respondentene i surveyen oppfatter situasjonen i sine respektive kommuner som relativt harmoniske med hensyn til hva man gjør og hva man oppnår overfor de ungdomsgruppene man kan kalle minoritetsungdom. Det synes likevel som om dette i liten grad er systematisk innarbeidet i barne- og ungdomsplaner, eller i form av systematisk forebyggende eller inkluderende tiltak i fritidstilbudene. Et unntak er likevel bydelene i Oslo, der man i flere år har hatt erfaring med en systematisk tilnærming på dette området.³¹

8.5 UNGDOM FRA RESSURSSVAKE FAMILIER OG UNGDOM MED ADFERDSPROBLEMER

Med "ressurssvake familier" referer vi først og fremst til familier med inntekt under fattigdomsgrensen eller familier med sosialstønad som viktigste inntektskilde. "Ressurser" referer altså primært til økonomiske forhold. Det kan riktignok hende at respondentene bruker dette begrepet ennå noe videre enn hva vi avgrenser det til her, selv om svarene i de åpne kategoriene tyder på at det har blitt forstått i den mening vi bruker her.

Som vi ser av tabellene 31 og 32 vurderer respondentene i surveyen i all hovedsak situasjonen i sin kommune slik at åpne fritidstiltak er rettet seg mot ungdom fra ressurssvake familier, og at man faktisk når frem til disse ungdommene gjennom de tilbudene kommunen har. Inntrykkene fra casestudiene er likevel at det varierer hvor bevisst kommunene jobber i forhold til denne problematikken. I noen kommuner har man et særlig fokus på dette, mens det andre steder synes å være policyen at man "tar tak i det når det er aktuelt". I flere av casekommunene kommer dette til uttrykk ved at man ikke alltid er like nøye med betaling eller egenandel, eller ved at kommunen dekker egenandelen, når man vet det er

³¹ Hvordan situasjonen er på dette området i de andre storbyene har vi ikke oversikt over.

ungdom fra lavinntektsfamilier. Det varierer i hvilken grad fritidstiltakene samarbeider med for eksempel barnevernet om dekning av utgifter. Enkelte ledere ved fritidstiltakene understreker viktigheten av å kunne være litt fleksibel og kreativ i forhold til betaling når det gjelder ungdom som kommer fra lavinntektsfamilier. Flere steder gis enkelte ungdom mulighet til å utføre enkelte arbeidsoppgaver i stedet for å betale for eksempel turer. Ifølge lederne er det ikke alltid nødvendig å "lage noen sak" ut av at noen ikke kan betale. Viktigheten av at ungdommenes verdighet tas på alvor understrekes av flere. Flere steder, deriblant i bydelen Gamle Oslo, har man opprettet et omfattende utstyrlager for utlån av fritidsutstyr, rettet mot ungdom fra lavinntektsfamilier. De fleste steder er man opptatt av at det ikke skal koste for mye å benytte seg av tilbudene ved de åpne fritidstiltakene. Det er enten gratis å komme inn, eller det koster lite. Enkelte steder opererer man med medlemskap, men der medlemskontingenten er svært liten. Samtidig har vi sett at det i regi av de åpne fritidstiltakene tilbys ulike aktivitetene og arrangementer som kan koste noe mer. For eksempel arrangeres det et sted sommerleir som koster 1400 kroner i uken. Hvor bevisst lederne og de ansatte er på kostnader knyttet til deltakelse på aktiviteter varierer. Ved flere av de åpne fritidstiltakene som inngår i casestudien, er man for eksempel opptatt av at mat som selges på tiltaket skal være billig. Noen steder tilbys rimelig middag, spesielt beregnet på hybelboere.

Når det gjelder ungdom med atferdsproblemer har surveyen og casestudiene fått frem lite informasjon. Hoveddelen av respondentene gir uttrykk for at atferdsproblemer ikke er noen stor utfordring ved fritidstiltakene. På vårt spørsmål om dette i casestudien svarer ansatte i enkelte av de klubbene vi har besøkt at det er snakk om et frivillig tilbud, og at man imøtekommer dette ved å være tydelig på hva som forventes, og hva som er akseptabel atferd. Dersom reglene brytes kan ungdommene bli utvist for kortere eller lengre tid. Flere av lederne ved tiltakene gir uttrykk for det samme som surveyen viste, nemlig at atferdsproblemer ikke utgjør en stor utfordring ved fritidstiltakene.

8.6 OPPSUMMERING

I spørreundersøkelsen så vi at de fleste (82 %) åpne fritidstiltak retter seg til begge kjønn. Nesten halvparten (46 %) har svart at de fleste eller alle fritidstiltakene retter seg mot funksjonshemmede ungdom. Det tilsvarende tallet for ungdom fra ressursvake familier er 71 prosent, for ungdom med minoritetsbakgrunn 64 prosent og for ungdom med atferdsvansker 63 prosent. Den gruppen flest (61 %)

mente fritidstiltakene i stor eller svært stor grad bidro til å inkludere var ungdom fra ressursvake familier, mens kun en femtedel (20 %) mente at tiltakene bidro til å inkludere ungdom med funksjonshemninger. I casestudien så vi at det er ganske vilkårlig i hvilken grad kommunene og bydelene tar høyde for å legge til rette når det gjelder fysiske tilpasninger av bygg, trapper, heiser osv. Spørreundersøkelsen viste for øvrig at respondenter fra tre av fire kommuner (74 %) mener at lange avstander kan gjøre det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak. Litt over en tredjedel (37 %) av kommunene har bidratt til å bedre transportmulighetene, bl.a. ved å tilby gratis skyss, ulike ordninger med "hjem for 50 kroner" og ved å ha egen buss.

9. AVSLUTTENDE DRØFTINGER

I dette kapitlet vil vi sammenfatte noen hovedinntrykk fra det innsamlende materialet og beskrive det vi ser som noen sentrale utviklingstrekk på dette feltet. Avslutningsvis tar vi også opp til drøfting enkelte temaer som vi anser som viktige for å forstå fremtidige utfordringer for feltet.

Samlet sett reflekterer det innsamlede datamaterialet en mangfoldig felt, rikt på engasjement og innsats blant både ungdommer og ansatte. For mange av de ungdommene som tar del i åpne fritidstiltak utgjør dette en viktig møteplass, et sted å dyrke og videreutvikle interesser og ferdigheter og en del av deres sosiale identitet. Vi ser at det legges ned en enorm innsats fra både ungdommer og voksne i disse tiltakene. Blant de ungdommer og voksne vi har møtt på de stedene vi har besøkt og gjort intervjuer ser vi en stor blomstring av kreativitet og vilje til å gjøre fritidstiltakene til levende ungdomsmiljøer.

Resultatene fra vår surveyen rettet til de administrativt ansatte i kommunene med fritidstiltak for ungdom som ansvarsområde, viser at hoveddelen av de åpne fritidstiltakene består av kommunalt drevne tiltak, supplert med tilbud drevet av frivillige organisasjoner, privatpersoner og livssynssamfunn. I noen grad er disse drevet med en viss økonomisk støtte fra kommunen. Sett under ett er det likevel ingen tvil om at det er de kommunalt drevne tiltakene som utgjør motoren i dette feltet.

Innen feltet som helhet er det to dominerende begrunnelser kommunene benytter for å opprette og videreføre åpne fritidstiltak for ungdom. Vi har omtalt dette som en kulturpolitisk begrunnelse og en sosialpolitisk begrunnelse. De sosialpolitiske begrunnelsene legger vanligvis vekt på at tiltakene fungerer forebyggende i forhold til en rekke sosiale/helsemessige hensyn, slik som forbygging av rus, kriminalitet, rasisme, med mer. I denne type begrunnelse legges det vekt på at tiltakene fungerer sosialiserende, gir anledning til voksenkontakt, dyrke interesser og trygge omgivelser. Her tillegges også samarbeidet med andre kommunale instanser en viktig rolle. De kulturpolitiske begrunnelsene legger på den andre siden vekt på utvikling av kreative ferdigheter, interesser, identitet og tilhørighet. Her utgjør de kulturelle uttrykkene et viktig mål i seg selv. I praksis ser vi at kommunene vektlegger begge disse begrunnelsene om hverandre, selv om de sosialpolitiske begrunnelsene i de fleste tilfeller ser ut til å veie tyngst.

Parallelt med at vi ser et stort engasjement fra både ungdommer som er brukere og voksne som er ansatte i disse tiltakene, registrerer vi også at det er viktige utfordringer i dette feltet. Levekårsstudiene for ungdom viser at ungdommenes gjennomsnittlig bruk av tid i åpne fritidstiltak går ned, både blant gutter og jenter. Kostra-tallene viser også at det gjennomsnittlige antallet kommunale stillinger i slike tiltak har gått noe ned på landsbasis. Medlemstallene for organisasjonen Ungdom & Fritid viser en tilsvarende tendens, og ansatte i tiltakene på flere av de stedene vi har besøkt uttrykker frustrasjon over stadig knappere driftsmidler. Vi skal ikke svartmale dette bildet, men vi mener det er verd å peke på denne tendensen i vårt materiale. Foreløpig er ikke dette snakk om dramatiske endringer, og det kan være et uttrykk for nødvendige tilpasninger av omfang, organisering og typer av tiltak. Det kan like fullt være en tendens som departementet kan være oppmerksom på.

Åpne fritidstiltak er ingen lovpålagt oppgave for kommunene. Det betyr at det ikke er noen minstekrav til hvorvidt kommunen skal drive denne typen tiltak, eller på hvilke måter de skal drives. Vi ser at det er relativt betydelige forskjeller mellom kommunene i hvilken grad man prioriterer og satser på slike tiltak, og innretningen på dem.

Sett under ett, ser vi at de åpne fritidstiltakene til dels lever på usikre vilkår fra et års budsjett til det neste. Flere av de ansatte vi har intervjuet i disse tiltakene gir uttrykk for at dette er slitsomt og gjør arbeidet vanskelig. Det pekes på at det ofte er snakk om små stillinger, mye kveldsarbeid og de ansatte ser ut til å kombinere slikt arbeid med andre typer arbeid. I tillegg kommer den allerede nevnte frustrasjonen over at driftsbudsjettet synes å reduseres fra år til år. Vi har sett at de voksne som arbeider i fritidstiltakene har varierende fagbakgrunn; kulturfaglig; sosialfaglig, helsefaglig og pedagogisk fagbakgrunn. I tillegg kommer at sektoren ansetter personer som først og fremst har realkompetanse knyttet til ulike kulturelle uttrykksformer (eksempelvis musikk, film eller dans) eller fra arbeid med barn og unge. Når personalet i dette feltet i liten grad har felles profesjonsbakgrunn medfører dette også at de ikke kan mønstre sterke profesjonsinteresser for sine arbeidsvilkår. Ei heller er ungdom en gruppe med sterke felles brukerinteresse eller organisert interessefellesskap. Sammenlignet med andre kommunale saksfelt synes dette området å være preget av usikre vilkår. Dette medfører, slik informantene påpeker, at det blir vanskelig å skape stabilitet blant personalet og dermed problematisk å bygge opp og videreføre kompetanse over tid. Våre informanter blant de ansatte i disse tiltakene beskriver

at varierende krav til kompetanse og formell utdanning gjør det vanskelig å bygge opp stabile samarbeidsrelasjoner til andre instanser, slik som helsetjenestene, skolen og barnevernstjenesten. I slikt samarbeid opplever de at deres kompetanse og arbeidsoppgaver ikke verdsettes som tilstrekkelig faglig eller relevant. Vi har registrert at enkelte av de høyere lærestedene har etablert studietilbud innenfor dette området, og at departementets ekspertgruppe har i sin rapport foreslått et betydelig kompetanseløft for ansatte i dette feltet, blant annet knyttet til videreutdanningstilbud, bachelor- og masterutdanning i fritidspedagogikk (BLD 2009).

9.1 TYPER ÅPNE FRITIDSTILTAK

Slik vi har vært inne på i flere av de tidligere kapitlene, mener vi å kunne se noen hovedtreninger i de måtene åpne fritidstiltak er innrettet og drevet på. I kapittel 4 begrunnet vi dette med en oppdeling i tre hovedkategorier som vi kalte a) "tradisjonelle fritidsklubber", b) "kulturhus" og c) "ungdomskafeer". Vi skal her oppsummere denne tredelingen på noen av de områdene vi har vært gjennom i de øvrige kapitlene. Det skal innledningsvis sies at en slik oppdeling til en viss grad må bli karikert og forenklet. I virkeligheten er bildet mer sammensatt og overlappende enn det man kan få inntrykk av i en slik oversikt som vi tegner opp her. Motivet for likevel å skissere opp en slik distinksjon, er nettopp at det synes å være relativt tydelige sammenhengende mønster i det datamaterialet vi har samlet gjennom prosjektet. Her skal det også understrekes at oppdelingen ikke på noen måte innebærer noen form for rangering av de ulike fritidstiltakene – vårt oppdrag har på ingen måte vært å evaluere ulike fritidstiltak opp mot hverandre.

Tabell 37: Oversikt over type fritidstiltak

TYPE	TRADISJONELL FRITIDSKLUBB	KULTURHUS	UNGDOMSKAFÉ
AKTIVITET	ET STED Å VÆRE	ET STED Å GJØRE	ET STED Å STIKKE INNOM
UNGDOMMENES FORMÅL	TREFFE VENNER, SPILLE SPILL	UTVIKLE INTERESSER, SKAPE ULIKE KULTUR-UTTRYKK	TREFFE VENNER, GJØRE LEKSER, SKRIVE SØKNADER, SPISE
MÅLSETTING	SOSIALPOLITISK	KULTURPOLITISK	SOSIALPOLITISK
VEKTELGGING AV KOMPETANSE	SOSIALFAGLIG	KULTURFAGLIG	SOSIALFAGLIG
OPPLEVD FORPLIKTELSE	TILKNYTNING TIL STEDET	TILKNYTNING TIL PROSJEKTER	LITEN GRAD AV FORPLIKTELSE
UNGDOMMERS ROLLE	MEDLEM	PROSJEKTDELTAKER	KUNDE
ANSATTES ROLLE	TRYGGE VOKSNE	VEILEDERE, TILRETTELEGGERE	SAMTALEPARTNERE, LEKSEHJELPERE

I den kategorien vi betegner som "tradisjonell fritidsklubb" ser det først og fremst ut til at klubben utgjør *et sted å være* for de ungdommene vi har intervjuet. Her kan man møtes og "henge" og møtes uten for mye innblanding av voksne. På denne måten utgjør ungdomsklubben et sted hvor man er fri fra de krav og forventninger som skolehverdagen setter. De ansatte spiller likevel en viktig rolle som trygge voksenpersoner. Ungdommene trekker frem at de voksne må være lett å snakke med, og at det er tydelige regler og grenser. I noen tilfeller ser vi også at de voksne fungerer som et forbilde for ungdommene som bruker klubben jevnlig. Ungdommene kan også gjøre forskjellige ting på fritidsklubben, det dreier seg ofte om aktiviteter som diskotek, biljard, kiosk, brettspill, med mer. Ungdommene kommer hit for å møte venner og være sosiale. På noen steder er det muligheter for å spille i band, og vanligvis er det en kiosk eller kantine med servering. Ungdommene i de tradisjonelle fritidstilbudene har en stor grad av tilknytning til klubben, og forstår seg selv og andre som medlemmer av ungdomsklubben og miljøet der. Som vi tidligere har vært innen på i denne rapporten, er det hele veien en form for doble målsettinger for disse tiltakene –

en kombinasjon av sosialpolitiske og kulturpolitiske målsettinger, slik formålet gis gjennom de politiske prioriteringer og begrunnelser for å opprette og opprettholde åpne fritidstiltak. De sosialpolitiske begrunnelsene dreier seg om forebygging, fange opp problemer tidlig, gi tilbud om trygge alternativer til andre aktiviteter. De kulturpolitiske begrunnelsene er først og fremst knyttet til innholdet i disse tiltakene – at det legges opp til at man kan spille spill, spille i band, ha diskotek, danseundervisning eller lignende. Når vi fremhever de sosialpolitiske begrunnelsene i målsettingene fra de tradisjonelle fritidsklubbene er det fordi vektleggingen av de forbyggende aspektene synes å være de som er tydeligst til stede her.

Til forskjell fra de tradisjonelle ungdomsklubbene finner vi den kategorien vi har kalt "kulturhus". I navnet kalles disse også "ungdomskulturhus", "kulturhus for ungdom", eller tilsvarende. Nettopp at disse stedene ikke kaller seg klubb er også et signal til omverdenen om formålet og innholdet, og at skal forstås i en viss forskjell fra ungdomsklubbene. Den kanskje viktigste forskjellen til de tradisjonelle ungdomsklubbene ligger i at disse stedene legitimeres langt tydeligere ut fra en kulturpolitisk begrunnelse. Her er aktivitetene først og fremst knyttet til å lære, utvikle og produsere ulike kulturelle uttrykk, og der dette fremstår som en verdi i seg selv. De begrunnelsene vi finner her synes langt på vei å være tilsvarende de som eksempelvis kommunale musikkskoler og kulturskoler. Også her kan det være elementer av forebygging, men disse synes å ha preg av å være noe som kommer i tillegg. De kulturpolitiske målsettingene på disse stedene speiles også i måten man rekrutterer personale på. Her er det først og fremst kompetanse knyttet til de ulike kulturuttrykkene ungdommene på huset holder på med som vektlegges. Enkelte steder ser vi også at man understreker at man ikke ønsker å ansette personer med sosialfaglig bakgrunn. Dette ser vi også i måten de ansatte samhandler med ungdommene på, der de først og fremst går inn som veiledere og tilretteleggere knyttet til de ulike aktivitetene. Ungdommenes egne begrunnelser for å delta synes i stor grad å handle om å delta i de prosjektene de til enhver tid er involvert i, og ikke selve stedet som sådan. Vi har benevnt dette som *et sted å gjøre* – der ungdommens fokus ligger på aktivitetene.

Den tredje og siste kategorien har vi kalt "ungdomskafé", der formålet er primært knyttet til å skape attraktive og gode samlingssteder for ungdom. Opprettelsen av disse stedene hviler på sosialpolitisk begrunnelse, slik vi også ser er tilfelle med de tradisjonelle ungdomsklubbene. Vi ser også at selve innholdet av aktiviteter heller ikke ulikt det vi finner i de tradisjonelle ungdomsklubbene. Begrepet kafé, og måten disse stedene organiseres og drives på, synes likevel å konnotere en

viktig forskjell fra de to øvrige av våre kategorier. Riktignok er alle de tre kategoriene å betrakte som ulike tilbud til ungdommer, men ungdomskafeen forstås i større grad som en slag "service" eller en "tjeneste" der den enkelte ungdom er kunde slik hun eller han er på andre kafeer. Rollen som kunde innebærer også at hun eller han i større grad velger fritt å bruke disse stedene, eller ikke. Her føres det vanligvis ikke medlemslister og man har ikke medlemskort, slik ungdomsklubbene ofte har. Relasjonen til miljøet, til de andre ungdommene og de voksne synes å innebære noe svakere sosiale bånd enn i de øvrige kategoriene. Selv om vi har møtt ungdommer som bruker disse stedene ofte, synes det likevel å innebære at graden av forpliktende deltakelse er lavere her enn i de to øvrige av våre kategorier. Vi har karakterisert disse stedene som *et sted å stikke innom*. Det innebærer at terskelen for å komme innom skal være lav og det forventes ikke at man yter mye i form av å delta i bestemte aktiviteter. Innholdet i ungdomskafeene er knyttet til ulike former for kulturelle aktiviteter (spill, leksehjelp, sosial samvær), synes samtidig bakgrunnen for disse stedene i størst grad å være knyttet til forebyggende og sosialfaglige begrunnelser.

Det skal understrekes at kategoriene ikke nødvendigvis er fullstendig og uttømmende for de variasjoner som finnes i feltet – til det er vårt materiale for lite. Det kan derfor være andre dimensjoner og kategorier som vi ikke har fanget opp i det mønsteret vi her har tegnet opp. Det bør også bemerkes at det kan forstås som at det er en tidslinje i dette, spesielt siden vi kaller en av kategoriene for "tradisjonell". Riktignok anser vi at de første ungdomsklubbene ble etablert på et tidligere tidspunkt enn kulturhus og ungdomskafeer. På den andre siden ser vi i dag at de ulike formene for åpne fritidstiltak eksisterer side om side innenfor samme kommune eller bydel. Dette bør tilsi at det ikke er grunn til forstå de tre kategoriene som tilhørende ulike epoker eller tiår. Muligens kan det også forstås som å være en underforstått sentrum-pereferidimensjon i måten de tre kategoriene er omtalt på. Det skulle i så fall kunne tilsi at ungdomsklubbene tilhører distriktene og utkantkommunene, mens ungdomskafeer og kulturhus er fenomener man finner i byene. Heller ikke her er det noen entydig sammenheng. Ungdomskafeene ser ut til likeså gjerne å finnes i småkommuner og distriktene, og ungdomsklubbene finnes i byene.

En slik beskrivelse som vi har gjort her må imidlertid nyanseres så snart den er etablert. Eksempelvis finner vi på kulturhusene kriminalitetsforebyggende og rusforebyggende tiltak. Ungdomsklubbene har i flere tiår vært viktige formidlere av ungdomskultur. Enkelte av ungdomskafeene har øvingsrom for band. Som nevnt er også kompetansekravene i stor grad knyttet til personlig egnethet hos

personalet. Når vi likevel setter opp et skjematisert bilde av fritidstiltakene, slik vi har gjort her, er det fordi fordelene ligger i at vi lettere får øye på et grunnleggende mønster og tankemodeller som synes å prege dette feltet. Delvis har dette å gjøre med måten opprettelsen og opprettholdelsen av tiltakene begrunnes på lokalpolitisk. Samhandlingsmønsteret og subjektiv opplevelse av forpliktelse og tilhørighet vil kunne preges av det. Delvis kan disse kategoriene forstås som å speile viktige kollektive institusjoner i vår tid. Både kafé, kulturhus og klubb er velkjente og innarbeidede sosiale omgangsformer som disse tiltakene er organisert rundt, og som utgjør grunnmetaforer for det som forgår på disse stedene.

9.2 SPØRSMÅLET OM LOVFESTING

Flere av de ansatte vi har intervjuet har tatt til orde for et behov for å lovfeste kommunens plikt til å drive fritidstiltak for barn og unge. Landsorganisasjonen Ungdom & Fritid har i flere år argumentert for en slik lovfesting. Vi vil ikke ta stilling til dette spørsmålet, men ønsker å trekke frem enkelte forhold som er relevante i denne sammenheng. Diskusjonen om en eventuell lovregulering/-lovfesting av åpne fritidstiltak for ungdom omfatter to hovedspørsmål: For det første dreier diskusjonen seg om det offentlige skal ha en lovpålagt plikt til å gi tilbud om åpne fritidstiltak for barn og unge. For det andre omfatter denne diskusjonen også et spørsmål om hvorvidt og i hvilken grad det skal stilles lovpålagte krav til innhold i og omfang av tilbud, kompetanse blant de ansatte og kvalitet på tjenestene.

Ettersom åpne fritidstiltak i dag ikke er noe krav kommunene må opprette, er det ikke alle kommuner som velger å støtte eller drive slike tiltak. Dette tallet ser imidlertid ut til å være lite. I surveyen har vi sett at i tre prosent av de kommunene som har besvart undersøkelsen oppgir at de ikke har noen åpne fritidstiltak til ungdom. Surveyen viser også at der hvor kommunene er involvert i åpne fritidstiltak kan likevel omfanget variere svært mye, fra mange og varierende tiltak til et minimum. Erfaringene fra casestudien vår er at mange fritidstiltak eksisterer under trange kår, og i mange tilfeller synes å være på et minimumsnivå. Flere av de fritidstiltakene som inngår i casestudien har opplevd kutt i bevilgningene de siste årene eller lever med stor usikkerhet fra år til år med tanke på videre drift. Også de administrativt ansatte som har ansvaret for dette saksfeltet i kommunene, viser til at åpne fritidstiltak ikke er lovpålagt og at dette gjør tjenesten ekstra sårbar og utsatt når kommunen må spare penger. Her ligger det også en forståelse av at disse tiltakene vil ha en tryggere økonomisk situasjon

dersom de var lovpålagt. En lovfesting vil også være et signal fra myndighetens side om at dette er et viktig tilbud. Ansatte ved to av de fritidstiltakene vi har besøkt sier i intervjuene:

”Jeg tror at hvis dette blir lovpålagt, så kan de stille høyere krav til oss, samtidig har vi også rettigheter og muligheter til å få utviklet oss, få bedre kompetanse til å kunne tilpasse oss de ulike utfordringene som vi møter.”

”At forebyggende tjenester kan bli lovpålagt, det tror jeg er en vei å gå. Det vil bli litt mer stabilt og forutsigbart. Det bør det være.”

En slik lovfesting som informantene etterlyser vil imidlertid ikke nødvendigvis si så mye om omfanget og innholdet i tiltakene. I så fall er det usikkert hvorvidt en lovfesting i seg selv vil kunne gi noen garanti for i hvilken grad kommunene vil gi støtte til åpen fritidstiltak ut over et minimumsnivå.

På den annen side vil en eller annen form for lovfesting trolig kunne få betydning for hva åpne fritidstiltak skal være når det gjelder hvilken kompetanse de ansatte i disse tiltakene skal forventes å ha. Her vil lovgiver kunne sette krav til kompetanse og kvalifikasjoner for ansatte i tjenestene med tanke på å sikre en felles standard.

Det kan dessuten medføre strengere krav til hvilke tilbud som skal gis og hvilket omfang tilbudene skal ha. I hvilken grad skal begrunnelsen for disse tiltakene ligge på forebyggende virksomhet og muligheten for å fange opp ungdom som har behov for hjelp og oppfølging, og i hvilken grad skal begrunnelsene ligge på kulturelle aktiviteter som et mål i seg selv, der ungdommer får mulighet til å utvikle interesser og identitet? Som vi har sett i casestudien varierer det hva kommunene vektlegger, og hva de som jobber i fritidstiltakene mener.

Hvordan fritidstiltakene begrunnes henger tett sammen med hvilken kompetanse man ønsker at de ansatte skal ha og hvilke aktiviteter man mener disse tiltakene skal tilby. I dag eksisterer det ulike former for åpen fritidstiltak for ungdom med et stort mangfold av aktiviteter og tilbud. En eventuell lovfesting av åpne fritidstiltak vil trolig kunne bidra til bedre kontroll og innsyn med disse tiltakene. På den annen siden kan en eventuell lovfesting også medføre større styring og at tiltakene kan komme til å bli mer ensartet og miste noe av det mangfoldet vi finner i dag. De fleste tiltak er i dag drevet og finansiert av det offentlige, enten gjennom kommunal støtte eller gjennom prosjektmidler. Selv om det i varierende grad legges føringer på hva tiltakene skal inneholde, har vi sett at de ansatte og ungdommene ofte gis stor frihet og at denne friheten er en viktig motivasjon både

for de ansatte og ungdommene. En eventuell lovhemling vil kunne inneholde krav til ansattes kompetanse, kvalifikasjoner og eventuelt krav til å fremvise politiattest. De som jobber i kommunale fritidstiltak har i dag også for eksempel meldeplikt til barnevernet. Slik vi har sett i casestudien, inngår tiltakene flere steder i tverretattlig samarbeid i kommunen. Det eksisterer en rekke blandingsformer mellom kommunalt drevne åpne fritidstiltak og private fritidstiltak, drevet av foreldre, frivillige lag og organisasjoner. Noen av disse mottar økonomisk støtte fra kommunen, mens andre opererer relativt uavhengig av kommunen. En utfordring ved en eventuell lovfesting vil være å klare å ta vare på og gi rom for dette mangfoldet. Dette vil innebære å kunne stille visse minimumskrav og gi noen retningslinjer og samtidig være oppmerksom på at fritidstiltakene skal kunne beholde en stor grad av fleksibilitet og mangfold.

REFERANSER

- Anvik, Cecilie Høj (2006) *Mellom drøm og virkelighet? Unge funksjonshemmede i overganger mellom utdanning og arbeidsliv*. Rapport 17/06. Bodø: Nordlandsforskning.
- Anvik, Cecilie Høj, Terje Olsen, Lise Lien, Merethe Sollund og Thomas A. Hansen (2007) *Kunnskapsstatus for IA-avtalens delmål 2: Rekruttere og behold personer med redusert funksjonsevne*. Rapport 11/07. Bodø: Nordlandsforskning.
- Askheim, Ole Petter (2003) *Fra normalisering til empowerment. Ideologier og praksis i arbeid med funksjonshemmede*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Bakken, Anders (2007) "Ungdomsskolens classeskiller." I: Åse Strandbu og Tormod Øia (red.) *Ung i Norge*, s. 42-61. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Barne- og likestillingsdepartementet (2006) *Barn og ungdoms deltagelse og medvirkning*. Rundskriv Q-27/2006. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- BLD (2008) *Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet 2005 2007: De gode eksemplene*. (Eksempelsamling). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- BLD (2009) *Ungdoms fritidsmiljø - ungdom, demokratisk deltagelse og innflytelse*. Utredning fra ekspertgruppe. Rapport 2009. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- BLD (2010) *Satsing på barn og ungdom. Regjeringens mål og innsatsområder i statsbudsjettet 2010*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Bauman, Zygmunt (2006) *Flytende modernitet*. Oslo: Vidarforlaget.
- Baviskar, Siddhartha, og Karen Margrethe Dahl (2009) *11-årige børns fritid og trivsel*. København: SFI.
- Berkaak, Odd Are og Even Ruud (1994) *Sunwheels. Fortellinger om et rockeband*. Oslo : Universitetsforlaget.
- Carlsson, Yngve (2002) *Utviklingsprogram for styrking av oppvekstmiljøet: rapport fra en følgeforsker*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Carlsson, Yngve og Thomas Haaland (2004) *Voldelige ungdomsgrupper - intervensjon på kommunenivå: erfaringsrapport fra Kristiansand 2001-2004*. Oslo: NIBR.
- CLH (2007) *Fritidstilbud til unge handicappede. Fritid, trivsel og fællesskab*. København: Center for Ligebehandling af Handicappede.
- Djuve, A.B. og Kavli, H.C (2006) "Velferdsstatens skreddere. Skjønn og brukermidvirkning i flyktningetjenesten". Tidsskrift for velferdsforskning nr 4, 2006.

- Engelstad, Fredrik og Guro Ødegård (2003) "Makt, mening og motstand blant unge." I: Fredrik Engelstad og Gurø Ødegård (red.) *Ungdom, makt og mening*, s 7-20. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eriksen, Erik Oddvar (2001) *Demokratiets sorte hull – om spenningen mellom fag og politikk i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Fauske, Halvard og Tormod Øia (2003) *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Friberg, Jon Horgen (2005) *Ungdom, fritid og deltakelse i det flerkulturelle Oslo*. Fafo-notat 2005:16. Oslo: Fafo.
- Friberg, Jon Horgen og Heidi Gautun (2007) *Inkludering av etniske minoriteter i frivillige organisasjoner og fotballag for barn og ungdom i Oslo*. Fafo-rapport 2007:16. Oslo: Fafo.
- Frønes, Ivar (1979) *Et sted å være – et sted å lære. En bok om sosial læring og forebyggende miljøarbeid*. Tiden norsk forlag.
- Giddens, Anthony (1997) *Modernitetens konsekvenser*. Oslo: Pax.
- Gjertsen, Hege og Ann Kristin Eide (2008) *Hjelp når livet rakner. Evaluering av incestsentrene og incesttelefonen*. Rapport 2/09. Bodø: Nordlandsforskning.
- Grue, Lars (1999) *Funksjonshemmet ungdom og livskvalitet*. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Hannertz, Ulf (1992) *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization of Meaning*. New York: Columbia University Press.
- Handegård, Tina Luther og Hege Gjertsen (2006) *En passe stor by... Ungdomsundersøkelsen 2005, Bodø kommune*. Rapport 4/06. Bodø: Nordlandsforskning.
- Hebdige, Dick (1979) *Subculture. The meaning of style*. London og New York. Routledge.
- Heggen, Kåre og Tormod Øia (2005) *Ungdom i endring: mestring og marginalisering*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Hegna, Kristinn og Håvard Helland (1998) *Ung i Bergen. Om skoletilpasning og problematferd i videregående skole*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Helland, Håvard og Tormod Øia (2000) *Forebyggende ungdomsarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Hovland, Arild (1996) *Moderne urfolk. Samisk ungdom i bevegelse*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Ineland, Jens (2007) *Mellan konst och terapi: om teater för personer med utvecklingsstörning*. Avhandling (dr. fil.). Umeå: Institutionen.
- Isachsen, Terje et.al. (1999) *Ungdomstiltak i større bysamfunn. En evaluering*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

- Kavli, Hanne C. (2007) *En felles fritid? Livet etter skoletid blant barn og unge i Oslo*. Fafo-rapport 2007:22. Oslo: Fafo.
- Knudtzon, L. og T. Tjerbo (2009) *De unge stemmene. Innflytelsesorgan for barn og unge i kommuner og fylker*. NIBR-rapport 2009:34. Oslo: NIBR.
- Jacobsen, Henning (2000) *Ungdomsarbeideren: om kultur og metode i fritidsklubber*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Løvgren, Mette (2009) *Unge funksjonshemmede: selvbylde, sosial tilhørighet og deltakelse i fritidsaktiviteter*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Lühr, E. og B. Nilsson (1998) "Sammen blir vi voksne" i B. Nilsson og E. Lühr (red.): *Ungdomstid, funksjonshemning, løsrivelse*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Mahoney, Joseph L. og Håkan Stattin (2000) "Leisure activities and adolescent antisocial behavior: The role of structure and social context." *Journal of Adolescence* vol 23, s 113-127.
- Mahoney, Joseph L., Håkan Stattin og Heather Lord (2004) "Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers". *International Journal of Behavioral Development*, vol 28, s 553-560.
- Midtsundstad, Anders og Rune Øyen (2006) "Fra normalisering til empowerment - sosialarbeiderens rolle". Paper til FORSA-symposiet, Helsingfors, 2006. <<http://www.fritidforalle.no>>.
- Nordhaug, Odd (1993) *Human Capital in Organizations - Competence, Training, and Learning*. Oslo: Scandinavian University Press.
- NOU 2001:7 Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven. Oslo: Miljøverndepartementet.
- NOU 2004:18 Helhet og plan i sosial- og helsetjenesten. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet.
- NOU 2006:13 Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- NOU 2009: 22 Det du gjør, gjør det helt. Bedre samordning av tjenester for utsatte barn og unge Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Olsen, Bjørn (2008) *Innvandrerungdom og etterkommere i arbeid og utdanning. Hvor forskjellige er unge med ikke-vestlig bakgrunn fra majoriteten?* Rapporter 2008/33. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Pedersen, Willy (1994) *Ungdom er bare et ord. Samfunnsvitenskapelige essays*. Oslo : Universitetsforlaget.
- Rambøll (2008) "Kartlegging av fritidstilbudet til barn og unge med nedsatt funksjonsevne.". Oslo: Kunnskapsdepartementet.

- Rødland, Hege Agnete (2007) *Synshemmede og fritid. En undersøkelse om hvordan barn og unge med synshemming har det i sin fritid*. Hovedoppgave i spesialpedagogikk. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sauer, Lennart (2004) *Teater och utvecklingsstörning. En studie av Ållateatern*. (Avhandling, dr. grad). Umeå: Institutionen.
- Saur, Ellen (2008) "Kulturarena med mulighet for dialog?: Grotta - en fritidsklubb for mennesker med utviklingshemming." Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Silverman, D. (2000) *Doing Qualitative Research*. London: Sage.
- Sletten, Mira Aaboen (2000) *Ung i Frogn: rusmiddelbruk, fritidsmønstre, selvbylde og nettverk*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sletten, Mira Aaboen (2003) *Ungdomsundersøkelsen i Stavanger 2002: hva gjør de? hva vil de?* Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Smette, Ingrid (2005) *Løysingsfokusert samtaleteknikk (LØFT) i fritidsklubbar: rapport frå eit forprosjekt om fritidsklubbar og rusførebygging*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sodeland, Jan Eivind Brekke (2009a) *Ung i Frogn 2009*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sodeland, Jan Eivind Brekke (2009b) *Ung i Lørenskog 2009*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Sosial- og helsedirektoratet (2007) *Sammen med andre - nye veier for støttekontakttenesten*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.
- Soria Moria-erklæringen (2005) <www.regjeringen.no>
- St. meld. 9 (1981-82) *Ungdommen og samfunnet*.
- St. meld. 19 (1982-83) *Ungdoms deltakelse og ansvar*.
- St. meld. 39 (2001-02) *Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*.
- St. meld. 39 (2006-07) *Frivillighet for alle*.
- Stefansen, Kari (1997) *Ungdomsundersøkelsen i Strand: om rusmiddelbruk, fritidsmønstre og skoletilpasning*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Strandbu, Åse og Tormod Øia (red.) (2007) *Ung i Norge: skole, fritid og ungdomskultur*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Thrana, Hilde (2008) *Vil jeg bestemme? Om barn og ungdoms medvirkning*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tøssebro, Jan og Hege Lundebj (2002) *Statlig reform og kommunal hverdag: Utviklingshemmedes levekår 10 år etter reformen*. Trondheim: NTNU, Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap.

- Ungdom & Fritid (2009a) *Kommunal veileder - i arbeidet med fritidsklubber og ungdomshus*. Oslo: Landsforeningen for fritidsklubber og ungdomshus.
- Ungdom & Fritid (2009b) *Fakta om klubb - klubbundesøkelsen 2008*. Oslo: Landsforeningen for fritidsklubber og ungdomshus.
- Vestel, Viggo (1995) *Ungdomskulturer og arbeidsetikk: livet rundt en flerkulturell ungdomsklubb på Oslo øst*. Oslo: Ungforsk.
- Vestel, Viggo (2004) *A community of differences: hybridization, popular culture and the making of social relations among multicultural youngsters in "Rudenga", East side Oslo*. [Dr.polit.-avhandl.] Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Vestel, Viggo og Ida Hydle (2009) *Fritidsklubb: kvalifisering og rusforebygging*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Vestel, Viggo, Geir H. Moshuus og Kristinn Hegna (1997) *Ung i Bodø: fritidsaktiviteter, rusmiddelbruk og problematferd blant ungdom i Bodø i 1996*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Vestel, Viggo og Ingrid Smette (2007) "Fritidsklubben som forebyggende arena - har den "gått ut på dato"?" *Tidsskrift for ungdomsforskning*, s 77-102.
- Wendelborg, Christian (2010) *Å vokse opp med funksjonshemming i skole og blant jevnaldrende. En studie av opplæringstilbud og deltakelse blant barn med nedsatt funksjonsevne*. Avhandling (ph.d.). Trondheim: NTNU.
- Ziehe, Thomas og Herbert Stubenrauch (1983) *Ny ungdom og usædvanlige læreprosesser – Kulturel frisættelse og subjektivitet*. [København] : Politisk revy.
- Ødegård, Guro (2007) "Troløs ungdom. endringer i ungdommers deltakelse i frivillige organsiasjoner fra 1992 til 2002.", s 141-158. I: Åse Strandbu og Tormod Øia (red.) *Ung i Norge*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Øia, Tormod (2006) "Oslo ungdom – rus og kriminalitet i et tiårsperspektiv". *Tidsskrift for ungdomsforskning*, s 87-99.
- Øia, Tormod (2007) "Flinke jenter og gutter i utakt.", s 62-83. I: Åse Strandbu og Tormod Øia (red.) *Ung i Norge*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Øia, Tormod (2007) *Ung i Oslo: levekår og sosiale forskjeller*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Øia, Tormod, og Viggo Vestel (2007) *Møter i det flerkulturelle*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

VEDLEGG

Forskningsprosjekt: Åpne møteplasser for ungdom

Til den som har ansvar for åpne fritidstiltak for ungdom i kommunen

Spørreundersøkelse om åpne møteplasser for ungdom

Nordlandsforskning skal på oppdrag av Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet gjennomføre en undersøkelse om åpne møteplasser for ungdom. Formålet med prosjektet er å kartlegge ulike typer åpne fritidstiltak for ungdom i Norge og få kunnskap om innhold i og organisering av fritidstiltak, samarbeid, kompetanse og brukermedvirkning. I tillegg til spørreundersøkelsen vil vi gjennomføre intervjuer med bl.a. ungdom og ansatte ved et utvalg fritidstiltak.

Med *åpne fritidstiltak* for ungdom mener vi fritidstiltak der en ikke har medlemskap eller medlemskontingent og der alle i målgruppen kan delta eller være tilstede. Dette kan f.eks. være fritidsklubber og ungdomshus. Vi ønsker informasjon om åpne fritidstiltak som i utgangspunktet retter seg mot ungdom mellom 12 - 18 år. Undersøkelsen omfatter alle åpne fritidstiltak for ungdom som finnes i kommunen, både tiltak som er drevet eller finansiert av kommunen, fritidstiltak i regi av frivillige organisasjoner og fritidstiltak som er organisert og drevet av ungdommene selv.

Resultatene fra studien vil bli presentert i anonymisert form, som en forskningsrapport fra Nordlandsforskning i mars 2011. Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning. Deltakelse er frivillig, men det er av stor betydning at alle svarer for at kunnskapen skal bli så solid og bred som mulig. Vi håper derfor at dere i en ellers travel hverdag prioriterer å bruke tid på å fylle ut skjemaet. Spørsmål om undersøkelsen kan rettes til Nordlandsforskning ved prosjektleder Hege Gjertsen (telefon 75517327 / 92851971, e-post: Hege.Gjertsen@nforsk.no). Spørreundersøkelsen har svarfrist 29. oktober.

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen

Hege Gjertsen
Seniorforsker

1) Hvilken stilling har du i kommunen/bydelen?

2) Hvilken etat jobber du i? (Flere kryss mulig)

- ☐ Kultur
☐ Oppvekst
☐ Fritid
☐ Helse- og sosial
☐ Annen

3) Kjønn

- ☐ Mann ☐ Kvinne

4) Kommune/bydel

5) Fylke

- ☐ Finnmark
☐ Troms
☐ Nordland
☐ Nord-Trøndelag
☐ Sør-Trøndelag
☐ Møre og Romsdal
☐ Sogn og Fjordane
☐ Hordaland
☐ Rogaland
☐ Vest - Agder
☐ Aust -Agder
☐ Telemark
☐ Vestfold
☐ Buskerud
☐ Oppland
☐ Hadmark
☐ Akershus og Oslo

☐ Østfold

6) Hvor mange åpne fritidstiltak finnes det i kommunen/bydelen?

- ☐ 11 eller flere
☐ 6 - 10
☐ 3 - 5
☐ 1 - 2
☐ Ingen
☐ Vet ikke

7) I hvor mange av de åpne fritidstiltakene er kommunen/bydelen involvert på følgende måte? (ett kryss per linje)

	11 eller flere	6 - 10	3 - 5	1 - 2	Ingen	Vet ikke
Bare i drift/organisering	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bare gjennom finansiering	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Både i drift/organisering og finansiering	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8) Eventuelt på hvilke andre måter er kommunen/bydelen involvert i de åpne fritidstiltakene?

9) Hvor enig er du i følgende påstander om hva som er kommunens/bydelens begrunnelse for å drive, organisere eller støtte åpne fritidstiltak? (ett kryss per linje)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Vet ikke
Å bedre ungdoms oppvekst- og levekår	☐	☐	☐	☐	☐
Å holde ungdom unna de steder hvor de lett kan fristes av rusmidler	☐	☐	☐	☐	☐
Å hindre at ungdom havner i	☐	☐	☐	☐	☐

kriminelle miljø

Å fange opp ungdom med behov for hjelp og oppfølging	☐	☐	☐	☐	☐
Å la ungdom få anledning til å utvikle interesser og identitet	☐	☐	☐	☐	☐
Å gi ungdom mulighet for uformelt samvær med jevnaldrende	☐	☐	☐	☐	☐
Å integrere funksjonshemmede ungdom	☐	☐	☐	☐	☐
Å integrere ungdom med minoritetsbakgrunn	☐	☐	☐	☐	☐
Å integrere ungdom fra ressursvake familier	☐	☐	☐	☐	☐

10) Har kommunen/bydelen eventuelt andre begrunnelser for å drive/organisere og/eller støtte åpne fritidstiltak?

11) Hvor mange åpne fritidstiltak i kommunen/bydelen har følgende åpningstider? (ett kryss per linje)

	11 eller flere	6 - 10	3 - 5	1 - 2	Ingen	Vet ikke
1-3 ganger i måneden	☐	☐	☐	☐	☐	☐
En gang i uka	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Flere ganger i uka	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hver dag	☐	☐	☐	☐	☐	☐

12) Tror du lange avstander i din kommune/bydel gjør det vanskelig for ungdom å benytte seg av åpne fritidstiltak?

☐ Ja, for mange ☐ Ja, for enkelte ☐ Nei ☐ Vet ikke

13) Har kommunen bidratt til å bedre transportmulighetene for ungdom?

☐ Ja

- ☐ Nei
- ☐ Vet ikke

14) Hvis ja, på hvilken måte?

15) Hvor mange åpne fritidstiltak retter seg mot følgende grupper? (ett kryss per linje)

	Alle	De fleste	Noen	De færreste	Ingen	Vet ikke
Gutter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Jenter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom mel. 12-15 år	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom mel. 16-18 år	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Funksjonshemmede ungdom	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom med minoritetsbakgrunn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom fra ressursvake familier	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom med atferdsvansker	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16) Hvilke aktiviteter tilbys i de åpne fritidstiltakene?

17) Hva kjennetegner ungdommene som deltar i de åpne fritidstiltakene?

18) Etter din kjennskap, i hvilken grad er de åpne fritidstiltakene tilrettelagte på følgende måte? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Trapperamper	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Døråpner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Heis	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teleslynge	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Forsterket bemanning	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Segregerte tiltak (åpne for bestemte grupper)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Integrerte tiltak (åpne for alle)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Økonomisk subsidiering av bl.a. utstyr	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Hjelp til transport	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Spesialpedagogisk ressurs	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tolk	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19) Er de åpne fritidstiltakene eventuelt tilrettelagte på andre måter?

20) I hvilken grad tror du de åpne fritidstiltakene i din kommune/bydel bidrar til å inkludere følgende ungdomsgrupper? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	Til en viss grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Funksjonshemmede ungdom	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom med minoritetsbakgrunn	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdom fra ressursvake	☐	☐	☐	☐	☐	☐

familier

Ungdom med atferdsvansker ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

21) I hvilken grad er følgende forhold en utfordring for de åpne fritidstiltakene i din kommune/bydel? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Dårlig eller usikker økonomi	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vansker knyttet til lokale	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vansker med å få frivillige (voksne) til å stille opp	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vansker med å få ansatt folk med ønsket kompetanse	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mangel på relevant kompetanse blant de ansatte	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lav deltakelse av ungdom	☐	☐	☐	☐	☐	☐

22) Er det eventuelt andre forhold som er en utfordring for de åpne fritidstiltakene?

23) I hvilken grad samarbeider de åpne fritidstiltakene med følgende instanser? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Frivillige organisasjoner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Religiøse organisasjoner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Helse- og sosialetat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Oppvekst- og skoleetat	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kulturetat	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Oppfølgingstjeneste	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Barnevern	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Flyktningsskontor	☐	☐	☐	☐	☐	☐

24) Hvilke andre instanser samarbeider eventuelt de åpne fritidstiltakene med?

25) Har ett eller flere av de åpne fritidstiltakene et formalisert samarbeid med kommunale instanser?

☐ Ja ☐ Nei ☐ Vet ikke

26) Hva samarbeides det eventuelt om?

27) I hvilken utstrekning er følgende grupper med på å utforme og drive de åpne fritidstiltakene? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	I noen grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Andre (f.eks. foreldre)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kommunen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdommene selv	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Frivillige organisasjoner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Religiøse organisasjoner	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ungdomsråd o.l.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

28) Hvor mange ansatte har kommunen/bydelen i hel- og deltidsstillinger i åpne fritidstiltak? (ett kryss per linje)

	eller flere	6 - 10	3 - 5	1 - 2	Ingen	Vet ikke
Heltidsstillinger	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Deltidsstillinger	☐	☐	☐	☐	☐	☐

29) Jobber det frivillige (ulønnet) i de åpne fritidstiltakene?

☐ Ja, mange ☐ Ja, noen få ☐ Nei ☐ Vet ikke

30) I hvilken grad har lederne og de ansatte ved de åpne fritidstiltakene formell faglig kompetanse (relevant høyskole-eller videregående utdanning)? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	Til en viss grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Lederne	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De ansatte	☐	☐	☐	☐	☐	☐

31) I hvilken grad har lederne og de ansatte ved de åpne fritidstiltakene realkompetanse (annen type relevant arbeidserfaring)? (ett kryss per linje)

	I svært stor grad	I stor grad	Til en viss grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
Lederne	☐	☐	☐	☐	☐	☐
De ansatte	☐	☐	☐	☐	☐	☐

32) Etter din vurdering, har lederne og/eller de ansatte i fritidstiltakene behov for mer kompetanse?

☐ Ja, lederne
☐ Ja, de ansatte
☐ Ja, både lederne og de ansatte
☐ Nei
☐ Vet ikke

33) Etter din vurdering, hvilken kompetanse har eventuelt lederne og/eller de ansatte i de åpne fritidstiltakene mer behov for?

34) På hvilken måte ønsker kommunen/bydelen eventuelt å bidra til kompetanseheving blant lederne og/eller de ansatte i de åpne fritidstiltakene?

35) Har du noe du ønsker å legge til?
